

ONTMASKERING

Een literatuur- en praktijkonderzoek naar 'exposen'

J.A. Moors & A.C. Verweij

Ontmaskering

ONTMASKERING

Een literatuur- en praktijkonderzoek naar 'exposen'

Februari 2022

J.A. Moors & A.C. Verweij

Foto omslag: Shutterstock.com

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	6
1. Inleiding	7
1.1 Waar gaat dit onderzoek over?.....	8
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	8
1.3 Onderzoeksmethoden en bronnen.....	9
1.4 Beperkingen van het onderzoek	10
1.5 Leeswijzer.....	11
2. Wat is exposen?.....	13
2.1 Inleiding	13
2.2 Afbakening van het begrip.....	13
2.3 Seksueel exposen	16
2.3.1 Sexting	16
2.3.2 Wraakporno	21
2.3.3 Seksafpersing (sextortion)	24
2.4 Conclusie	28
3. Is exposen strafbaar?.....	29
3.1 Inleiding.....	29
3.2 Exposen	29
3.3 Sexting.....	30
3.4 Wraakporno	31
3.5 Seksafpersing	32
3.6 Modernisering van de strafbaarstelling.....	33
3.7 Verwijderen van onrechtmatige online content.....	34
3.8 Conclusie	35
4. Exposen in de krant en op Twitter.....	36
4.1 In de krant.....	36
4.2 Op Twitter	37
4.3 Conclusie.....	40
5. Exposen in de praktijk.....	41

5.1	Reconstructie van verhalen	41
5.2	Het meisje op de foto	42
5.3	Wat is vrijwilligheid.....	43
5.4	Moeders, broers en vaders.....	44
5.5	Anders wordt mijn naam ook vies	44
5.6	Van een wond een litteken maken.....	45
5.7	Ik ben sterker geworden, zij niet	47
5.8	Alleen red je het niet	49
5.9	Conclusie.....	52
6.	Besluit	53
6.1	Wat is exposen?.....	53
6.2	Is exposen strafbaar?.....	55
6.3	De rol van de (sociale) media: offline en online verwevenheid	55
6.4	Exposen in de praktijk.....	56
6.5	Uitdaging voor hulpverlening en politie	57
	Dankwoord.....	60
	Geraadpleegde literatuur	61
	Jurisprudentie	77
	Bijlagen.....	81
Bijlage I	Verantwoording literatuuronderzoek.....	81
Bijlage II	Lijst met respondenten	84
Bijlage III	Deelnemers expertsessies	85
Bijlage IV	Deelnemers leescommissie	86

Voorwoord

Tim Berners-Lee, één van de bedenkers en grondleggers van het *world wide web*, werd ooit eens gevraagd welk gebruik van zijn vinding hem in de loop der jaren het meest verbaasd had. Daarop antwoordde hij heel bondig: 'kittens'. De wetenschapper was vooral verbaasd over de populariteit van de toch weinig serieuze online katten-content. Toen hij aan de ontwikkeling van het web werkte was dat namelijk niet wat hem voor ogen stond. Het web zou mensen inhoudelijk met elkaar moeten verbinden. Het zou een zege voor de mensheid moeten zijn. Deels is de droom van Berners-Lee uitgekomen: met een spreekwoordelijke druk op de knop kunnen we vanuit ons eigen huis met mensen van over de hele wereld communiceren. Er is geen onderwerp denkbaar waarover op internet niet iets interessants te vinden is. Het mooie is ook dat we er allemaal toegang toe hebben. Minder democratische regimes hebben er bovendien nog heel wat werk aan om online verkeer aan banden te leggen. Maar het is niet allemaal goud dat er blinkt. Gesprekspartners blijken niet altijd te zijn wie ze zeggen dat ze zijn, informatie is niet altijd even betrouwbaar en overheden die het minder goed met hun burgers voor hebben, weten inmiddels handig gebruik te maken van de mogelijkheden van het web.

Ik zal hier verder niet ingaan op alle gevaren die online op ons afkomen. Het is vooral belangrijk dat we ons realiseren dat deze techniek niet alleen nieuwe bedreigingen met zich meebrengt. Ook reeds lang bekende fenomenen manifesteren zich tegenwoordig online: roddel en achterklap en nog een stapje verder, chantage. Intieme geheimen worden al lang niet meer bij de dorpspomp aan een gewillig publiek doorverteld en de anonieme chantagebrief lijkt ook steeds meer een relik uit het verleden. Daar waar Berners-Lee hoopte op meer en beter contact tussen mensen, leert de praktijk helaas ook dat de open wereld van het web ook misbruik aanjaagt. Tegenwoordig wordt gesproken over *exposen*, dat wil zeggen dat er online – dikwijls seksueel getinte – (beeld)informatie wordt gedeeld om bekende derden 'te kijk' te zetten ten overstaan van hun directe omgeving. Deze praktijk heeft een enorme impact op het leven van slachtoffers. Daar waar ouderwetse roddel nog ontkend kon worden, is dat bijna onmogelijk als compromitterend materiaal eenmaal online is gezet. In dit rapport staan de onderzoekers niet alleen stil bij wetenschappelijke verklaringen voor dit *exposen*. Aan de hand van verhalen van mensen van vlees en bloed maken zij de lezer duidelijk welke lelijke littekens slachtofferschap van online roddel en chantage met zich meebrengt. We zullen allemaal moeten leren omgaan met de kansen en de risico's van het web. Maar gezien de ernstige consequenties van het online bekend maken van geheimen of het dreigen daarmee, verdient dit fenomeen ook serieuze aandacht van de politie en haar partners in de veiligheidszorg.

Janine Janssen

November 2021

1. Inleiding

De NOS verrichtte in het najaar van 2017 verkennend onderzoek naar de online ‘exposing’ of ‘ontmaskering’ van Nederlandse (jonge) vrouwen van Marokkaanse en Turkse komaf (NOS, 16 december 2017). Zij zouden als ‘kechs’ gezien worden: slechte, promiscue vrouwen – of zich zo gedragen.¹

De digitalisering van de samenleving en het gebruik van sociale media hebben een enorme vlucht genomen (Huysmans & de Haan, 2010; Kantar TNS, z.d.; Hoekstra, 2019). Met alle positieve effecten van deze ontwikkelingen komen tevens de risico’s van online gedrag in beeld, soms met ingrijpende offline gevolgen (Van Wilsem, 2010). Cyberpesten, exposen of shame-sexting zijn hier voorbeelden van. Uit de media zijn de trieste verhalen bekend van Amanda Todd (the New Yorker, 19 juni 2017), Onur (de Volkskrant, 22 februari 2017) en Desteny (AT5, 23 maart 2021) en hoe zij getreiterd werden. Jongeren die vanwege angst, wanhoop, schuld en schaamte de keuze hebben gemaakt om uit het leven te stappen, nadat één of meer naaktfoto(s) en/of -video(s) van hen via social media waren verspreid.

De 13-jarige Desteny maakte op 13 januari 2021 een einde aan haar leven door in Amsterdam Zuidoost van een flat te springen. Aanleiding is een filmpje dat rondgaat op sociale media met beelden van seksuele handelingen. Het verhaal van Desteny staat niet op zichzelf; veel meer Amsterdamse jongeren worden met expliciete beelden onder druk gezet. Bron: (AT5, 23 maart 2021).²

Om een beter beeld te krijgen van de redenen achter exposing keek de NOS in 2017 een week lang mee op verschillende online-kanalen. De onderzoeksjournalisten constateerden dat er dagelijks tientallen foto’s, social-mediagegevens, telefoonnummers en video’s werden gedeeld van voornamelijk (jonge) vrouwen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Het niet dragen van een hoofddoek, roken, een laag decolleté of het gebruik van make-up bleek voldoende om op social media aan de schandpaal te worden genageld.

„Deze komt uit Den Bosch. Draagt af en toe hoofddoek. Schandalig man, ze moet worden afgeslacht” – iemand op Telegram. Bron: (NOS, 16 december 2017).

Online circuleren zogenoemde ‘expose-groepen’ met 1000+ leden. Foto’s en filmpjes gaan viraal, iedereen kan ze zien (Movisie, 12 november 2020) en slachtoffers worden soms aan de andere kant van het land nog herkend, blijkt het verhaal van Ouahiba (BNN Vara, 16 december 2017). De gevolgen van exposen zijn heftig. Slachtoffers durven niet meer over straat, voelen zich onveilig. Vanwege culturele – en veelal religieuze – invloeden op eer en schaamte binnen hun families en vriendenkringen ervaren ze eenzaamheid, dat ze op zichzelf aangewezen hun probleem niet durven (of kunnen) delen met mensen dichtbij. Dit maakt hen kwetsbaar. Ook in werksituaties: de werkgever van één van de slachtoffers die de NOS volgde, bleek te zijn gevraagd ‘waarom hij zo’n persoon in dienst had’ (NOS, 16 december 2017).

Ook recente televisieprogramma’s besteden veel aandacht aan het fenomeen. Zo laat de vierdelige docuserie ‘*Help mijn borsten staan online*’ de donkere kant van het internet zien met ondermeer

¹ Het woord ‘kech’ komt van het Marokkaanse woord ‘kehba’, wat ‘hoer’ betekent. Het woord zelf is overigens niet Arabisch: het is een verbastering die alleen in Nederlandse straattaal voorkomt (NOS, 3 januari 2018).

² De gemeente Amsterdam heeft de aanpak van seksuele intimidatie en seksueel geweld tegen meisjes en jonge vrouwen begin 2020 als prioriteit bestempeld. Daarom deed De Balie Live Journalism de afgelopen maanden onderzoek naar seksuele uitbuiting onder jongeren in Amsterdam (De Balie, 2021).

aandacht voor slachtoffers van shame-sexting en afpersing met het dreigement naaktfoto's te publiceren (Hanssen, 2020). En in een drieluik toont het programma *'Mag ik je tieten zien?'* wat er kan gebeuren als een pikante selfie opeens niet meer privé is (Dagelet, 2021). Recent is eveneens een andere kant van het fenomeen belicht: in het programma *'Danny's wereld'* staan daders centraal die slachtoffers – dikwijls van Turks- of Marokkaans-Nederlandse afkomst – willens en wetens 'exposen', omdat zij zich 'onbetamelijk' zouden gedragen (Ghosen, 2021).

Het verkennend onderzoek door de NOS uit 2017 wijst uit dat voornamelijk meiden of vrouwen binnen de Nederlands-Turkse, -Marokkaanse en hindoestaanse gemeenschappen slachtoffer zijn van exposen. Diezelfde notie zit ook in recente televisieprogramma's. Meiden of vrouwen met een hybride identiteit: veelal in Nederland opgegroeid, maar tevens opgevoed met culturele waarden vanuit het land van herkomst (Ersanilli, 2009). Daar zijn hun families afkomstig uit in meer of mindere mate gesloten gemeenschappen, waarin mannen en vrouwen verschillende maatschappelijke posities en rollen zijn toebedeeld (Demant, 2005), seksualiteit – al dan niet om religieuze redenen – een taboe is binnen de opvoeding (Geertz, 1966) en 'eer' en 'schaamte' belangrijke waarden vormen binnen families (Ermers, 2007). In deze context kan exposen ernstige, zelfs gewelddadige gevolgen hebben, bijvoorbeeld als slachtoffers de schuld krijgen van wat hen is gebeurd (*victim blaming*) en zodoende als een schande voor de familie en/of de gehele gemeenschap worden beschouwd (Janssen, 2013). Of als zij uit angst en schaamte zorg mijden, niet melden noch aangifte doen, niet om hulp (durven) vragen.

1.1 Waar gaat dit onderzoek over?

Dit onderzoek gaat over exposen: een fenomeen dat bij vrijwel iedereen herkenning oproept. Het wordt in de dagelijkse praktijk veelvuldig gebruikt om allerlei manieren te beschrijven waarop mensen online (beeld)informatie delen om anderen ten aanzien van hun eigen sociale omgeving (en 'bubbel') 'te kijk' te zetten.

Maar tegelijkertijd heerst er (nog) veel onduidelijkheid over wat exposen precies inhoudt. Soms gaat het om seksueel expliciet, in elk geval om belastend (beeld)materiaal. Soms is het bewust de bedoeling om iemand onder druk te zetten, te kwetsen, of zelfs wezenlijk te schaden. Dat kan zover gaan als afpersing, gedwongen prostitutie, of eengerelateerd geweld. En soms is die intentie er allerm minst, maar leidt het delen van (beeld)materiaal desondanks tot allerlei ongewenste en nare gevolgen.

Hoewel vormen van publieke naming & shaming al eeuwenlang bestaan, lijkt exposen via online platforms toch een nieuw fenomeen. Vanwege de unieke aspecten (*affordances*) van internet, waardoor naming & shaming andere verschijningsvormen heeft gekregen en kenmerken van dader- en slachtofferschap lijken te zijn veranderd (Valkenburg & Peter, 2011). Maar ook vanuit een handelingsperspectief geredeneerd: online exposen vraagt van politie, justitie, hulpverleners en behandelaars een andere manier van werken.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Dit onderzoek heeft een signalerende en beschrijvende functie en draagt bij aan inzicht in wat exposen wel en niet inhoudt. De centrale onderzoeksvraag hebben we van meet af aan nogal globaal gesteld: wat is de aard en ernst van het fenomeen exposen?

Daar proberen we op twee manieren antwoord op te geven. Eerst beschrijven we exposen aan de hand van wetenschappelijke literatuur. We gaan in op hoe het fenomeen wordt gedefinieerd en wat we weten over uitingsvormen als (shame) sexting, wraakporno en seksafpersing. Verder vragen we ons af in hoeverre culturele factoren als (gesloten) gemeenschappen, religieuze opvattingen en (sub)culturele identiteit van invloed zijn. We besteden expliciet aandacht aan wat uit de literatuur naar voren komt over de strafbaarstelling van (uitingsvormen van) exposen. Ten slotte verkennen we in de geschreven media en op Twitter hoe de laatste jaren over exposen is geschreven. Deelvragen die aan de orde komen zijn:

- Wat verstaan we onder exposen (sexting, wraakporno, seksafpersing)?
- In welke (culturele) contexten gebeurt het?
- Spelen criminele verdienmodellen een rol?
- Op welke gronden en in welke situaties is exposen (sexting, wraakporno, seksafpersing) strafbaar?
- Welk beelden van exposen bestaan er in de (sociale) media?

Daarna gaan we aan de hand van casuïstiek gedetailleerd in op hoe het bij exposen in werkelijkheid toegaat. Zo proberen we een gedetailleerd praktijkbeeld te schetsen en schetsen we kort concrete handelingsperspectieven voor politie en samenwerkingspartners in het sociaal domein. Deelvragen die hierbij aan de orde komen zijn:

- Welke ervaringen hebben slachtoffers met exposen?
- Wat weten we over de (de verhouding tussen) plegers en daders?

Het onderzoek geeft geen antwoord op de vraag naar de prevalentie (omvang) van exposen in Nederland.

1.3 Onderzoeksmethoden en bronnen

Om de geschetste vraagstelling en daaruit voortvloeiende onderzoeksvragen te beantwoorden, is op een aantal manieren data verzameld.

Het literatuuronderzoek kan als een *Rapid Evidence Assessment* (REA)³ worden opgevat. Het is gebaseerd op drie (elkaar aanvullende) zoekstrategieën, namelijk een literatuursearch via zoekmachines in relevante sociaalwetenschappelijke databases (via de Erasmus Universiteit Rotterdam, Hogeschool Inholland en de Koninklijke Bibliotheek), literatuur zoeken en selecteren via ‘de sneeuwbalmethode’ en literatuur verkrijgen via experts. We richtten ons op recente (vanaf 2010) en robuuste Engelstalige peer-reviewed studies over exposen en aanverwante fenomenen (zoals naming & shaming, sexting, sextortion, et cetera). Aan de hand van een inclusie-checklist beoordeelden de twee onderzoekers los van elkaar de groslijst van gevonden studies. Samen selecteerden zij vervolgens de te includeren studies. In bijlage I is een gedetailleerde verantwoording van het literatuuronderzoek opgenomen.

De hoofdlijnen van de literatuurstudie hebben we in twee expertsessies besproken met academische en praktijkdeskundigen. Deze sessies zijn benut om inzicht te krijgen in wat exposen precies inhoudt en waar aangrijpingspunten liggen voor strafrechtelijke en andersoortige interventies. Aanvullend zijn er individuele interviews met experts en praktijkdeskundigen

³ Thomas, Newman & Oliver (2013).

afgenomen die zelf recentelijk bij casuïstiek betrokken zijn geweest (N=21). Ten slotte heeft op 23 april 2021 een online groeps gesprek plaatsgevonden met 38 specialisten, aangesloten bij de 'Special Interest Group Seksualiteit en LVB' van de Nederlandse Vereniging voor Seksuologie. In bijlage II is een geanonimiseerde lijst opgenomen van de geraadpleegde respondenten.

Met betrekking tot de vraag naar de strafbaarstelling van exposen hebben we, aanvullend op het literatuuronderzoek, rechterlijke uitspraken met betrekking tot zaken over exposen bestudeerd in de database van Rechtspraak.nl.

Vanuit Lexis Nexis hebben we een bestand opgebouwd van geschreven media-uitingen in Nederland over exposen en aanverwante fenomenen sinds 2017. Hoe berichten journalisten in kranten over exposen? Met welke *tone of voice*, in welk *frame*? En wat zegt dat over de urgentie en de ernst die in het publieke debat aan exposen gehecht wordt? Verder hebben we in 2019 een analyse gemaakt van openbare uitingen op sociale mediaplatforms, zoals Twitter, die (kunnen) samenhangen met casuïstiek van exposen. We analyseerden het bereik van de berichtgeving over de casus, bijvoorbeeld door het aantal *likes* of reacties in kaart te brengen. Ook hebben we aandacht voor de toon en inhoud van berichten. Is die bijvoorbeeld relatief neutraal of verontwaardigd? Ligt de focus op dader(s) of slachtoffer(s)?

Om zicht te krijgen op hoe exposen in de praktijk doorwerkt, hebben we diepte-interviews uitgevoerd met slachtoffers (N=5) en twee plegers/daders (N=2). Deze plegers waren zelf trouwens ook slachtoffer van exposen. In totaal zijn zeven diepte-interviews gehouden. Bij twee van deze interviews waren ook personen uit hun directe sociale omgeving aanwezig, zoals een moeder en een docent van school. Bij vier van deze interviews waren nauw betrokken professionele ondersteuners aanwezig. De diepte-interviews zijn licht-gestructureerd uitgevoerd. Enerzijds wilden we zo min mogelijk ingrijpen in het (gevoelige) verhaal, anderzijds hebben we getracht wel op een systematische manier de bevraging uit te voeren. Twee andere slachtoffers zijn – op hun verzoek – niet geïnterviewd, maar hebben een zeer uitvoerige vragenlijst ingevuld.

1.4 Beperkingen van het onderzoek

Dit onderzoek kent uiteenlopende beperkingen. Dat begint uiteraard bij de nogal uiteenlopende definities van wat exposen (en aanverwante fenomenen) precies inhouden. Er is nogal wat wetenschappelijke literatuur beschikbaar, maar het deel hiervan dat (specifiek) over exposen gaat en betrekking heeft op de Nederlandse situatie, is toch beperkt. De literatuurstudie is breed opgezet, er zijn aan exposen verwante fenomenen bij meegenomen. We beperkten ons tot Nederlands- en Engelstalige literatuur (2010-2020).

Het onderzoeksmateriaal voor de gevalstudies heeft betrekking op slachtoffers en daders die reeds bekend zijn bij hulpverlening (en in sommige gevallen politie en justitie). Het zegt weinig over slachtoffers die (nog) geen hulpvraag hebben gesteld. Hetzelfde geldt voor plegers die onbekend zijn bij politie en justitie.

Een vooraf gesignaleerd risico van het onderzoek was, dat slachtoffers en plegers: i) niet eenvoudig te werven zijn; en dat ii) niet alle potentiële respondenten bereid zijn mee te werken aan een interview. En inderdaad: het aantal slachtoffers en plegers dat we hebben gesproken, is niet heel groot. De animo is beperkt, jongeren vinden het belastend om dergelijke episodes uit hun leven

weer op te rakelen. Dat blijkt ook uit ander recent onderzoek, naar mannelijke slachtoffers van afpersing met seksuele beelden.⁴

De Covid-19 pandemie en de beperkingen die hieruit voortvloeiden in 2020 en 2021 hebben de werving niet makkelijker gemaakt. Het contact dat hulpverleners met hun cliënten hadden, werd ook anders en meer op afstand. Groepsinterventies werden teruggedroefd, de intensiteit van de contactmomenten nam over de hele linie af. Hierdoor werd het toch lastiger om met respondenten over het onderzoek te praten, samen met ze de afweging te maken om wel of niet mee te doen en dan vervolgens nog een interview daadwerkelijk voor elkaar krijgen. Bij de hulpverlenersorganisaties zelf bleek het eveneens moeilijker om urgentie te ervaren bij het onderzoek; er zijn zoveel andere, meer onmiddellijk belangrijke dingen te doen.

De zeven diepte-interviews die we hebben kunnen houden, zijn nauw afgestemd met hulpverleningsinstanties en we hebben er zorg voor gedragen dat respondenten geen nadelige gevolgen ondervinden van hun deelname aan het onderzoek.⁵ De uitvoerige gesprekken, dikwijls van twee of drie uur, boden diepgang en waardevolle observaties. De casuïstiek geeft vanzelfsprekend geen representatief beeld van mogelijke verschijningsvormen van exposen (of aanverwante fenomenen).

Gedurende het onderzoek hebben we signalen opgevangen dat exposen in sommige gevallen een grensoverschrijdende problematiek is, voornamelijk vanwege (familie)contacten in het buitenland. Hoewel we zicht hebben gekregen op een concrete zaak, was het betreffende slachtoffer om voor de hand liggende redenen niet bereid mee te werken aan een interview. Dit onderzoek biedt geen inzicht in de grensoverschrijdende gevolgen van de problematiek. Dat is jammer, want dergelijke gevolgen kunnen de aanpak en hulpverlening gericht op slachtoffers en daders ernstig compliceren en schadelijke praktijken veroorzaken. Maar we weten er weinig over, omdat dit aspect ook ontbreekt in de andere studies die in Nederland naar exposen zijn gedaan.

Dit onderzoek is medio 2019 gestart en het eerste deel, met het literatuur- en mediaonderzoek, is begin 2020 afgerond. De dataverzameling voor het tweede deel is in april 2021 afgerond. Daarom hebben we het eerste deel per april 2021, waar dat aangewezen was, geactualiseerd, bijvoorbeeld omdat er belangrijke nieuwe literatuur was gepubliceerd, of zaken in de media kwamen. Want dat is het goede nieuws: lopende dit onderzoek is er almaar meer aandacht gekomen in de media en in het publieke debat voor het exposen van jonge vrouwen en mannen.⁶

1.5 Leeswijzer

In dit onderzoek staat de aard en ernst van het fenomeen exposen centraal. In hoofdstuk 2 beschrijven we allereerst wat exposen inhoudt en hoe het fenomeen in verschillende vormen tot uitdrukking komt: (shame) sexting, wraakporno en seksafpersing. Bijzondere aandacht besteden we aan de betekenis van (gesloten) gemeenschappen, religieuze opvattingen en (sub)culturele identiteit. In hoofdstuk 3 gaan we in op de vraag op welke gronden en in welke situaties exposen strafbaar is. In hoofdstuk 4 doen we verslag van de beknopte (sociale) media-analyse en laten we

⁴ Bijvoorbeeld: Van Mansom, M. & Schwegler, V. (2021). *Eigen schuld, dikke bult. Een verkennend onderzoek naar financiële afpersing met naaktbeelden onder jongens*. Utrecht: EOKM/Helpwanted.nl.

⁵ Door helder te communiceren dat in het onderzoek geen persoonsgegevens openbaar worden gemaakt, dat de onderzoekers zorg dragen voor niet-herleidbaarheid van situaties en uitspraken tot bestaande personen en dat de privacy van respondenten wordt gegarandeerd. Bovendien zijn de interviews op een zo veilig mogelijke omgeving (naar keuze) afgenomen, bijvoorbeeld in het bijzijn van familie en/of hulpverleners.

⁶ Zie bijvoorbeeld: De Balie, 2021 en de campagne Stop Shaming! (2021).

zien hoe in de krant en op Twitter over exposen werd bericht. Vervolgens gaan we in hoofdstuk 5 gedetailleerd in op de praktijk van exposen. Dat doen we aan de hand van de ervaringen en de lotgevallen die slachtoffers, daders en hun naaste omgeving tijdens de interviews met ons deelden. We besluiten met een samenvattende beschouwing van de bevindingen (hoofdstuk 6).

2. Wat is exposen?

2.1 Inleiding

In 2015 veranderde het leven van de (destijds) 21-jarige Chantal in haar ‘*worst nightmare*’: een gelekt seksfilmpje, waarin het slachtoffer te zien is met haar ex-vriend, wordt op een (fake) Facebook-account geplaatst. De expliciete beelden verspreiden zich als een olievlek. Het leed is geschied: Chantal is slachtoffer geworden – zo berichtten de media – van ‘wraakporno’ (Zitvast, 2018).

Een 15-jarige vwo-leerlinge had ‘iets’ met een jongen en ze hadden blote foto’s naar elkaar gestuurd. Nadat het meisje de verkering had uitgemaakt en vervolgens een relatie kreeg met een andere jongen, heeft de ex die foto’s aan zijn vrienden laten zien. Onderzoekers beschreven dit meisje als slachtoffer van ‘shame-sexting’ (Naezer & Van Oosterhout, 2019a).

Een 18-jarige jongen was (anoniem) aan het chatten via de online site Omegle (Helpwanted, z.d.). Met een mooie, schaars geklede vrouw – een valstrik, naar later zou blijken. Naarmate het gesprek vorderde, werd de jongen geprikkeld zich uit te kleden, niet wetende dat hij heimelijk werd gefilmd. De beelden dreigen naar al zijn Facebook-vrienden te worden gestuurd, tenzij hij een fikse som geld betaalt. Wolak, Finkelhor, Walsh en Treitman (2018) beschreven hoe de term ‘sextortion’ in gebruik kwam, in de media, de rechtshandhaving en in beleid, om deze vorm van (financiële) afpersing (overwegend van mannen, al komt het ook bij vrouwen voor) te beschrijven.

Ouahiba was 16 jaar oud toen seksueel getint beeldmateriaal waarop zij te zien was (online) werd gedeeld – naar alle waarschijnlijkheid door haar ex-vriend. Een aantal jaren later in 2018 werden diezelfde beelden opnieuw gedeeld, deze keer in ‘expose-groepen’ op Telegram. Volgens de onderzoeksjournalisten was Ouahiba ‘exposed’: het slachtoffer van ‘exposing’ (NOS, 16 december 2017).

Vier voorbeelden die best op elkaar lijken en toch met verschillende begrippen als ‘wraakporno’, ‘shame-sexting’, ‘sextortion’ en ‘exposing’ worden omschreven. Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen de zaken van Chantal en Ouahiba? De één komt uit een Nederlands gezin en de ander uit een Nederlands-Marokkaans gezin. In beide gevallen deelt een ex-vriend seksueel expliciet beeldmateriaal via een online platform. De aard van het beeldmateriaal verschilt: Chantal bedrijft seks met de (toen nog niet) ex, terwijl Ouahiba alleen op beeld staat.

In het geval van de VWO-leerlinge gaat het eveneens over seks met consent en werd het beeldmateriaal later gebruikt om haar als sloerie ‘te kijk’ te zetten in de vriendenkring. Of hiervoor ook online platforms werden gebruikt, is niet duidelijk. In het geval van de jongen is duidelijk sprake van afpersing met voorbedachten rade. Het beeldmateriaal is zonder medeweten van het slachtoffer opgenomen. Het mechanisme erachter: het (dreigen met het) bekend maken in eigen kring van seksueel expliciet beeldmateriaal, via social media, komt overeen met de andere voorbeelden.

Opmerkelijk genoeg wordt het begrip exposen alleen in het geval van Ouahiba gebruikt.

2.2 Afbakening van het begrip

In de praktijk wordt op het begrip exposen op allerlei manieren geladen, ingevuld en gebruikt. Het begrip omvat allerlei manieren waarop mensen online (beeld)informatie delen om bekende derden

‘te kijk’ te zetten ten overstaan van de eigen directe omgeving (en ‘bubbel’). Vrijwel altijd wordt daar belastend (beeld)materiaal bij gebruikt, dikwijls seksueel expliciet van aard (seksueel exposen).

Wat er precies met exposen bedoeld wordt, is bij het praten erover dikwijls uit de context wel duidelijk. Maar erg consistent blijkt de term in de media en in onderzoeksrapporten niet te worden toegepast.⁷ In de media wordt exposen doorgaans omschreven als een ‘extreme vorm van wraakporno’ (*Eindhovens Dagblad*, 14 december 2017), als onderdeel van een zogenoemde seksualiteitsoorlog, of (zelfs) als (uiting)vorm van eerwraak: eerwraak 2.0 (*NRC*, 18 december 2017). Het bleek enkele jaren geleden nog een relatief nieuw begrip te zijn (*Eindhovens Dagblad*, 14 december 2017), dat vooral wordt gehanteerd als het slachtoffer een (jonge) dame van Turkse, Marokkaanse of Hindoestaanse achtergrond betreft. In voor ons op het eerste gezicht vergelijkbare situaties waarbij slachtoffers met een Nederlandse achtergrond waren betrokken, werden andere termen gebruikt, zoals sexting, shame-sexting, slut-shaming, of wraakporno. Exposen heeft in het spraakgebruik een culturele connotatie.

In de Engelstalige wetenschappelijke literatuur die we voor dit onderzoek bestudeerden, is het begrip exposen met die culturele connotatie en een betekenis die met online en offline (eer)wraak te maken heeft, niet terug te vinden. Het begrip heeft hier een toepassing als een algemene term om ‘ontmaskering’, ‘bekendmaking’, of ‘onthulling’ uit te drukken.

Een Nederlands praktijkonderzoek over slachtoffers met een Marokkaans-islamitische achtergrond – één van de weinige onderzoeken die expliciet aandacht besteden aan exposen als fenomeen – definieert het begrip als: *‘het zonder toestemming doorsturen van seksueel getinte beelden met de intentie de afgebeelde persoon schade toe te brengen’* (Nhass, 2019). Maar dezelfde studie hanteert hiervoor tevens het begrip ‘shame-sexting’. Het gaat er volgens de auteur om dat exposen verwijst naar het ‘ontmaskeren’ van degene in beeld.

Dat kan ook over materiaal gaan dat gedrag laat zien dat niet seksueel van aard is, maar volgens degene die het materiaal online zet niet oorbaar is. In elk geval komt ‘de schuld’ voor het bestaan van het belastende en/of seksueel expliciete materiaal bij het slachtoffer te liggen. Bij vormen van sexting is degene die deelt ook een betrokken partij (Nhass, 2019). Een ander Nederlands onderzoek omschrijft exposen als *‘het ‘ontmaskeren’ van (meestal!) meisjes en jonge vrouwen van wie naaktfoto’s of filmpjes digitaal beschikbaar zijn, door deze foto’s en filmpjes via social media door te sturen aan (of beschikbaar te maken voor) anderen.’* (Schram, de Jong, & Eysink Smeets, 2020)

Aard van het beeldmateriaal

Mensen delen – jonge mensen in het bijzonder – (beeld)informatie. Dat is deel van de gebruikelijke manier waarop mensen online met elkaar communiceren. Soms is dat seksueel expliciet of anderszins belastend materiaal, maar het kan ook over informatie gaan die mensen anderszins in een lastig parket kan brengen (in de literatuur wordt in dit laatste geval meestal de term *‘(defamation) do(x)xing’* gebruikt).

Vaak gaat het bij exposen om seksueel expliciete beelden. Maar niet per definitie, want iemand kan ook door andere beelden of het vrijgeven van informatie aan de digitale schandpaal worden genageld. Te denken valt aan allerlei uiterlijkheden en gedragingen die niet passen bij hoe iemand eruit moet zien of zich zou moeten gedragen. In behoudende Nederlands-Turkse of -Marokkaanse

⁷ Dat geldt overigens voor meerdere begrippen in het spectrum van online seksueel geweld, zoals ongewenste sexting, wraakporno, sextortion en grooming. Begrippen worden vaak naast elkaar en soms door elkaar gebruikt (Gorissen, el Akehal, Weerman, & van de Weijer, 2020).

gezinnen zou het bijvoorbeeld kunnen gaan over het niet-dragen van een hoofddoek, het gebruik van make-up, omgang met jongens buiten de eigen kring, of roken op straat. Een Nederlands meisje met een Marokkaanse achtergrond zegt hierover: *'ik heb een beetje een andere levensstijl dan de gemiddelde Marokkaanse persoon en dan ben je al een doelwit (om 'ge-exposed' te worden).'*' (RTL Nieuws, 2021). Degene die exposed wordt, kortom, is bewust neergezet als iemand die afwijkt van de norm van wat de eigen nabije sociale omgeving normaal, goed of fatsoenlijk vindt.

Expliciet en intentioneel

Bij exposen is er altijd een expliciete en intentionele handeling verricht om materiaal te delen. Er is sprake van iemand of een groep die de (beeld)informatie deelt (maar niet noodzakelijkerwijs maakt of produceert, al is dat in de praktijk bij seksueel expliciet materiaal vaak wel het geval).

De *intentie* van degene die deelt, is eveneens een criterium dat terugkeert in de literatuur: is dat pesten, pijn doen, schaden, of exploitatie en afpersing? Of deelt iemand juist helemaal zonder een dergelijke intentie? Dikwijls wordt het (beeld)materiaal met wederzijds goedvinden gedeeld, maar leidt het delen desondanks op een gegeven moment, in een gewijzigde omstandigheid, tot allerlei ongewenste gevolgen voor degenen die door de zichtbaarheid van dat (beeld)materiaal worden belast.

En dat expliciet en intentioneel handelen geldt *mutatis mutandis* ook voor slachtoffers. Wisten die van niets (*non-consent*), of hebben ze meegewerkt aan de totstandkoming van het beeldmateriaal (*consent*), maar nooit met de bedoeling om dat publiek te verspreiden? Of was dat verspreiden op zichzelf niet een probleem, maar werd dat het later wel? Bijvoorbeeld omdat de relatie tussen betrokkenen was veranderd? En slachtoffers van exposen komen meestal ook in een andere verhouding te staan tot hun naaste familie en vrienden: die worden indirect ook slachtoffer.

Offline en online verwevenheid

Een belangrijk kenmerk van exposen is dat online en offline erg dicht op elkaar liggen. Het delen van beelden of informatie gebeurt vaak online, soms in kleine kring (bekenden; klasgenoten; binnen een team of sportclub; et cetera), soms meteen 'out in the open'. Wat het slachtoffer hiervan meekrijgt, speelt zich uiteraard niet alleen online af. De negatieve gevolgen zijn vooral voelbaar in het echt.

Exposen speelt online én offline. Slachtoffers worden via sociale media op een negatieve manier te kijk gezet ten overstaan van hun directe sociale omgeving in de echte wereld (die voor veel jongeren zowel een online als een offline dimensie heeft: Moors, Rovers & Bouman, 2019). De casuïstiek uit het recente onderzoek naar seksafpersing (van Mansom & Schwegler, 2021) laat wat die vermenging van online en offline (en overigens ook publiek en privé) weinig te raden over.

De online-kant van exposen zorgt ervoor, dat 'het te kijk gezet zijn' in principe nooit is afgelopen en niet valt te ontlopen. Er zitten geen (fysieke) grenzen aan de verspreiding van het materiaal en de groep mensen die het onder ogen zou kunnen krijgen, is schier eindeloos. En juist dat weegt zo zwaar, benadrukken slachtoffers: het besef dat de oorzaak van alle nare gevolgen die zij in hun dagelijkse en nabije omgeving ervaren, zomaar voor altijd zou kunnen blijven bestaan.

Sociale context en familie-eer

De context waarin exposen plaatsvindt, doet ertoe. Slachtoffers worden immers juist ten aanzien van specifieke – sociaaleconomische, etnische, culturele, religieuze, seksuele, relationele – contexten 'ontmaskerd'. Soms is het bewust de bedoeling om iemand onder druk te zetten, te

kwetsen, schade te berokkenen, of zodoende zelfs financieel voordeel te verwerven. Dat kan zover gaan als afpersing, of prostitutie.

In een context waarin familie-eer belangrijk is, dikwijls een cultureel of religieus geladen context, kan exposen leiden tot geweld om die eer te herstellen. Daar gaat niet alleen dreiging van uit, maar plegers spelen dikwijls ook met de angst dat onoorbaar geacht gedrag bekend wordt in de familiekring en de sociale omgeving. Ze zetten slachtoffers onder druk, bijvoorbeeld voor geld, seksuele diensten, of zelfs om hen in het sekswerk te krijgen (Janssen & Rasenberg, 2017).

2.3 Seksueel exposen

In veel gevallen van exposen is er seksueel expliciet (beeld)materiaal in het spel. De meest voorkomende manieren van 'seksueel exposen' zijn sexting, wraakporno en seksafpersing. Hierna gaan we op elk van deze fenomenen wat dieper in: wat gebeurt er precies, wat weten we over het dader- en slachtofferschap en de context van het handelen.

2.3.1 Sexting

In de Engelstalige wetenschappelijke literatuur is verreweg het meest geschreven over sexting. De term werd in 2005 gemunt door een journalist van *The Daily Telegraph* (Lee, Crofts, McGovern, & Milivojevic, 2015): een samentrekking van de woorden 'sex' en 'texting' dan wel 'chatting' (Nhass, 2019). Sexting betreft uiteraard altijd seksueel expliciete (beeld)informatie. De algemene definitie is '*het versturen van expliciete, seksuele berichten en/of seksueel beeldmateriaal via een mobiele telefoon of het internet*' (Oxford English Dictionary, 2015). Maar in de praktijk circuleren veel variaties op die definitie (Villacampa, 2017).

Dat komt, ten eerste, doordat veel onderzoekers de gebruikte technologie als uitgangspunt nemen, zoals de mobiele telefoon (Diliberto & Matthey, 2009; Klettke, Hallford & Mellor, 2014), het internet (Ahern & Machling, 2013; Yeung, Horyniak, Vella, Hellard & Lim, 2014; Ringrose, Gill, Livingstone & Harvey, 2012), sociale platforms als Facebook, Snapchat (Hasinoff, 2015), of apps (Clancy, Klettke, & Hallford, 2019). Andere onderzoeken richten zich, ten tweede, op de inhoud van de gewisselde berichten. Ze benadrukken de seksuele content van gewisselde berichten (Dir & Cyders, 2014), de aard van het beeldmateriaal (gehele of gedeeltelijke naaktheid) (Cooper, Quayle, Jonsson & Svedin, 2016), of ze bestuderen alleen het seksuele beeldmateriaal (los van tekstberichten) (Doring, 2014; Lenhart, 2009), of zowel de tekst als het beeldmateriaal (Flesschler Peskin et al., 2013). Een derde zienswijze binnen de vele studies over sexting neemt het delen van de content nadrukkelijk als uitgangspunt. Sommige onderzoekers concentreren zich op het hele spectrum van creëren, delen, versturen en ontvangen van beeldmateriaal (Livingstone et al., 2012; Mitchell, Finkelhor, Jones & Wolak, 2012). Terwijl andere onderzoekers het accent leggen op enkel het 'verzenden' (Dir & Cyders, 2014), of het verzenden en ontvangen (Yeung et al., 2014; Diliberto & Matthey, 2009). Een vierde invalshoek met effect op de definitie van sexting kenmerkt een groep studies die zich vooral richt op de leeftijd van de betrokken actoren. Sexting wordt hier direct gekoppeld aan jonge actoren (Lewis, 2018; Horvath et al., 2013), dan wel (jong)volwassenen (Morelli, Bianchi, Baiocco, Pezzuti, & Chirumbolo, 2016).

Grofweg is er echter in de internationale wetenschappelijke literatuur wel overeenstemming dat sexting gaat over het versturen (primaire sexting) en/of ontvangen van seksueel getint materiaal van primair betrokken personen, dan wel derde personen (secundaire sexting), waarbij dit materiaal kan bestaan uit tekst, (naakt)foto's, of videobeelden. Het delen of verspreiden kan met en zonder

toestemming van de betrokken personen plaatsvinden, met de bedoeling om samen seksueel te experimenteren (*'experimental sexting'*) dan wel een beschadigende intentie (*'aggravated sexting'*) (Powell, Henry, Flynn & Scott, 2019; Lievens, 2014; Ringrose et al., 2012; Wolak & Finkelhor, 2011).

Het Nederlandse debat sluit daar goeddeels bij aan. In Nederland is sexting eveneens de meest beschreven vorm van online uitwisseling van seksueel expliciet materiaal. De Rutgers Stichting definieert sexting als *'het maken en versturen van seksueel getinte beelden, zoals naaktfoto's en seksfilmpjes, betreft en dat dit kan gaan om seksueel getinte beelden die de jongere van zichzelf maakt of verstuurt, of om het zien of versturen van beelden van anderen'* (Graaf et al., 2017). Sexting is gekoppeld aan jongeren en betreft het zelf produceren en delen van eigen beeldmateriaal (*'actieve sexting'*), maar ook het consumeren van andermans beeldmateriaal (*'passieve sexting'*) (Alonso & Romero, 2019).

Onderzoek van Naezer en Van Oosterhout (2019a) benoemt het delen van *andermans* (beeld)materiaal daarentegen als shame-sexting. Sexting als zodanig definiëren zij als *'het maken en delen van seksueel getint materiaal van zichzelf via sociale media'* (Naezer & van Oosterhout, 2019a; Hasinoff, 2015; Symons et al., 2018) – met aandacht voor tekst en beeld (bijvoorbeeld foto's, video's en webcamgesprekken). Praktijkonderzoek van Kunseler (2017), gebaseerd op casuïstiek van het landelijke expertise- en behandelcentrum op het gebied van geweld tussen intimi, stelt dat sexting zowel het versturen als ontvangen van seksueel getinte berichten, naaktfoto's of -filmpjes betreft (Kunseler, 2017).

De formele Nederlandse definitie beschouwt sexting als *'het sturen van seksueel getinte berichten of foto's of video's, meestal via de smartphone'*, door overwegend maar niet bij uitstek alleen minderjarigen (Kamerstukken II 2015/16, 29 279, nr. 300, p. 2; Aangangsels Handelingen II 2015/16, nr. 1678.; Ten Voorde, 2016. Vgl. Lievens, 2014; Spooner & Vaughn, 2016). In zijn toelichting aan de Tweede Kamer stelt de minister van Justitie en Veiligheid, dat sexting deels ook experimenteelgedrag is dat past bij adolescenten (zie ook: Naezer & Van Oosterhout, 2019a). Dit hoeft niet te betekenen dat sexting (*'aggravated sexting'*) niet strafbaar kan zijn. Maar wel dat *'experimental sexting'* geen ongewoon verschijnsel is en als zodanig ook niet moet worden opgevat (Ten Voorde, 2016; in de internationale literatuur wordt deze normaliteit, zeker vanuit de gedragswetenschappelijke en gezondheidkundige hoek, onderstreept, bijvoorbeeld: Mitchell et al., 2012; Benotsch et al., 2013; Strassberg et al., 2013).

Tegelijkertijd introduceerde de minister van Justitie en Veiligheid een nieuwe term: *'sexchatting'*, gedefinieerd als *'het op indringende en vergaande seksuele en seksualiserende wijze communiceren via internet'* (Kamerstukken II 2015/16, 29 279, nr. 300, p. 3). Sexchatting impliceert interactie door middel van communicatie, die indringend en verregaand (op *'seksualiserende wijze'*) over seks moet gaan. Lichtvoetige chats over seks vallen klaarblijkelijk onder experimenteelgedrag. Door sexchatting te gebruiken naast sexting, wordt weliswaar een definitiekwestie overbrugd (is sexting alleen zenden of ook ontvangen en delen?). Maar de definitie van sexchatting is in deze context niet erg helder.⁸ De feitelijke omschrijving van het fenomeen en de normatieve waardering ervan lopen door elkaar. Bovendien is niet duidelijk in hoeverre de communicatie moet zijn opgedrongen, tegen de wil van de

⁸ Temeer gezien de dubbele herkomst van de term sexting: sex en texting, of sex en chatting. Feitelijk is sexchatting 'dubbelop'.

ontvanger (Vgl. Erni, 2016). Waar dan precies de grens ligt tussen mogelijk strafbaar en niet-strafbaar gedrag is niet goed vast te stellen.⁹

Consent en non-consent

Van cruciaal belang is of seksueel expliciet (beeld)materiaal wordt uitgewisseld met medeweten van, vrijwillig en in consent tussen de betrokkenen (Movisie, 2018). Vaak is dat zo. Er liggen dan positieve intenties aan sexting ten grondslag: aandacht trekken van een (potentiële) liefdespartner, bijvoorbeeld, of vormgeven van (romantische) intimiteit en seksuele spanning binnen een relatie (van geliefden die ver uit elkaar wonen: Drouin et al., 2013), of experimenteren met seksualiteit en identiteit (Jonsson et al., 2014; Albury et al. 2013; Cooper et al., 2016; Englander, 2012; Lenhart, 2009; Wood et al., 2015; Burkett, 2015; Mitchell et al., 2012; Lee, Crofts, McGovern & Milivojevic, 2015). Voor Nederland heeft Naezer dit gezichtspunt onderstreept (Naezer, 2018; Naezer, Rommes & Jansen, 2017; Naezer & Van Oosterhout, 2019a).

Dikwijls is sexting in de ogen van jongeren bij wijze van grap (Jonsson et al., 2014; Wood et al., 2015; Burkett, 2015; Bond, 2011; Lippman & Campbell, 2014; Naezer & Van Oosterhout, 2019a). Sexting heeft associaties met positieve zelfexpressie, onderlinge harmonie, vertrouwen, plezier, flirtgedrag, ontspanning en intimiteit (Hasinoff, 2013; Lenhart, 2009; Renfrow & Rollo, 2014; Cooper et al., 2016; Harder, Bentzen, Demand, & Maxwell, 2020). Zowel het versturen als het ontvangen van seksueel getint materiaal – tekst en beeld – is normaal seksueel gedrag van jonge mensen (Harvey, Harvey, & Thompson, 2019), indien dat met wederzijdse instemming, vrijwillig en met (zelf)respect gebeurt (Henry & Powell, 2016; Crofts et al., 2015; Mitchell, Finkelhor, Jones & Wolak, 2011; Patrick, Heywood, Pitts, & Mitchell, 2015).

Het komt echter geregeld voor dat sexting vanuit een negatieve, beschadigende motivatie plaatsvindt (Kopecký, 2011; Wood et al., 2015; Maas, Bray & Noll, 2017). Dat kan een vooropgesteld doel zijn. In een aantal gevallen ligt daar dan een criminogeen verdienmodel aan de basis. Hierover later meer.

Vaker gebeurt het dat (beeld)materiaal wordt verspreid om iemand ‘te kijk’ te zetten, nadat een relatie is veranderd, onder peer-of ‘bubble-pressure’ is komen te staan, stuk loopt en iemand zijn verlies en frustratie uit met het versturen van (beeld)materiaal dat ooit in consent, vrijwillig, met wederzijds respect en/of gewoon omdat het leuk was is gemaakt (Cooper, 2016; Ringrose & Harvey, 2015; Goggin & Grawford, 2011; Döring, 2014). Of om hun sociale status te verhogen, aandacht en erkenning te krijgen, of juist om de status van anderen te verlagen (Hansen Mandau, 2020; Bindsbøl Holm Johansen, Pedersen, & Tjørnhøj-Thomsen, 2018). In de literatuur wordt hiervoor geregeld de term shame-sexting gebruikt. De beschadigende intentie ontstaat dan gaandeweg. Onderzoek wijst erop dat sexting-activiteiten zelf betrokkenen van streek kunnen maken, schaamte, angst en stress kunnen oproepen (Mitchell et al., 2012), vooral als bekend wordt dat het (beeld)materiaal misschien wel buiten de directe eigen kring van intimi is verspreid (Jonsson et al., 2014 en 2015; ook als dat in werkelijkheid niet het geval is: Wood et al., 2015). Sexting om te

⁹ De minister van JenV kondigde aan te onderzoeken of sexchatting met kinderen strafbaar zou moeten worden gesteld: Kamerstukken II 2015/16, 29 279, nr. 300, p. 9. In de Memorie van Toelichting bij het Wetsvoorstel wordt *sexchatting* uitgelegd als ‘gedrag waarbij (nog) geen sprake is van seksueel misbruik waarbij handelingen aan of met het lichaam van een slachtoffer worden verricht, maar dat naar de huidige opvattingen wel schadelijk en wordt geacht voor kinderen. Het seksualiserend benaderen van kinderen is de afgelopen tijd in omvang en vaak ook in indringendheid toegenomen. Het online seksueel stalken of seksueel inkapselen van een kind gaat heel snel - soms is één chatsessie hiervoor al voldoende - en kan soms maanden of jaren voortduren. Het kind wordt daarbij in een belevingswereld getrokken waar het nog niet hoort en wordt daarbij gedwongen dit verborgen te houden en telkens online te komen.’

schaden, of shame-sexting kan uiterst scherpe vormen aannemen. Wraakporno (*'revenge porn'*) is daar een voorbeeld van (Willard, 2010).

Sexters lijken zich trouwens niet bij voorbaat erg bewust van deze risico's (Rice et al., 2012; Lunceford, 2011) of houden zich nauwelijks bezig met de risico's (Spithoven, van Houten, & Misana-ter Huurne, 2020). In Nederlandse campagnes wordt daar nadruk op gelegd: het internet is voor altijd.¹⁰ Sexting kan zo langdurige consequenties hebben (Houck et al., 2014) en diep ingrijpen in de persoonlijke levenssfeer en professionele omgeving (Clancy et al., 2019; Dake, Price, Maziarz & Ward, 2012; Salter, 2016).

Komt sexting veel voor?

Dankzij de populariteit van sociale platforms lijkt sexting in populariteit toe te nemen (De Graaf et al., 2017; Charteris et al., 2016). Toch blijkt het vaststellen van de prevalentie niet eenvoudig, simpelweg omdat – zoals geschetst – de definities van het begrip nogal uiteenlopen (Klettke, Hallford & Mellor, 2014; Lounsbury, Mitchell & Finkelhor, 2011).

Een dikwijls geciteerd onderzoek wijst erop dat 48% van de tieners (13 – 19 jaar) seksueel beeldmateriaal heeft ontvangen en 20% zulk materiaal ook zelf heeft verstuurd (Zemmels & Khey, 2014). Klettke en collega's (2014) telden op tot 10,2% van de jongeren die wel eens een seksueel getint bericht (tekst of foto) stuurde. Een recentere review (Madigan, Ly, Rash, Van Ouytsel, & Temple, 2018) over sexting onder jongeren tot 18 jaar kwam tot de conclusie dat gemiddeld 14,8% van de jongeren wel eens seksueel materiaal heeft verstuurd. Deelname van jeugdigen aan sexting lijkt toe te nemen met de leeftijd (Gámez-Guadix & Mateos-Pérez, 2019). Wood en collega's (2015) wezen op aanzienlijke verschillen tussen jongeren in Europese landen: Verenigd Koninkrijk (38%), Noorwegen (30%), Bulgarije (28%), Italië (22%) en Cyprus (10%). Specifieke cijfers over het ontvangen van seksueel getint materiaal (met betrekking tot derden: passieve sexting) lopen eveneens uiteen: van tussen de 7,6% en 60% in 2017 (Barrense-Dias, Berchtold, Surís & Akre, 2017) tot gemiddeld 15,6% (Klettke et al., 2014), dan wel 27,4% (Madigan et al., 2018).

Prevalentie-onderzoek op Nederlandse bodem laat een overeenkomstig beeld zien. Volgens de Rutgers Stichting rapporteert ruim 12% van de bevraagde jongens en meisjes in het afgelopen half jaar (voorafgaand aan de survey in 2017) een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf te hebben verstuurd. In 2012 gold dit voor 6% van de jongens en 4% van de meisjes (De Graaf et al., 2017). Een enquête van EenVandaag (2018) onder ruim veertienhonderd jongeren tussen de 12 en 24 jaar kwam uit op een kwart van de ondervraagde jongeren die seksueel getinte beelden van zichzelf heeft gedeeld (Tijmstra, 2017). In 2015 vond EenVandaag dat één op de zeven jongeren naaktafbeeldingen van zichzelf deelden. Naezer (2018) rekende uit dat 21% van de jongeren (12 – 18 jaar) een 'sexy foto of filmpje' had verstuurd. Het onderzoek van Rutgers toonde aan dat 24% van de jongens en 19% van de meiden rapporteerde dat iemand anders hen een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf toestuurde (Graaf et al., 2017). In het onderzoek van Naezer (2018) bleek dit percentage hoger uit te vallen (41%). Specialisten van de Nederlandse Vereniging voor Seksuologie wezen er tijdens het groepsinterview op, dat – in hun waarneming, want recente betrouwbare cijfers zijn er

¹⁰ Met de nadruk op het voorkomen van slachtofferschap zijn experts op dit terrein het vaak niet eens, zie o.a. Naezer & van Oosterhout, 2019a; Kleijer, 2018. In het verlengde hiervan lijken jongeren juist wel behoefte te hebben aan lessen over het herkennen en respecteren van seksuele grenzen, zo blijkt uit de uitkomsten van een recente peiling van Rutgers (2020) onder Nederlandse middelbare scholieren (Jongebloed, 2021). Er is nog maar weinig onderzoek verricht met de jongeren zelf om hun perspectieven te verkennen op ondersteuning die zij nodig hebben om in relaties te 'navigeren' in het nieuwe digitale landschap (Jørgensen, Weckesser, Turner, & Wade, 2018).

niet – de prevalentie onder cliënten met een lichte verstandelijke beperking (LVB) de laatste tien jaar zeer is toegenomen.

Sociale achtergrond en mentale gezondheid

Uit wetenschappelijk onderzoek komen signalen naar voren dat prevalentie van sexting correleert met een lage sociaaleconomische status (SES) (Jonsson, Priebe, Bladh & Svedin, 2014), maar voor de Nederlandse situatie hebben we hiervoor geen duidelijke aanknopingspunten gevonden. Hetzelfde geldt voor mogelijke verbanden met problematische familierelaties. Erg robuust zijn de studies niet, maar er zijn aanwijzingen dat een slechte familierelatie en weinig cohesie binnen de familie betrokkenheid bij sexting plausibel maken (Baumgartner et al., 2012; Jonsson et al., 2015). De kwaliteit van vriendschappen gedurende de jongvolwassenheid zouden eveneens een rol van betekenis spelen, ten aanzien van seksueel gedrag in het algemeen en ten aanzien van sexting in het bijzonder (Saftner, Martyn & Lori, 2011).

Hoewel een direct verband tussen sexting en mentale gezondheid niet gelegd wordt (Gorden-Messer, Bauermeister, Grodzinski & Zimmerman, 2013; Temple et al., 2014), lijkt er sprake van een verband tussen middelengebruik, seksueel risicogedrag en prevalentie van sexting. Meer alcoholgebruik en meer (ongepande) seksuele ontmoetingen zouden tot meer sexting-activiteiten leiden (Benotsch et al., 2013; Dake et al., 2012; Dir et al., 2013; Englander, 2012; Reyns et al., 2014; Temple et al., 2014; Dir, Cyders & Coskunpinar, 2013). Actieve ‘sexters’ bleken tevens ander risicogedrag te vertonen, zoals geweld, roken, drugsgebruik en (onbeschermde) seks (Nagel, Cummings, Hansen, & Ott, 2013). Deze groepen jongeren bleken impulsiever van karakter en aangetrokken tot (seksuele) sensatie (Houck et al., 2014; Baumgartner et al., 2014; Dir et al., 2013; Beyens & Eggermont, 2014). Er zijn correlaties gevonden tussen sexting en ervaren depressie (Dake et al., 2012; Ybarra & Mitchell, 2014; Gewirtz-Meydan et al., 2018; Frankel et al., 2018), (online en/of offline) gepest worden (Kopecký, 2011; Reyns, Burek, Henson, & Fisher, 2011) en fysieke mishandeling (Yeung et al., 2014). Meiden of vrouwen met hechtingsproblemen, of met een beperkte eigenwaarde, zouden zich vaker onder druk laten zetten om in te stemmen met sexting uit angst de partner te verliezen (Drouin & Landgraff, 2012; Drouin & Tobin, 2014; Sorbring et al., 2014). Jongeren die vrijwillig seksueel expliciet materiaal van zichzelf online zetten, besteedden meer tijd online en bleken vaker online te zijn gepest (Jonsson et al., 2014). Onderzoekers vonden ook een correlatie tussen prevalentie van sexting en ervaren geweld bij jongens én meiden (Wood et al., 2015). Online risicogedrag is een sterke voorspeller van sexting (Burén & Lunde, 2018) en online pornografie gebruik voorspelt (vooral bij adolescente mannen) de bereidheid om zonder toestemming *sexts* van vreemden door te sturen (van Oosten & Vandenbosch, 2020). Baumgartner en collega’s (2012) linken online risicogedrag aan impulsiviteit en sensatiezoekend gedrag. Nederlands onderzoek suggereerde dat een lage(re) zelfcontrole onder jongeren een voorspellende factor kan zijn om online seksueel materiaal te produceren. Het gebrek aan gedachten betreffende de mogelijke consequenties van hun acties lijkt hier een belangrijke rol bij te spelen (Kerstens & Stol, 2014; Reyns et al., 2014).

Sekse

Sekse is per definitie van betekenis. Komt sexting vaker voor bij jongens dan bij meiden? Volgens sommige studies wel (Dir, Coskunpinar, Steiner & Cyders, 2013; Jonsson, Priebe, Bladh & Svedin, 2014; Alonso & Romero, 2019), terwijl andere onderzoeken rapporteren dat meiden meer seksueel

materiaal verzenden en ontvangen (Dake et al., 2012; Lenhart, 2009; Rice et al., 2012). Sommige studies vonden geen (aanzienlijke) verschillen (Bates, 2016; Samimi & Alderson, 2014).

Verscheidene onderzoeken lieten een verband zien tussen vaker versturen en vaker ontvangen – bij jongens én meiden (Jonsson et al., 2014; Cox Communications, 2009; Ferguson, 2010). Een aantal studies legt causaal verband tussen leeftijd en prevalentie. Sexting zou vaker voorkomen bij oudere leeftijdsgroepen van jongvolwassenen dan onder kinderen of adolescenten (Dake et al., 2012; Klettke et al., 2014; Lenhart, 2009; Ybarra & Mitchell, 2014).

Onderzoek naar relaties tussen seksuele oriëntatie en sexting leverden geen consistente resultaten op. Volgens sommige studies lag er geen significant verband (Gewirtz-Meydan et al., 2018; Gordon-Messer et al., 2013). Andere onderzoeken lieten zien, dat jongeren die zichzelf zagen als lesbisch, homoseksueel, biseksueel of transgender vaker rapporteerden dat zij seksuele berichten verstuurden dan heteroseksueel georiënteerde jongeren (Rice, Friberg & Gavrillets, 2012; Wysocki & Childers, 2011; Garcia et al., 2016). Nederlands onderzoek bevestigde overigens deze conclusie deels. Homo- en biseksueel georiënteerde jongens bleken relatief veel ervaring te hebben met sexting: 72% (in de zes maanden voorafgaand aan bevraging, tegenover 44% onder heteroseksueel georiënteerde jongens; onder de meiden waren de aandelen 33% versus 37% (Graaf et al., 2017; Naezer & Van Oosterhout, 2019a)).

Een niet te veronachtzamen thema is dat het mechanisme van de dubbele moraal altijd nog de nadelige gevolgen van sexting voor meiden scherper maakt dan voor jongens (Bindesbøl Holm Johansen et al., 2018) (zie ook de paragraaf over consent en non-consent). Waar (het delen van) seksueel expliciet materiaal van jongens maatschappelijk goeddeels is geaccepteerd, geldt dat voor meiden minder (Walker et al., 2013): die worden gelabeld als ‘slet’: slut-shaming (Walker & Sleath, 2017; Ringrose & Harvey, 2015; Vanden Abeele, Campbell, Eggermont, & Roe, 2014; Ringrose et al., 2013; Gewirtz-Meydan et al., 2018; Ricciardelli & Adorjan, 2018; Naezer & van Oosterhout, 2019b). Genderspecifieke labeling speelt ook binnen bestaande relaties: meiden zijn ‘sletten’ als ze meedoen aan sexting, ‘preuts’ als ze het weigeren (Lippman & Campbell, 2014).

Cultuur en etniciteit

De meningen verschillen eveneens met betrekking tot mogelijk causale verbanden tussen sexting en etniciteit. Peterson-Ilyder (2013) noemde sexting cross-raciaal. Sommige studies lieten zien dat sexting meer voorkomt onder etnische minderheden (Dake et al., 2012; Rice et al., 2012; Winkelman, Smity, Brinkley & Know, 2014; Flesschler Peskin et al., 2013). Ander onderzoek onderstreepte juist het tegendeel: witte studenten deden vaker aan sexting dan niet-witte studenten (Benotsch, Snipes, Martin & Bull, 2013). Om greep te krijgen op hoe culturele factoren doorwerken in het sexting-fenomeen inventariseerden Baumgartner en collega's data in 20 landen. Landeigenschappen bleken veel minder invloed te hebben op prevalentie van sexting dan individuele, persoonlijke eigenschappen (Baumgartner, Sumter, Peter, Valkenburg & Livingstone, 2014; Cooper et al., 2016).

2.3.2 Wraakporno

Zoals in de uitvoerige beschrijving van sexting aan de orde is gekomen, komt het voor dat seksueel expliciet (beeld)materiaal met een negatieve, beschadigende (maar niet noodzakelijkerwijs criminogene) intentie wordt verspreid. Dat kan gebeuren om erkenning te krijgen voor de eigen positie, om in-group status te verhogen (of die van de ander te verlagen), of uit wraak nadat een

relatie onder druk is komen staan of is afgebroken en de voormalige partner een nieuwe relatie is aangegaan (Walker & Sleath, 2017).

Het gebruik van het begrip wraakporno (revenge porn) impliceert dat expliciet seksueel beeldmateriaal (foto's: Bloom, 2014; Matsui, 2015; ook video's: Cecil, 2014; Osterday, 2016), waarop herkenbare/herleidbare individuen te zien zijn (Stroud, 2014), online wordt verspreid zonder consent van alle afgebeelde betrokkenen (Crofts & Kirchengast, 2019; Tungate, 2014; Barmore, 2015; Daniels, 2014; Salter & Crofts, 2015). In de definitie van Calvert (2014): *“het publiekelijk delen van naakte – of gedeeltelijk naakte – foto's of video's van een (ex-)vriend(in), zonder toestemming van het slachtoffer en soms met informatie over zijn of haar identiteit”*. Henry en Powell (2016) voegen daar het element van 'dreigen met' aan toe. De context van relatiebeëindiging achtten veel onderzoekers relevant (Bloom, 2014; Dawkins, 2015; Larkin, 2014; Matsui, 2015; Osterday, 2016; Tungate, 2014; Citron & Franks, 2014), want hier ligt de voedingsbodem voor dikwijls diepwortelende wraak, gekoppeld aan retributie voor de ervaren ontrouw (Brown, 2018; Uhl et al., 2018), maar ook voor gevoelens van minachting (Bloom, 2014; Osterday, 2016) en verbittering (Daniels, 2014). Het onderscheid tussen wraakporno en shame-sexting is gradueel: de mate waarin de dader/verspreider uit wraak een voormalige relatie/partner wil schaden. Het achterhalen van de intenties en motieven van daders is uiteraard niet altijd mogelijk.

Wat is er bekend over de prevalentie van wraakporno?

De omvang van aan wraakporno gerelateerde problematiek is niet gering (McGlynn, Rackley & Houghton, 2017), maar moet om voornoemde reden overwegend vanuit *circumstantial evidence* worden afgeleid. De wraakpornografische website *'Is Anyone Up?'*, die zijn bezoekers – totdat de website in 2012 werd gesloten – uitnodigde om wraakporno te delen, voorzag in een kennelijke behoefte: er waren ruim 300.000 unieke bezoekers per dag (McGlynn et al., 2017). DeKeseredy en Schwartz (2016) schatten het aantal *dedicated* wraakpornografische websites in 2016 op ongeveer 3000. Beeldmateriaal van vrouwen is daar vaker te zien dan dat van mannen en wordt meer frequent bekeken en becommentarieerd (Whitmarsh 2015; Walker & Sleath, 2017). In Engeland en Wales bleek, dat in het eerste jaar van de strafbaarstelling van wraakporno ruim 200 veroordelingen werden uitgesproken (McGlynn et al., 2017), op grond van meer dan 1000 incidenten die aan de politie zijn gerapporteerd (McGlynn et al., 2017) – wat op zichzelf ook niet heel evident is.

Non consent: daders en slachtoffers

Bij wraakporno is duidelijk dat daders bewust en intentioneel handelen om slachtoffers te schaden. De slachtoffers zijn het niet eens, of werken niet vrijwillig mee met het online plaatsen van het seksueel expliciete beeldmateriaal. Maar is altijd sprake van een wraakmotief?

Vermoedelijk niet. Onderzoekers beschreven situaties waarbij de dader de content deelde uit (bij nader inzien) statusverhogende motieven en om zich online masculien te tonen (Powell, Henry, Flynn & Scott, 2019). Soms is seksueel of financieel gewin een motief (Henry & Powell, 2016a). Of wraak is – bijvoorbeeld als vergeldingsmaatregel voor vreemdgaan (Hall & Hearn, 2017) – slechts één van de mogelijke redenen (Beyens & Lievens, 2016), in een cluster van recreatie en/of avontuur (Scully & Marolla, 1985; Mann & Hollin, 2007; Bindesbøl Holm Johansen et al., 2018), intimidatie, machtsmisbruik, huiselijk of seksueel geweld (Henry & Powell, 2014; Robertiello & Terry, 2007; Bates, 2016). Er bestaan voorbeelden van *'sexual assaults'* die worden opgenomen en online gedeeld (Franks, 2013), ook in Nederland (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021c):

Een 14-jarig meisje uit Rotterdam denkt in de zomer van 2016 met haar nieuwe vriendje mee te gaan naar een gezellig familiefeestje. Maar het draait uit op een nachtmerrie. In een woning aan de Brielselaan wordt ze verkracht door vier mannen. Ze was erachter gekomen dat er stiekem opnames van de verkrachting waren gemaakt en dat die via Facebook gedeeld waren. Tot die tijd had ze niemand iets verteld over wat haar was overkomen. Ze schaamde zich, was er kapot van en was bang voor de reactie van haar familie.

Vrouwenhaat en financieel gewin, dus mogelijk criminogene verdienmodellen, blijken drijfveren te zijn achter netwerken c.q. wraakpornografische websites (mogelijk met links naar zogenoemde expose-groepen), die derden de gelegenheid geven om seksueel intiem beeldmateriaal te delen, zonder toestemming van de afgebeelde persoon (Bartow, 2009; Bates, 2016). Het motief van deze derden zit in de voldoening en het toevoegen van leed.

En dat kan ver gaan. In 2008 doodde de destijds 18-jarige Jessica Logan zichzelf, nadat haar ex-vriend seksueel beeldmateriaal van haar had verspreid (dat zij eerder met elkaar hadden gedeeld). De impact was groot (Kamal & Newman, 2016; Bloom, 2014). Hoewel het beeldmateriaal in een eerder stadium in overeenstemming/met consent is gedeeld, ervaart het slachtoffer de ongewilde distributie ervan als een aanval op de eigen seksuele autonomie, als intimiderend, vernederend en vijandig (Dodge & Spencer, 2017; Beechay, 2019), en als een gevoelig verlies van controle (Zemmels & Khey, 2014; Bindesbøl Holm Johansen et al., 2018). Slachtoffers presenteren zich als bijzonder kwetsbaar vanwege het onvermogen om de (mogelijk) massale en snelle verspreiding van het materiaal tegen te gaan (Kirchengast & Crofts, 2019). Slachtoffers van wraakporno raken emotioneel en psychologisch ontwricht, blijkt o.a. uit Belgisch onderzoek (Beyens & Lievens, 2016). Deze onderzoekers onderstrepen tevens dat de niet-eindigende circulatie van de beelden op internet tot herhaald slachtofferschap kan leiden. Walker en Sleath (2017) wezen in hun meta-analyse op schadelijke gevolgen voor zelfvertrouwen en eigenwaarde.

Joline, dan 15 jaar, is radeloos als blijkt dat haar naaktfoto door haar (ex-)vriendje door de hele school is verspreid. Zo radeloos dat ze nog maar één uitweg ziet. *“Ik heb alle medicatie genomen die ik kon vinden, op dat moment was dat mijn enige uitweg om te vluchten van alles”*. Bang om dood te gaan is ze niet: *“ik was blij dat sterven mijn uitweg kon zijn, dat stelde me op dat moment gerust. Die foto achtervolgde mij dan niet meer”*. Bron: (LINDA.nl, 2020).¹¹

Maar het werkt natuurlijk ook door in professionele omstandigheden en relaties, of toekomstige carrièremogelijkheden (Beyens & Lievens, 2016; Citron & Franks, 2014; Walker & Sleath, 2017; Holoyda, Landess, Sorrentino & Friedman, 2018; Brown, 2018): in een focusgroep met slachtoffers van wraakporno verwachten sommige jongeren moeilijkheden om na het gebeurde een vriend(in) te vinden en anderen noemden de (mogelijke) moeilijkheid om een baan te vinden vanwege de negatieve sociale reputatie (Bindesbøl Holm Johansen et al., 2018).

Sekse

Mannen delen vaker dan vrouwen het beeldmateriaal dat zij ontvangen (Garcia et al., 2016). Hierbij valt op dat het voornamelijk beeldmateriaal betreft van ex-partners (Powell, Henry, Flynn & Scott, 2019; Stokes, 2014; Beyens & Lievens, 2016). Het gepubliceerde beeldmateriaal wordt niet zelden voorzien van informatie over de identiteit van het slachtoffer (Tungate, 2014). In de meeste gevallen van wraakporno (90%) blijken de slachtoffers vrouwen te zijn (Holoyda, Landess, Sorrentino & Friedman, 2018), maar er bestaan wraakpornografische websites met mannelijke slachtoffers (Walker & Sleath, 2017).

¹¹ In de vierdelige docuserie *‘Help, mijn borsten staan online’* laat Evi Hanssen de donkere kant van het internet zien (Hanssen, 2020).

Mentale gezondheid

Over de mentale gezondheid van daders/delers van wraakporno is niet veel bekend. Hoe dat bij slachtoffers zit, komt in een aantal onderzoeken naar voren. Hiervoor werden al ernstige gevolgen genoemd, zoals suïcide(pogingen), angststoornissen, paniekaanvallen en gevoelens van vernedering, schaamte en woede (Citron & Franks, 2014; Walker & Sleath, 2017; Holoyda, Landess, Sorrentino & Friedman, 2018).

“Ik werd gezien als een vrolijk persoon, iemand zonder problemen. Zelfs als je me nu ontmoet, zou je zeggen dat ik een ‘happy soul’ ben. Maar het heeft me gebroken.” Nicol sukkelde in een depressie. Ze wordt ziek, kampt met ondergewicht en stopt een jaar met voetballen. Zelfmoordgedachten razen door haar hoofd. Ze krijgt ongepaste berichten op sociale media. In het uitgaansleven wordt ze er telkens op aangesproken. Het is een nachtmerrie. Twee jaar na het verschijnen van de privébeelden leeft ze nog steeds met de gevolgen. “Ik heb angstaanvallen. Nog steeds krijg ik reacties. Het is het nieuwe normaal voor mij, en dat doet pijn. Hartverscheurend is het. Ik word herkend vanwege één ding...”. Bron: (AD, 4 februari 2021).

Hoe diep de gevolgen ingrijpen op het persoonlijke en professionele leven van slachtoffers is mede afhankelijk van hun coping-mechanismes. Bates (2016) constateerde in voorkomende gevallen een post-traumatisch stress-syndroom (PTSS) en dat slachtoffers van wraakporno dezelfde ervaring kunnen hebben als slachtoffers van seksuele aanvallen. Het onderzoek wees uit dat slachtoffers van wraakporno worstelen met vertrouwen, kenmerken van PTSS, depressie en angststoornissen vertoonden, evenals controleverlies. Zij begonnen negatieve coping-mechanismes in te zetten om met de situatie om te kunnen gaan: vermijden en negeren, excessief alcoholgebruik en obsessief slachtofferschap (Bates, 2016). Sommige slachtoffers isoleren zichzelf (Holoyda, Landess, Sorrentino & Friedman, 2018) en trekken zich terug van school/studie en sociale netwerken (Bindesbøl Holm Johansen et al., 2018). Bates (2016) constateerde echter ook een heilzame werking van psychologische begeleiding en bijstand van naaste familie en vrienden, en de inzet van ervaringsdeskundigheid (zowel bij als van het slachtoffer zelf).

Nicol herpakt zich. *“Dankzij een andere mindset en de juiste mensen rondom mij ben ik door die moeilijke periode geraakt. Zonder hen zou het anders afgelopen zijn”*, zegt Nicol, die ook therapie volgt. Bron: (AD, 4 februari 2021).

2.3.3 Seksafpersing (sextortion)

Het komt geregeld voor dat wordt bedreigd met het distribueren van (online) seksueel expliciet of anderszins belastend (beeld)materiaal met een negatieve, beschadigende intentie. In een aantal gevallen is dat een vooropgesteld doel waar een criminogeen verdienmodel aan ten grondslag ligt. In de literatuur wordt dit fenomeen doorgaans ‘sextortion’ genoemd (ook wel seksuele afpersing of seksafpersing): een dader dreigt om (seksueel) expliciet of intiem beeldmateriaal, dat op uiteenlopende manieren kan zijn verworven, zonder toestemming openbaar te maken, al dan niet aan specifieke personen (*significant others*), met het oogmerk de afgebeelde af te persen, teneinde geld of goederen te verkrijgen, meer seksueel materiaal, [of] het verkrijgen van seksuele gunsten. (Patchin & Hinduja, 2018a; Webb, 2014; Chawki & El Shazly, 2013; Van der Hof, 2016). De afperser wil diensten of geld verkrijgen van het slachtoffer (Wolak et al., 2018). In Nederland is seksuele afpersing ‘als zedendelict’ niet strafbaar (Kamerstukken II 2015/16, 29 279, nr. 300, p. 3).

Oued Zem, een kleine stad in Marokko, wordt ook wel de ‘hoofdstad van sextortion’ genoemd. Niet vanwege lokale problematiek, maar vanwege het feit dat een grote groep extorters of scammers vanuit dit gebied ‘werkzaam’ zijn. De daders struinen sociale platforms, zoals Facebook, af, op zoek naar slachtoffers. Zij gaan de online conversatie aan en indien iemand met hen in gesprek gaat, wordt na verloop van tijd de webcam

ingeschakeld. Met videomateriaal, bijvoorbeeld gedownload vanaf een pornografische website, van een vrouwelijke (porno)actrice. Op deze wijze wordt op manipulatieve wijze getracht om seksuele conversaties te ontwikkelen en om het slachtoffer online seksuele handelingen te laten uitvoeren, of op (gedeeltelijke) naakte wijze te poseren. Bijvoorbeeld voor de webcam. Waarbij dit materiaal vervolgens (zonder toestemming) wordt opgenomen en opgeslagen. Vanaf het moment dat er voldoende in beeld is, wordt de seksuele conversatie beëindigd en begint de chantage, afpersing. Er wordt gedreigd met openbaarmaking van het materiaal, bijvoorbeeld verspreiding op YouTube. Of dat de beelden worden verstuurd naar vrienden en/of familieleden op sociale media. Tenzij het slachtoffer betaalt. De vraag is wanneer het verzoek (of dwang) tot betaling stopt. Opmerkelijk is dat er veel (jonge) mannelijke Arabische mannen slachtoffer zijn van dit fenomeen. Bron: (O'Neill, El Mawy & Adamson, 2016).

Wereldwijd was er aandacht voor de zelfdoding in 2012 van de Canadese tiener Amanda Todd, die kort voor haar dood een video online zette waarop ze uitleg gaf over hoe ze jarenlang onder druk was gezet met seksueel expliciet beeldmateriaal – en geen uitweg meer zag.¹² De dader Aydin C., een Nederlandse man van destijds 34 jaar oud, werd eind 2018 in hoger beroep tot bijna 11 jaar cel veroordeeld, omdat hij zich schuldig had gemaakt aan digitale stalking, afpersing en oplichting van 34 jonge meisjes en vijf homoseksuele mannen. Daarnaast werd hij beschuldigd van productie, bezit en verspreiding van kinderporno, identiteitsfraude, computervredebreuk en drugsbezit. Voor de dood van Amanda Todd moet Aydin C. in Canada nog terechtstaan.

Sommige studies noemen sextortion het snelst groeiende cybergevaar, met meer slachtoffers per dader dan andere '*sexual exploitation offenses*' (Lynch, 2016). Maar goed inzicht in de prevalentie is er niet, in de Verenigde Staten (Wittes, 2019) noch in Nederland. Dat heeft onder meer te maken met het feit dat de politie seksafpersing niet als een delict(categorie) registreert.¹³ De evident lage meldingsbereidheid speelt uiteraard ook mee.

Seksafpersing is in elk geval een veelvormig fenomeen dat vaker lijkt voor te komen dan doorgaans wordt verondersteld. Sexting kan verkeren in afpersing (van Mansom & Schwegler, 2021) en ooit in consent gemaakt en uitgewisseld beeldmateriaal kan uit wraak worden gebruikt met afpersing als oogmerk (Albury et al., 2013; Coy et al., 2013; Crofts et al., 2015; Harris et al., 2013; Lippman & Campbell, 2014; McGraw, 2013; Phippen, 2012; Ringrose et al., 2012; Walker, 2013; Setty, 2018). Omwille van geld, of aanvullende seksuele diensten, soms ook om het bewust toebrengen van reputatieschade (Konrad & Skaperdas, 1998).

In bepaalde culturele en etnische contexten, bijvoorbeeld als er mogelijk eerdergerelateerd familiegeweld aan de orde zou kunnen zijn, kan seksafpersing een diepingrijpende vorm van drang en dwang zijn (Crofts & Kirchengast, 2019). Voor deze meisjes of (jonge) vrouwen die zich bijvoorbeeld voor een webcam uitkleden, geldt dat ze buitengewoon kwetsbaar en in principe chantabel zijn (Erners, 2007). Maar ook kwetsbaar voor geweld en bedreiging, omdat wat online over hen wordt getoond, offline onmiddellijk consequenties kan hebben. Ze kunnen namelijk niets over hun eigen handelen vertellen zonder zichzelf in diskrediet te brengen. De meeste mannen weten dat ze een vrouw op dergelijke manieren ferm in hun greep hebben, bijvoorbeeld omdat ze bang zijn voor de familie-eer en repercussies vrezen vanuit hun naaste sociale omgeving, en kunnen daarvan misbruik maken, met name ook als ze de relatie wil beëindigen (Erners, 2007). Het akelige van een beroep – offline of online, dat is om het even – op familie-eer is dat zowel de pleger als het

¹² Richtpunt, 2012.

¹³ Generiek geldt dat vormen van online seksueel geweld op verschillende manieren worden geregistreerd, wat het lastig maakt om de omvang en ontwikkeling van het fenomeen in kaart te brengen (Gorissen, el Akehal, Weerman, & van de Weijer, 2020).

slachtoffer zich realiseert wat de impact van dit dreigement is: beide partijen beseffen dat het in feite een bedreiging met de dood is (Janssen & Rasenberg, 2017).

Seks was helemaal uit den boze. Dus toen hij haar eenmaal had ontmoet en naakt op zijn bed had gefotografeerd, had hij haar in zijn macht. Haar familie-eer kwam in het geding. Hij hoefde maar te dreigen dat hij die foto aan haar ouders zou laten zien en ze was als was in zijn handen (Janssen & Rasenberg, 2017).

Er zijn concrete voorbeelden voorhanden die laten zien dat met een beroep op familie-eer mensen in situaties kunnen belanden waarin er sprake is van dwang en uitbuiting: het Landelijk Expertise Centrum Eergerelateerd Geweld (LEC EGG) neemt waar dat in zaken waarbij er een link is met gedwongen prostitutie ook gebruik wordt gemaakt van wraakporno en sextortion als middel om de eer van slachtoffers en hun familie aan te tasten en als chantagemiddel (Janssen & Rasenberg, 2017).

Een paar maanden na hun ontmoeting vroeg Dennis aan Sameena om naar zijn appartement te komen. „Hij wilde me aan een paar vrienden voorstellen, maar eenmaal daar werd ik door drie jongens belaagd.” Dennis filmd de groepsverkrachting en dreigde de beelden te verspreiden: via collega’s, oud-klasgenoten en social media. *“Ik wist: hij gaat maximaal misbruik van me maken”*.

In het bezit van het filmpje kon Dennis haar alles laten doen wat hij wilde. Dwong hij haar eerst nog tot seks met vrienden van vrienden in zijn eigen appartement, later zou de prostitutie een georganiseerd karakter krijgen. Jongens uit het netwerk van Dennis brachten haar naar verlaten parkeerplaatsen, hotels of kelderboxen. Bron: (NRC, 31 maart 2021).¹⁴

Belastend of seksueel expliciet beeld- of videomateriaal kan worden gestolen of gehackt,¹⁵ of via de installatie van specifieke malware worden verkregen. Of doordat stiekem video-opnames worden gemaakt, al dan niet met geavanceerde software (zoals de app ‘Deepfakes’) die foto’s of video’s kan manipuleren tot naaktfoto’s of -video’s (*faceswapping*), waarmee slachtoffers vervolgens worden afgeperst (Wolak et al., 2018). Maar in de meeste gevallen blijkt het (latere) slachtoffer toch zelf het materiaal te hebben geleverd aan de (latere) dader, hetzij vrijwillig (in een vorm van relatie), hetzij onder druk (Gross & Acquisti, 2005; Patchin & Hinduja, 2018). Slachtoffers van seksafpersing geven (niet zelden) toe aan de eis(en) van de dader. Ze zijn bang te worden beschuldigd van ‘hoerig’ gedrag, of te worden ‘exposed’ (Renold & Ringorse, 2011; Ringorse et al., 2012). Dan sturen ze eerder nieuw beeldmateriaal (Thomas, 2017; Ehman & Gross, 2019), dan dat hulp wordt ingeschakeld (Patchin & Hinduja, 2018). Onderzoek van Wolak en collega’s (2018) onderstreepte dat aangifte doen weinig oplevert, soms zelfs tot secundaire victimisatie kan leiden (Karmen, 2012).

Er is feitelijk altijd sprake van dreiging, gericht op het publiek maken c.q. online zetten van het belastende (beeld)materiaal, dan wel op het doorsturen ervan aan familieleden, vrienden en werkgevers (Bloom, 2014; Wolak et al., 2018).¹⁶ Of die dreiging daadwerkelijk ten uitvoer wordt gebracht, is minder relevant (Crofts & Kirchengast, 2019). Het gaat de afperser in de kern niet om de publieke vernedering van het slachtoffer, maar om status, geld of diensten (Kopecký, 2017; Patchin & Hinduja, 2018; Wolak & Finkelhor, 2016; Wittes et al., 2016; Henry & Powell, 2014). Een variatie hierop is dat slachtoffers worden gemanipuleerd om – tegen betaling, althans de belofte dat die gaat plaatsvinden – expliciet beeldmateriaal van zichzelf te leveren; het afpersingsinstrument is dan de

¹⁴ In juni 2021 is het levensverhaal van Sameena in boekvorm verschenen: <https://www.comensha.nl/actualiteiten/item/met-uitzonderlijke-sportieve-prestatie-vraagt-sameena-aandacht-voor-slachtoffers-van-gedwongen-prostitutie-en-mensenhande/>

¹⁵ Het verhaal van Nikki Lee Janssen is hier een voorbeeld van, zie o.a.: LINDA.nl, 2018; N. Janssen, z.d.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld: Federal Bureau of Investigation, 2020 (transcriptie en podcast).

zogezegde bemiddeling naar acteer- of modelactiviteiten (Wolak et al., 2018; Patchin & Hinduja, 2018).

De zaak Padhuis (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021d) – die in de media meer bekendheid verwierf als ‘de Leidse sextortion-zaak’¹⁷ – komt aan het rollen wanneer een man zich in augustus 2019 bij de politie in Leiden meldt met het verhaal dat hij door anonieme daders wordt afgedreigd. Om te voorkomen dat er compromitterende foto’s van hem via social media onder zijn familie en vrienden worden verspreid, moet hij op een afgesproken tijdstip een enveloppe met daarin 160 euro onder een auto in de parkeergarage van de Albert Heijn XXL leggen.

Het rechercheonderzoek dat volgt neemt een jaar in beslag. In dat jaar vinden er enkele tientallen aanhoudingen plaats, wordt een bescheiden elektronicawinkel aan telefoons en laptops in beslag genomen en uitgelezen, en leggen de rechercheurs een enorm netwerk bloot van afdreigers, katvangers en slachtoffers.

Uiteindelijk worden er negentien jongens, allemaal woonachtig in Leiden en omstreken, aangemerkt als verdachten. Zeventien van hen zijn minderjarig. In totaal werd door de jongens voor zeker 150.000 euro buitgemaakt, maar net als het aantal slachtoffers ligt ook dat bedrag in werkelijkheid waarschijnlijk hoger. Vaak begint het met vijf euro of een tientje in ruil voor wat naaktfoto’ (foto’s die de jongens overigens gewoon van het internet plukten), maar zodra de verdachten genoeg belastend materiaal in handen hebben, lopen die bedragen rap op. Sommige slachtoffers betalen duizenden euro’s, anderen honderden en sommigen weten de schade te beperken tot enkele tientjes.

Plegers en slachtoffers

Over plegers en slachtoffers van seksafpersing weten we nog niet zo veel. Dat ligt ook voor de hand, want er wordt vanwege schaamte vaak niet of pas erg laat/achteraf gemeld. Veel daders zijn dan al gevloden. Het Expertisecentrum Online Kindermisbruik heeft recent een onderzoek afgerond naar slachtoffers van sextortion onder Nederlandse mannen en jongens tot en met 26 jaar (van Mansom & Schwegler, 2021; zie ook: Lumens, 2018). Jongens en mannen zijn ongeveer net zo vaak slachtoffer van seksafpersing als meisjes en vrouwen. Die groep mannen is heel divers qua opleidingsniveau, seksuele identiteit, of leeftijd. In ruim driekwart van de gevallen is de afperser een onbekende voor het slachtoffer, schrijven Van Mansom en Schwegler (2021). Het vaakst wordt het anonieme platform Omegle gebruikt voor de afpersing, aldus de onderzoekers, dikwijls ook Snapchat en Instagram, maar het meest valt op dat in nogal wat zaken de platforms afwisselend of sequentieel worden gebruikt, afhankelijk van hun specifieke functionaliteiten.

Uit de internationale literatuur komt naar voren dat plegers van sextortion – vooral – mannelijk zijn (McGlynn et al., 2017; Gorissen et al., 2020). En in veel gevallen kennen de dader en het slachtoffer elkaar (Wolak et al., 2018). Bijvoorbeeld van school, studie of werk, of vanwege een (eerdere) relatie. Daders liegen vaak over hun leeftijd, altijd over hun intentie. De bedoeling van de pleger van seksafpersing hangt samen met het geslacht van de slachtoffers: jongens en mannen worden (vaker) afgeperst om geld (Gorissen et al., 2020; *Algemeen Dagblad*, 10 oktober 2016), terwijl meiden en vrouwen (vaker) afgeperst worden om (opnieuw; meer) seksueel expliciet beeldmateriaal te verstrekken dan wel (online en/of offline) seksuele diensten te verlenen (Bindesbøl Holm Johansen et al., 2018; Gorissen et al., 2020). Maar ook jongens en mannen worden in de praktijk gedwongen tot seksuele dienstverlening of prostitutie. Over hoe vaak seksafpersing voorkomt in Nederland en welke bedragen er in omgaan bestaat geen duidelijk beeld.

¹⁷ Zie o.a.: AD, 29 november 2019.

Hoewel geld dikwijls een motief is, worden minderjarigen geregeld slachtoffer van sextortion (Lynch, 2016). Terwijl verondersteld mag worden dat zij zelf niet over aanzienlijke financiële mogelijkheden beschikken, worden zij onder druk gezet om geld over te maken¹⁸ en – misschien in de meeste gevallen – meer seksueel expliciet beeldmateriaal te produceren (Kopecký et al., 2017; Mitchell et al., 2005; O’Connell, 2003). Veel slachtoffers zijn (jong)volwassen mannen (Patchin & Hinduja, 2018) en vrouwen (McGlynn et al., 2017). Etniciteit en leeftijd blijken er niet of nauwelijks toe te doen (Patchin & Hinduja, 2018).

Mentale gezondheid

Slachtoffers van sextortion geven desgevraagd aan gevoelens van somberheid en boosheid te ervaren. Er zou tevens sprake zijn van bovengemiddelde ontwikkeling van angststoornissen (Korensis & Billick, 2014) en depressies – soms met suïcidaliteit tot gevolg (Siegle, 2010). Slachtoffers ervaren het afpersen als een traumatische gebeurtenis (Cooper et al., 2016). Hierbij speelt de angst voor fysieke aanvallen een rol (Wolak & Finkelhor, 2016), aangezien slachtoffers geregeld met aanranding en verkrachting worden bedreigd, maar ook de ervaring van de afpersing als een seksuele aanval (Wittes et al., 2016): een ‘verkrachting door de telefoon’ noemden slachtoffers het (Wolak & Finkelhor, 2016; McGlynn et al., 2017). De sociale gevolgen zijn ingrijpend, binnen de kring van familie en vrienden, op school en het werk, of zelfs in de woonomgeving (Wolak et al., 2018).

2.4 Conclusie

Exposen wordt in de dagelijkse praktijk veelvuldig gebruikt om allerlei manieren te beschrijven waarop mensen online (beeld)informatie delen om bekende derden ‘te kijk’ te zetten ten overstaan van hun eigen directe omgeving van vrienden, familie, of collega’s. Vrijwel altijd wordt daar seksueel expliciet, in elk geval belastend (beeld)materiaal bij gebruikt.

Soms is het bewust de bedoeling van ‘seksueel exposen’ om iemand onder druk te zetten, te kwetsen, schade te berokkenen, of zelfs financieel voordeel te behalen. Dat kan zover gaan als afpersing, of gedwongen prostitutie. Ook vormen van eengerelateerd geweld kunnen voortvloeien uit exposen. Soms is die intentie er allerm minst en wordt het (beeld)materiaal met wederzijdse instemming gedeeld, maar leidt dat later, in gewijzigde omstandigheden, wel tot ongewenste schade.

Exposen wordt in de Nederlandse media en vakliteratuur geassocieerd met vrouwelijke slachtoffers van Turks- en Marokkaans-Nederlandse (soms ook Hindoestaanse) afkomst. Het verband met contextuele factoren als religie, wij-cultuur, familie-eer wordt dan benadrukt. Deze ‘Nederlandse’ contextuele betekenis van exposen ten aanzien van meiden of jongens met een migratie-achtergrond en seksueel geweld, komt in de internationale wetenschappelijke literatuur niet tot uitdrukking. Die concentreert zich op wat als seksueel exposen geduid kan worden: sexting, wraakporno en seksafpersing. Wat bekend is over prevalentie, contextuele achtergronden en verklaringen voor slachtoffer- en daderschap, hebben we in dit hoofdstuk samengevat.

¹⁸ Uit de strafzaak Padhuis is bekend geworden dat een 11-jarige jongen ‘naar draagkracht’ voor ‘slechts’ een paar euro werd afgeperst (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021d).

3. Is exposen strafbaar?

3.1 Inleiding

Met de groei in aantal en vormen van online seksueel grensoverschrijdend gedrag is heeft de wetgever de afgelopen jaren nadrukkelijk nagedacht over 'de digitalisering van het zedendomein' in het algemeen en de strafbaarstelling in het bijzonder. Daar zijn twee kanten in te ontdekken.

Titel XIV van het Wetboek van Strafrecht (Sr.) over misdrijven tegen de zeden, is in de loop der jaren diverse keren herschreven. De opvattingen over seksualiteit en over wat de taak en rol van de wetgever is ten aanzien van de essentiële afweging tussen seksuele ontplooiing enerzijds en bescherming tegen onzedelijke aberraties anderzijds, luiden tegenwoordig natuurlijk anders dan vijftien of dertig jaar geleden (Ten Voorde, 2017; Budde & Lagerwey, 2018).

Technologische ontwikkelingen hebben daarnaast een autonoom effect. De minister van Justitie en Veiligheid sprak in een Kamerbrief uit 2016 over 'een digitalisering van seksuele gedragingen'. Terwijl veel zedenwetgeving van vóór het internettijdperk is. Dat leidt tot onduidelijkheid en daarom debat, in de praktijk en vanuit de rechtswetenschap, over (het bereik van) de strafwet, strafbaarstelling, strafmaat (Lindenberg & Van Dijk, 2016; Ten Voorde, 2017).

In dit hoofdstuk gaan we eerst in op de huidige strafbaarstelling van verschillende vormen van online seksueel grensoverschrijdend gedrag. Daarbij wordt aandacht besteed aan de rechtspraak. Aansluitend beschrijven we de modernisering van de strafbaarstelling van verschillende vormen van (offline en online) seksueel grensoverschrijdend gedrag, het misbruiken van seksueel beeldmateriaal in het bijzonder. Ten slotte besteden we aandacht aan de juridische mogelijkheden om zogenoemde *onrechtmatige online content* van het internet te (laten) verwijderen.

3.2 Exposen

Exposen als zodanig is niet strafbaar. Bepaalde vormen van exposen, waarin bewuste en intentionele handelingen met belastende en/of seksueel impliciete (beeld)informatie worden gebruikt om iemand (minderjarig/meerderjarig) in specifieke contexten reputatieschade te berokkenen of af te persen kunnen wel als onwettig en strafbaar worden beoordeeld, afhankelijk van hoe een zaak wordt geclassificeerd en afgedaan.

Een zaak waarin exposing aan de orde is kan bijvoorbeeld worden benaderd via schennis van de eerbaarheid (art. 239 Sr.), verspreiding van afbeeldingen van seksuele gedragingen met jeugdigen (art. 240b Sr.), aanranding van de eerbaarheid (art. 45 Sr. jo.; art. 246 Sr.), grooming (art. 248e Sr.), smaad en laster (art. 261 Sr.), belediging (art. 266 Sr.), dwang (art. 284 Sr.), bedreiging (art. 285 Sr.) en/of afdreiging (art. 318 Sr.). Soms wordt de Auteurswet ingezet (art. 21, Schending portretrecht). En intussen is het 'misbruik maken van seksueel beeldmateriaal' als zelfstandig delict strafbaar gesteld (art. 139h Sr.), waarover meer in paragraaf 3.6.

Casuïstiek

In Nederland zijn er in 2017 en in 2021 twee zaken voor de rechter geweest, die specifiek over exposen handelden. In 2021 dreigde een verdachte zijn ex-partner met het exposen van chatberichten met seksueel expliciet beeldmateriaal. De beelden zijn ook daadwerkelijk online geplaatst. De primaire tenlastelegging: smaad (art. 261 Sr.) achtte de strafrechter niet bewezen, het subsidiaire feit belediging (art. 266 Sr.) wel.

De zaak uit 2017 betreft een civielrechtelijke procedure waarbij wordt gevorderd tot verwijdering van een veelbekeken en (zowel positief als negatief) becommentarieerde YouTube-aflevering met scabreuze beelden van meerderjarige meiden. De gedaagde stelt dat hij met de video problemen en zorgen binnen de Marokkaanse gemeenschap aan de kaak wilde stellen. Het gaat hem om aandacht voor exposen: het via sociale media naar buiten brengen van intiem beeldmateriaal van meisjes en jonge vrouwen die (in dit geval) afkomstig zijn uit een cultuur waarin de familie-eer staat of valt met de seksualiteit/kuisheid van de vrouw.

3.3 Sexting

Sexting, in de betekenis van het uitwisselen van seksueel expliciet (beeld)materiaal, is in beginsel niet strafbaar (OM, 2017),¹⁹ behalve als er sprake is van 'ernstige incidenten' (crimineel en kwaadwillend, of verwijtbaar onnadenkend gedrag) en het (beeld)materiaal niet vrijwillig is gemaakt en/of uitgewisseld. Te denken valt dan bijvoorbeeld aan specifiek omschreven fenomenen als wraakporno en seksafpersing.²⁰ Ook de relatie tussen betrokken personen wordt in de afweging meegenomen, net als de omstandigheden waarin (beeld)materiaal is uitgewisseld. Van onderlinge instemming heeft trouwens evenmin sprake te zijn indien een persoon op dwingende wijze wordt gevraagd seksueel beeldmateriaal te verstrekken, of indien er sprake is van misleiding of uitlokking. Sexting kan ook strafbaar zijn als sprake is van betrokkenheid van een minderjarige persoon (Lindenberg & van Dijk, 2016; Ten Voorde, 2017).²¹

Bij veroordeling wordt doorgaans een taakstraf of geldboete, heel soms een gevangenisstraf opgelegd. Minderjarige verdachten kunnen de HALT-interventie sexting opgelegd krijgen, als strafmaatregel voor een licht zedenvergrijp. Bij zware zedendelicten kunnen minderjarige plegers een PIJ-maatregel en/of gevangenisstraf krijgen.

Casuïstiek

Tussen 2015 en 2021 traceerden we 21 sexting-zaken, voornamelijk casuïstiek waarbij (mogelijk) sprake was van het bezit (en/of verspreiding) van seksueel getint beeldmateriaal van minderjarige personen of slachtoffers, al dan niet in combinatie met andere strafbare feiten. Bij de overweging van de strafbaarheid van de zaken worden verschillende passages uit de 'Aanwijzing Kinderpornografie' aangehaald. Vanuit de overweging dat sexting een vorm van experimenteergedrag kan zijn dat plaatsvindt tussen jongeren onderling, minder- en minderjarigen met een gering leeftijdsverschil, en waarbij sprake is van consensus, wordt bezit van dit materiaal niet direct strafbaar geacht.

De rechter beoordeelde of: (i) er sprake is van consensus; (ii) de belangen van de betrokken minderjarigen niet zijn geschaad; en (iii) het gedrag kan worden gezien als leeftijdsadequaat. Strikt genomen is er weliswaar sprake van het vervaardigen of bezitten van kinderpornografie (indien de afgebeelde persoon een minderjarige betreft), maar het openbaar ministerie achtte strafrechtelijk optreden in dergelijke gevallen niet opportuun. In nagenoeg alle gevallen ging het over zaken waarbij het (kinderpornografische) materiaal (soms onder valse voorwendselen) was vervaardigd en/of verspreid met daarbij de intentie om dwang uit te oefenen (om meer materiaal te ontvangen),

¹⁹ Zie Richtlijn 2011/93/EU van het Europees Parlement en de Raad van 13 december 2011 ter bestrijding van seksueel misbruik en seksuele uitbuiting van kinderen en kinderpornografie, en ter vervanging van Kaderbesluit 2004/68/JBZ van de Raad, PbEU 2911, L 335/1 (preambule, punt 20); Kamerstukken II 2000/01, 27 745, nr. 3, p. 6; Kamerstukken II 2000/01, 27 745, nr. 6, p. 15-16.

²⁰ Zie paragraaf 4.4 en 4.5.

²¹ Artikel 240b Sr.

te pesten of te chanteren, of waarbij wel degelijk sprake bleek te zijn van een aanzienlijk leeftijdsverschil, met ernstige gevolgen voor de minderjarige.

3.4 Wraakporno

Voorheen kon wraakporno op grond van verschillende artikelen strafbaar worden gesteld. Indien de afgebeelde persoon minderjarig was, werd (indien op de afbeelding een seksuele gedraging staat) artikel 240b Sr. gebruikt. Ervan uitgaande dat deze afbeeldingen aanstootgevend zijn voor de eerbaarheid, of mogelijk schadelijk voor personen jonger dan 16 jaar, was strafbaarstelling denkbaar op grond van de artikelen 239 Sr. (schennis van de eerbaarheid) en 240 Sr., dan wel art. 240a Sr (het verspreiden van pornografisch materiaal, van minderjarigen/onder minderjarigen).

Het uit wraak online plaatsen van pornografische afbeeldingen van meerderjarigen lijkt niet strafbaar op grond van deze bepalingen, tenzij ze zichtbaar zijn of worden vertoond aan kinderen jonger dan 16 jaar (art. 239 en art. 240a Sr.). Meerderjarigen die het slachtoffer waren van wraakporno konden zich beroepen op smaad(schrift) (art. 261 Sr.). Zonder tenlastelegging van een bepaald feit kon smaad(schrift) echter niet worden bewezen. Dat beperkte het gebruik van artikel 261 Sr. in belangrijke mate, want het plaatsen van een foto uit wraak voor het beëindigen van een relatie, bijvoorbeeld, hoeft nog geen telastlegging van een feit in te houden, in elk geval niet wanneer het plaatsen of verspreiden van foto's zonder enige toelichting geschiedde (ten Voorde, 2017).

Sinds enkele jaren is artikel 138ab Sr. in werking (Kamerstukken II 2016/17, 34372, A). Dat artikel stelt het opzettelijk en wederrechtelijk, voor zichzelf of een ander, overnemen van niet-openbare gegevens die zijn opgeslagen door middel van bijvoorbeeld een computer strafbaar. De bepaling zou ook kunnen worden gebruikt tegen wraakporno (Kamerstukken II 2014/15, Aanghangsel der Handelingen nrs. 856 en 2837).²² Volgens Ten Voorde (2017) lijkt deze bepaling hiervoor slechts ten dele geschikt. Een persoon die al in het bezit is van een afbeelding en deze afbeelding vervolgens uit wraak openbaar maakt, zal op grond van het voorgestelde artikel 138c Sr. niet strafbaar zijn.

Casuïstiek

Tussen 2015 en 2021 vonden we zeven rechtszaken specifiek omtrent wraakporno. De strafrechtelijke kern van deze zaken is dat de pleger op herkenbare wijze te werk ging en seksueel (getint) beeld- of videomateriaal van het slachtoffer tegen diens wil online plaatste, waarbij het slachtoffer (al dan niet in combinatie met familie, vrienden en/of naaste omgeving) werd 'getagged' in het online-bericht.

Ik [naam slachtoffer] kreeg een whatsappbericht van [naam verdachte] waarin [naam verdachte] dreigde om de seksueel getinte filmpjes en foto's op internet te plaatsen. Diezelfde dag bleek dat [naam verdachte] – onder het voor iedereen zichtbare account [naam account] – de seksueel getinte foto's en filmpjes op Instagram had gepost. Ik [naam slachtoffer] en vele anderen waren hierin getagged.

Bron: (de Rechtspraak, 2018j).

Ook de achtergrond van de zaken is helder, beeld- en/of videomateriaal dat gedurende een relatie onderling is gemaakt en gedeeld, werd later uit wraak onder derden online verspreid via Instagram, Facebook (sociale media) en/of een (wraakpornografische) internetwebsite.

²² Bijvoorbeeld indien pikant beeldmateriaal is gehackt en/of tijdens een hack de camera van de computer of mobiele telefoon is geactiveerd, waardoor pikant beeldmateriaal wordt gemaakt zonder dat het slachtoffer daarvan op de hoogte is (Janssen & ten Voorde, 2019).

Tijdens onze relatie heeft [naam verdachte], met mijn toestemming, seksueel getinte filmpjes van mij gemaakt met zijn mobiele telefoon. Daarnaast heb ik [naam slachtoffer] tijdens onze relatie seksueel getinte foto's verstuurd naar [naam verdachte]. Mijn ex-vriend [naam verdachte] heeft dit seksueel getinte beeldmateriaal van mij nu zonder mijn toestemming op sociale media (Instagram) geplaatst.

Bron: (de Rechtspraak, 2018j).

Bij de (motivering van de) straftoemeting neemt de rechter over het algemeen in aanmerking dat de verdachte zich schuldig maakt aan het beledigen van het slachtoffer. De rechter stelt doorgaans dat de verdachte door zijn of haar handelen blijkt geeft van een gebrek aan respect jegens het slachtoffer, aangezien de foto's en/of filmpjes hem of haar in vertrouwen zijn toegestuurd. De rechter constateert dat het handelen van de verdachte verstreckende gevolgen kent voor het slachtoffer, aangezien door het openbaar maken van de foto's en/of filmpjes inbreuk wordt gemaakt op de morele integriteit van het slachtoffer en dat het slachtoffer hierdoor in zijn of haar eer wordt aangetast. De rechter benoemt doorgaans expliciet dat het handelen van de verdachte gevoelens van angst en schaamte bij het slachtoffer veroorzaakt. In de meeste zaken komt de zittende magistratuur tot een i) werkstraf, of ii) een ((deels) voorwaardelijke) vrijheidsstraf, iii) al dan niet in combinatie met de oplegging van een schadevergoedingsmaatregel.

3.5 Seksafpersing

Volgens Ten Voorde (2017) is seksafpersing een veelvormig fenomeen. Is het doel van de afperser gelegen in het verwerven van geld of goederen (zoals meer seksueel getint (beeld)materiaal), dan ligt strafbaarstelling onder het delict afpersing (art. 317 Sr.) in de lijn der verwachting. Voorts zou om voor de hand liggende redenen gebruik kunnen worden gemaakt van (poging tot) diefstal met bedreiging met geweld (art. 312 Sr.), afdreiging (art. 318 Sr.), bezit of (poging tot, art. 45 Sr.) het verspreiden van kinderpornografie (art. 240b Sr.). Maar als de afperser (meer) seksuele gunsten wil verkrijgen, dan zou (bij gebruik van een webcam c.q. 'hands-off') sprake kunnen zijn van het 'ter beschikking stellen van gegevens' (art. 317 en 318 Sr.). Of van (poging tot) dwang (bij 'hands-on' dienstverlening: art. 284 Sr.). Of van voorbereiding van verkrachting of feitelijke aanranding van de eerbaarheid (art. 46 jo.; art. 242, respectievelijk art. 246 Sr.). In bepaalde gevallen kan sprake zijn van belediging (art. 266 Sr.), smaad(schrift) of laster (art. 261 en 262 Sr.). Deze veelvormigheid kan ingewikkelde samenloopvragen opwerpen (welk feit precies?) en het seksuele motief waar het in essentie over gaat juist naar de achtergrond drukken.

Casuïstiek

Expliciet over seksafpersing troffen we tussen 2017 en 2021 drie zaken aan, waarbij seksueel (getint) beeld- of videomateriaal werd gebruikt als dreigmiddel om geld en/of seksuele diensten van slachtoffers te verkrijgen. Eén van de zaken betreft de beruchte 'webcamafperser' Aydin C. Die hield zich naast het afpersen en afdreigen van minderjarige slachtoffers eveneens bezig met het publiceren van (kinderpornografisch) materiaal, oplichting, alsook het afdreigen van volwassen, mannelijke slachtoffers.

In de tweede zaak wordt verkrachting bewezen, daar onderling uitgewisseld seksueel beeldmateriaal werd ingezet om het slachtoffer te dwingen tot geslachtsgemeenschap. In dit soort zaken buigt de rechter zich in het bijzonder over de vraag of het ondergaan van de handelingen onder dwang van de verdachte heeft plaatsgevonden. Hierbij neemt de rechter in overweging dat het een feit van algemene bekendheid is dat een dreigement met verspreiding van naaktfoto's en/of – video's op internet – en social media in het bijzonder – zeer ingrijpend kan zijn en verregaande gevolgen kan hebben in het digitale tijdperk waarin de maatschappij zich thans bevindt. In deze specifieke zaak achtte de Rechtbank bewezen dat de [verdachte] de [aangeefster] in een zodanige – door

[verdachte] – veroorzaakte bedreigende situatie heeft gebracht dat [aangeefster] zich naar redelijke verwachting niet aan die handelingen heeft kunnen onttrekken (de Rechtspraak, 2017e).

De derde zaak (2021) betreft de ‘Leidse sextortion-zaak (Padhuis)’.²³ In deze zaak achtte de Rechtbank deelneming aan een criminele organisatie door [verdachte] en [medeverdachten] bewezen (art. 140 Sr.), waarbij deze criminele organisatie tot oogmerk had het plegen van misdrijven, te weten: afdreiging (art. 318 Sr.) en oplichting (art. 326 Sr.) en (een gewoonte van het plegen van) witwassen (art. 420bis jo. art. 420ter jo. 420quater Sr.) (de Rechtspraak, 2021a).

3.6 Modernisering van de strafbaarstelling

In 2016 kondigde de minister van Justitie en Veiligheid een ‘inhoudelijke modernisering’ van de zedenwetgeving aan. Die behelst niet alleen een herziening van bestaande strafbepalingen, maar voorziet tevens online gepleegde seksuele misdrijven van een duidelijke omschrijving, zodat een adequate en herkenbare strafrechtelijke reactie mogelijk wordt. Het oogmerk hiervan is het vergroten van de online veiligheid (Kamerstukken II 2015/16, 29279, 300, p. 9-10). Dit Wetsvoorstel seksuele misdrijven (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021b) is in maart 2021 in consultatie gegeven.²⁴

In het wetsvoorstel zijn drie hoofdlijnen te ontdekken. Iemand is, ten eerste, strafbaar wegens verkrachting als deze wist dat de ander geen seks wilde en toch heeft doorgezet. Dwang, geweld en bedreiging zijn hierbij strafverzwarende factoren, maar niet langer een vereiste voor een veroordeling. Niet alleen de strafrechtelijke aansprakelijkheid voor verkrachting wordt verruimd en aangescherpt. Ook seksuele intimidatie in het openbaar is als overtreding strafbaar, zowel op straat als op internet en via social media-kanalen. Ten derde is in het wetsvoorstel strafrechtelijke bescherming tegen online gepleegde misdrijven geactualiseerd.

Uitgangspunt is dat seksueel overschrijdend gedrag offline en online even strafwaardig is (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2021). Het wetsvoorstel dient ertoe te leiden dat vaker aangifte gedaan kan worden en dat slachtoffers van offline en online seksueel grensoverschrijdend gedrag beter worden beschermd (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2021a). Experts binnen de hulpverlening denken dat inderdaad meer aangiften zullen worden gedaan, maar vroegen zich onlangs op Radio 1 wel af of de politie voldoende capaciteit heeft om deze toename adequaat op te vangen.²⁵ Naar aanleiding van een eerder aangenomen motie van de Tweede Kamer (2019) investeert het kabinet 15 miljoen euro om de capaciteit van de zedenrecherche te vergroten (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2019). Met deze eenmalige investering kunnen in totaal ongeveer 90 specialistische rechercheurs worden geworven en opgeleid.

Misbruik van seksueel beeldmateriaal

In november 2018 is het Wetsvoorstel herwaardering strafbaarstelling actuele delictsvormen ingediend (art. 139h Sr.) (Goudsmit, 2019). En met ingang van januari 2020 is misbruik van seksueel beeldmateriaal als ‘verbod op wraakporno’ (als zelfstandig delict) strafbaar gesteld, vanwege het belang van ‘het beschermen van de privacy van burgers onderling’. Dit artikel ziet toe op de

²³ Zie paragraaf 3.4.

²⁴ Dit betekent dat betrokken organisaties en burgers drie maanden kunnen reageren en adviseren over het wetsvoorstel dat in maart 2021 in consultatie is gegeven.

²⁵ NPO Radio 1, 2021: <https://www.nporadio1.nl/nieuws/binnenland/f93fa2f8-3360-4336-8c66-0c1f39d6b245/capaciteit-politie-moet-worden-uitgebreid-bij-nieuwe-wet-seksuele-misdrijven>

strafbaarstelling van misbruik van seksueel beeldmateriaal en bestaat uit twee delen, zogenoemd artikel 139h lid 1 Sr. en artikel 139h lid 2 Sr. Het wetsartikel luidt als volgt:

Lid 1: Met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de vierde categorie wordt gestraft: a. hij die opzettelijk en wederrechtelijk van een persoon een afbeelding van seksuele aard vervaardigt; b. hij die de beschikking heeft over een afbeelding als bedoeld onder a of deze openbaar maakt terwijl hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat deze door of als gevolg van een onder a strafbare handeling is verkregen.

Lid 2: Met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie wordt gestraft hij die van een persoon een afbeelding van seksuele aard openbaar maakt met het oogmerk van benadeling van die persoon.²⁶

Door het openbaar maken met het oogmerk de afgebeelde te benadelen strafbaar te stellen, kunnen situaties waarin bewust zonder toestemming van de afgebeelde handelen of het delen van persoonlijke gegevens van de afgebeelde bij het seksueel getinte beeldmateriaal (bijvoorbeeld telefoonnummers of adresgegevens), ook bekend als doxing, tot een strafbaar feit leiden (Gorissen et al., 2020). De wet maakt het ontbreken van toestemming voor het maken van seksueel beeldmateriaal wel strafbaar, maar het zonder instemming verspreiden van seksueel beeldmateriaal op zichzelf niet (Gorissen et al., 2020; ten Voorde, 2019).²⁷

Vanaf december 2020 is bovendien een nieuwe strafvorderingsrichtlijn van kracht rondom misbruik van seksueel beeldmateriaal (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2020). De richtlijn is opgesteld naar aanleiding van het nieuwe wetsartikel (139h Sr.). In de richtlijn wordt ten aanzien van misbruik van seksueel beeldmateriaal onderscheid gemaakt in drie categorieën: i) (dreigen met) verspreiding, ii) opzettelijke, wederrechtelijke vervaardiging, en iii) passief bezit (materiaal is toegestuurd en door verdachte niet verder verspreid). De drie delictscategorieën kennen in veel gevallen een strafmaatbandbreedte. Het begint met het eenmalig plegen van het verspreiden van beeldmateriaal door één meerderjarige verdachte, zonder dat er sprake is van (relevante) recidive. Naarmate er sprake is dwang of dreiging wordt de eis zwaarder. De straf(eisen) variëren van een geldboete of een taakstraf tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van 3 tot 12 maanden. Bij uitzonderlijke gevallen kan de officier zwaarder eisen dan in de richtlijn staat vermeld. Bijvoorbeeld als het gaat om een kwetsbaar slachtoffer.

3.7 Verwijderen van onrechtmatige online content

De juridische mogelijkheid bestaat om *onrechtmatige online content* te (laten) verwijderen. Onder deze content wordt o.a. wraakporno verstaan.²⁸ Het WODC heeft het Instituut voor Informatierecht van de Universiteit van Amsterdam gevraagd onderzoek te doen naar de juridische en praktische haalbaarheid van een voorziening voor de verwijdering van deze content, zodat slachtoffers beter beschermd kunnen worden.

Momenteel bestaan er diverse juridische procedures om onrechtmatige online content te (laten) verwijderen (van Hoboken et al., 2020). Ten eerste zijn er vier civielrechtelijke procedures, waarin

²⁶ In lid 1 van artikel 139h onder a is bedoeld om het maken van seksueel getint beeldmateriaal zonder toestemming van de afgebeelde persoon strafbaar te stellen. Met een afbeelding van seksuele aard wordt bedoeld een afbeelding die een dusdanig intiem seksueel karakter heeft dat deze door ieder redelijk denkend mens als privé zal worden beschouwd. Een afbeelding kan zowel foto's, video's als livestreaming beelden betreffen. Verder is onder b toegang tot en/of het publiceren van afbeeldingen die zonder toestemming zijn gemaakt of waarvan de dader redelijkerwijs had moeten vermoeden dat het beeldmateriaal zonder toestemming is gemaakt strafbaar gesteld. Het tweede lid van het nieuwe artikel 139h Sr betreft het niet-consensuele publiceren van beeldmateriaal ter benadeling van die persoon. (Gorissen, el Akehal, Weerman, & van de Weijer, 2020).

²⁷ Voor een uitgebreide bespreking van de nieuwe strafbaarstelling van misbruik van seksueel beeldmateriaal, zie: ten Voorde, 2019.

²⁸ Onrechtmatige content is informatie, die door mensen op het internet is geplaatst, die in strijd is met het recht, vanwege de schadelijke gevolgen ervan en/of omdat de belangen van anderen daardoor op ernstige wijze worden aangetast (van Hoboken et al., 2020).

aan de civiele rechter een bevel gevraagd kan worden om de onrechtmatige content te laten verwijderen: i) de civiele bodemprocedure, ii) een kort geding, iii) verzoeken op grond van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG), en iv) de ex parte-procedure uit hoofde van art. 1019e van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Naast de civielrechtelijke route bestaat de bestuursrechtelijke route via de Autoriteit Persoonsgegevens (AP): bij schending van de AVG kan een individu een klacht indienen bij de AP.

De klachtenprocedure bij relevante internetdiensten ('Notice and Takedown') is, tot slot, weliswaar geen juridische route tot verwijdering, maar in de praktijk wel belangrijk voor het verwijderen van onrechtmatige online content gezien het laagdrempelige karakter ervan. Iemand volgt de klachtenprocedure die een internetdienst zelf aanbiedt en waar de internetdienst ook zelf de beslissing neemt of de content al dan niet wordt verwijderd.

3.8 Conclusie

Exposen in zijn verschillende uitingsvormen, bedoeld om iemand 'te kijk' te zetten door online belastend (beeld)materiaal te verspreiden, kunnen via verschillende 'routes' strafbaar worden gesteld. Te denken valt aan schennis of aanranding van de eerbaarheid, verspreiding van afbeeldingen van seksuele gedragingen met jeugdigen, grooming, smaad, belediging, dwang, bedreiging en/of afdreiging, of schending van het portretrecht. Belangrijk is de leeftijd van slachtoffers en plegers, zowel bij het categoriseren van een zaak, als bij het bepalen van de strafmaat. Er is in Nederland nog beperkt jurisprudentie.

De wetgever is zich terdege bewust van de 'digitalisering van het zedendomein' en werkt sinds enkele jaren aan de modernisering van de strafrechtelijke aanpak. Sinds 2020 is misbruik van seksueel beeldmateriaal als 'verbod op wraakporno' strafbaar gesteld (art. 139h Sr.). De precieze reikwijdte van wat 'beelden van seksuele aard' zijn, is nog niet uitgekristalliseerd (Recht.nl, 2020). Het verbod op wraakporno (of beter gezegd: misbruik van seksueel beeldmateriaal), zal in de rechtspraktijk (verder) vorm moeten krijgen.

4. Exposen in de krant en op Twitter

Naast de literatuurstudie raadpleegden we (sociale) media om inzicht te krijgen in de wijze waarop over exposen wordt bericht. Hoe kijken mensen naar (seksueel) exposen; althans hoe laten ze zich er over uit? Manifesteren zich wellicht ‘opinion leaders’, knooppunten in de meningsvorming over het onderwerp?

Om hier inzicht in te krijgen, analyseerden we de geschreven media-uitingen (Lexis Nexis) ten aanzien van exposen en de hiervoor beschreven aanverwante fenomenen in de periode 2017–2019 in Nederland. Hoe berichtten journalisten hierover? Daarnaast maakten we een verkennende analyse van Twitter-berichten in de eerste zes maanden van 2019, zodat we enig zicht kregen op wie op welke manier ‘spreekt’ over exposen en aanverwante zaken.

Het beeld dat in de (sociale) media bestaat van online seksueel grensoverschrijdend gedrag en vormen van exposen in het bijzonder maakt integraal deel uit van de online en offline werkelijkheid van jonge mensen. In hun ontwikkeling naar psychosociale zelfstandigheid en identiteit ontlenen zij er houvast aan, of zetten ze zich ertegen af. Daarom is het goed om dat beeld te verkennen.

4.1 In de krant

Nagenoeg alle berichtgeving in de kranten richt zich op sexting. De ene lijn is dat er nogal wat risico’s aan kleven. Sommige berichten besteden in het bijzonder aandacht aan bepaalde plegers die (minderjarige) slachtoffers met expliciet seksueel beeldmateriaal afpersen en er een soort van online pooierachtige praktijken op na houden. Vanuit deze zienswijze wordt in de media sexting rechtstreeks in verband gebracht met seksafpersing.²⁹

De andere lijn is dat sexting niet moet worden beschouwd als grensoverschrijdend gedrag. Het is veeleer acceptabel, experimenteel en ontdekkend gedrag, dat tot een normale seksuele ontwikkeling behoort. De ‘sexter’ is niet ‘raar’ bezig, maar juist degenen die het materiaal doorsturen dat sexters in onderling consent maken en uitwisselen. Veel artikelen gaan over de kanalen die worden gebruikt. Bij exposen is dat trouwens overwegend Telegram, aldus de krantenberichten.

Tevens besteden de kranten gevoeglijk aandacht aan de juridische kant van sexting: wanneer is het strafbaar, hoe zit dat bij minder- en meerderjarigheid, wanneer is iets sexting of (kinder)pornografie, en zou wraakporno op specifieke, eigen gronden strafbaar gesteld kunnen worden in plaats van via de omweg van smaad bijvoorbeeld?

De gehanteerde terminologie in de krant is niet eenduidig en wijkt af van de onderzoeksliteratuur. Die maakt, zoals hiervoor is uitgelegd, onderscheid tussen diverse vormen van exposen. In de media wordt sexting daarentegen gebruikt als een *totum pro parte*: de algemene noemer voor allerlei uitingen van grensoverschrijdend en soms strafbaar online seksueel gedrag. Waar dan allerlei

²⁹ Deze bevinding sluit aan op bevindingen uit een studie van de Universiteit Gent, waarin tekstuele analyse van gedrukte media-artikelen op dit onderwerp is verricht. De conclusie is dat sexting in gedrukte media i) vaak wordt behandeld als een risicovol jeugdfenomeen, leidend tot paniek in de media over de vermeende risico’s van sociale media; ii) sexting van jongeren als afwijkend gedrag wordt gedefinieerd, resulterend in gender-gerelateerde representatie van jongeren die zich bezighouden met sexting (slachtofferschap van meisjes en criminalisering van jongens); iii) gedrukte media mogelijk niet alleen seksuele dubbele normen versterkt, maar verder weinig ruimte over laat voor een meer divers en actief begrip van sexting (Korkmazer, Van Bauwel, & De Ridder, 2019).

termen voor worden gebruikt, zoals wraakporno, sextortion, shame-sexting, slutshaming en exposen.

Wraakporno wordt vaak nogal eendimensionaal geïnterpreteerd: als het verspreiden van seksueel beeldmateriaal door een ex-partner, terwijl het fenomeen een veel breder strekking kan hebben. Slachtoffers zijn doorgaans vrouwen, plegers mannen – ook hier is het beeld dat uit de wetenschappelijke literatuur oprijst veel meer divers.

Veel berichtgeving benadrukt de ernst en de impact van sexting, wraakporno, of sexafpersing. En dikwijls gaat de discussie over hoe het beste voorlichting kan worden gegeven aan jongeren, opdat ze minder risico lopen en zich beter bewust zijn van de risico's. Veel berichten wijzen – zonder meer – op een stijging van het aantal gevallen van sexting en dat ouders noch docenten op school of andere professionals die veel met jongeren werken goed weten hoe ze hiermee moeten omgaan.³⁰

Zodra het expliciet over exposen gaat, constateren we een afwijkende toonzetting in de krantenartikelen. Er is veel aandacht voor de problematiek c.q. casuïstiek en men is het roerend eens dat in deze gevallen sprake is van grensoverschrijdend gedrag (en daarmee wezenlijk van een dader en een slachtoffer). Het slachtoffer wordt exposed, in (meestal) haar sociale omgeving op een negatieve manier 'te kijk' gezet en de berichten verhalen over de impact hiervan. Vrijwel in alle gevallen gaat het over slachtoffers van (Nederlands) Turkse of Marokkaanse komaf. En wordt het verband met contextuele factoren als religie, wij-cultuur, familiebanden geaccentueerd.

Opmerkelijk is dat in nogal wat krantenberichten exposen wordt geframed als een bijzondere vorm van wraakporno, of vanwege de mogelijk extreme consequenties in familie- of gemeenschapsverband (eengerelateerd geweld) zelfs als een extreme vorm daarvan.

4.2 Op Twitter

De verkennende netwerkanalyse op basis van Twitter bracht de belangrijkste actoren in beeld die gedurende de eerste zes maanden van 2019 frequent via dat platform hebben gecommuniceerd over exposen en/of sexting. De analyse toont de relaties tussen die actoren (clusters), hoe lijnen van invloed lopen, en welke toon ze in hun tweets aanslaan. In figuur 1 is het netwerk van personen gevisualiseerd dat geregeld twittert over sexting of exposen. Deze visualisatie is ook [online](#) (en interactief) te bekijken.³¹

³⁰ Opvattingen van functionarissen die jongeren hierover kunnen voorlichten worden (mede) gevormd door mediaberichten, in plaats van wetenschappelijke disciplinaire kennis, zo blijkt uit een Engelse studie (in 2019): hoewel sexting voor 'public health nurses' moeilijk te begrijpen was, konden allen er een mening over geven: de oorzaken en gevolgen van sexting presenteren de onderzoekers in deze als een 'gepercipieerde hiërarchie van risico's' (Bradbury-Jones, Bradshaw, Clark, & Lewis, 2019).

³¹ Elk bolletje staat voor een bestaande Twitteraccount: des te groter, des te meer invloed binnen het netwerk. Door te klikken op een bolletje wordt het *directe netwerk* van betreffende Twitteraccount zichtbaar en verschijnt rechts van de visualisatie een kolom met informatie over de account, zoals het aantal verstuurde tweets, het aantal volgers en de Twitter-bio. Iedere lijn tussen twee actoren staat voor een volgreelatie op Twitter. De kleur van de lijn komt overeen met de kleur van de actor waar de verbinding van uitgaat. De kleuren in de visualisatie geven clusters aan. Een cluster ontstaat als een groep Twitteraccounts onderling veel verbindingen (volgreelaties) heeft. Twitteraccounts met dezelfde kleur vormen onderling een hecht netwerk. <https://emmaonderzoekt.nl/exposing/>.

Figuur 1 - Netwerkvisualisatie Twitternetwerk rond sexting en exposing

De belangrijkste clusters of groepen 'twitteraars' over dit onderwerp zijn: 1) kennisinstellingen en personen in de zorg- en welzijnshoek; 2) (veelal rechts georiënteerde) individuen die uitspraken doen over met name doxxing; en 3) vakmedia, correspondenten, schrijvers, politici en journalisten. Het belang van deze groepen wordt bepaald door hun positie in het netwerk en de omvang van hun netwerk.

De als tweede genoemde groep (turquoise) heeft het feitelijk niet over het onderwerp dat we in dit onderzoek bestuderen, maar komt toch uit de data naar voren omdat zij de term 'exposen' in hun tweets verbinden met hun opvattingen over het online verzamelen c.q. vrijgeven van persoonsgegevens of persoonlijke informatie (met het oogmerk om iemand of diens organisatie schade toe te brengen).

De eerste groep (oranje) bevat de 'usual suspects': vertegenwoordigers en/of spokespersons van gekende organisaties die onderzoek doen en opinievormend zijn op het terrein van (online) seksueel geweld (tegen vrouwen). In het derde cluster (lichtgroen) zitten de vakmedia, schrijvers, correspondenten en politici die tweets plaatsen over nieuws/onderzoek/documentaires over exposen, shaming en wraakporno.

Exposen en sextortion worden binnen alle drie de groepen veel minder genoemd dan sexting en dox(x)ing. Het valt op dat in het sociaalmaatschappelijke veld de term sexting vaker gebruikt wordt dan de andere termen; met sextortion op grote afstand op de tweede plek. Dat lijkt erop te wijzen dat de kwestie van exposen door dit deel van het Twitternetwerk bij uitstek wordt gelinkt aan seksueel geweld. Onder de vertegenwoordigers vanuit de media krijgen sexting en dox(x)ing ongeveer evenveel aandacht.

online pesten, stalking, wraakporno of bedreiging wil helpen door een instrument te ontwikkelen dat (beeld)materiaal op internet snel kan laten verwijderen. Op de tweet van de *Telegraaf* over dit nieuwsbericht komen gemengde reacties.

4.3 Conclusie

Exposen speelt zich goeddeels online af. De aantrekkingskracht van online representatie is groot, met name voor jongeren. Want 'online' biedt een bepaalde mate van zekerheid: iedereen is 'editable'. Het internet is relatief anoniem en toegankelijk en biedt legio gelegenheid om overal en altijd contact aan te gaan. Maar de offline werkelijkheid is niet ver weg. Wat online gebeurt, kan direct offline gevolgen hebben (en vice versa natuurlijk ook).

De kranten framen de term 'exposen' doorgaans als een bijzondere vorm van wraakporno, vanwege de mogelijk gewelddadige consequenties in familie- of gemeenschapsverband (eengerelateerd geweld). Met de term 'sexting' worden feitelijk alle vormen van online grensoverschrijdend gedrag aangeduid. Deels gaat het over de risico's van het online delen van seksueel getint (beeld)materiaal, deels over sexting als acceptabel, experimenteel en ontdekkend gedrag. De analyse van Twitter-data laat zien, dat in het sociaalmaatschappelijke veld exposen bij uitstek wordt gelinkt aan seksueel geweld (sexting; sextortion).

5. Exposen in de praktijk

“Ik heb een jongen leren kennen, online.” Zo begint bijna elk verhaal. Dan al heel snel zitten ze met de handen in het haar: de meiden en de jongens die worden *exposed*. Maar ook hun moeders, en vaders soms (Bicanic & Korver, 2020).

Het gebeurt vaak. “Ik ken gevallen,” vertelt een jongerenwerker, “waarbij Marokkaanse jongens dit als een soort businessmodel hadden. Probeerden foto’s van meiden te fixen, bijvoorbeeld zonder hoofddoek, en met namen. Persen ze af voor beide dingen: geld en seks. Dat gebeurt.” En vaker dan we beseffen gaat het echt ver. Een hulpverlener neemt ons mee in de afweging van criminelen. “Als je uiteindelijk een meisje of jongen in de prostitutie krijgt... heel oneerbiedig, maar een jongen of meisje kun je tien keer per dag verkopen, een kilo cocaïne maar één keer.”

Meisjes en jongens laten zich verleiden, in ruil voor aandacht alleen al. Dikwijls ook voor geld. Ze zitten de hele dag op sociale media. Offline en online vallen vrijwel samen. Online gaat het leven altijd door, alsof wat offline gebeurt alleen online betekenis krijgt. Sociale media voorzien in die behoefte aan aandacht en verleiding. Maar ze zijn ook een instrument van de donkerder kant daarvan. Belastend materiaal online zetten, oftewel exposen, is een veelgebruikt middel om te pesten, te intimideren, te chanteren.

Uit de literatuur die we hiervoor bespraken, werd duidelijk dat de prevalentie en incidentie van exposen en vormen van ongewenste sexting toenemen. Dat geldt voor seksafpersing wellicht nog het meest: sommigen noemen deze vorm van exposen het snelst groeiende cybergevaar (van Samsom & Schwegler, 2021). Het komt vaker en meer voor, dikwijls ook in een context van familie-eer of ‘bubble-pressure’. Over hoe vaak en hoeveel precies lopen de meningen uiteen, maar genoeg om bezorgd over te zijn, geven hulpverleners aan.

Zeker ook bij extra kwetsbare groepen. Kinderen uit gezinnen met problemen: geldtekort, te veel geweld, afhankelijkheid, veel verschillende hulpverleners die weinig echt kunnen regelen. Of jongeren die zijn opgegroeid in een schaamtecultuur, geen seks voor het huwelijk, waar ze dan ineens in ‘bevrozen’ als ze *exposed* worden. Of jongeren met beperkte cognitieve vermogens, maar wel diezelfde behoefte om voor vol te worden aangezien, relaties te hebben, een spannend leven.

We hebben geen hulpverlener gesproken die zich geen zorgen maakt en pleit voor meer aandacht voor preventie en maatwerk. Elk meisje of jongen die in de penarie komt door exposen, is een geval apart en vergt een individuele aanpak, met een scherp oog voor de systemische kant van het gezin van het meisje of de jongen. Daar moet elke vorm van hulpverlening op toegespitst zijn. Dat hoorden wij in dit onderzoek ook steeds terug in de verhalen.

5.1 Reconstructie van verhalen

Daarom vertellen we die verhalen in dit hoofdstuk na. De ervaringen, de lotgevallen die de meisjes en jongens, hun ouders, hulpverleners ook met ons deelden. Hun reflecties op wat er met hen was gebeurd. Voor ons, in dit onderzoek, gaat het er om een getrouw praktijkbeeld te schetsen van wat er gebeurt als iemand *exposed* wordt. In het bijzonder bij (jonge) Nederlandse vrouwen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond, of die opgroeien in (cultureel) gesloten en religieus orthodoxe

gemeenschappen in Nederland, waar het complexe verband met religie, eer- en schaamtecultuur zichtbaar wordt.³²

Dat navertellen doen we op een bijzondere manier. We hebben alle interviews geanalyseerd en gedeconstrueerd rond een aantal thema's die steeds weer terugkeerden. Vervolgens hebben we die informatie in sprekende citaten geconcentreerd en weer bij elkaar gevoegd tot portretjes. Gefingeerde portretten die bestaan uit echte verhalen, verwoord door echte meiden en jongens, maar het zijn niet meer hun eigen verhalen. Deels doen we dit zo, om alle gesprekspartners te anonimiseren, deels uit principe: omdat geen van de individuele verhalen op zichzelf staat. Ze staan voor een groter beeld. Bovendien ging het er ons vooral om op te tekenen *wát* onze gesprekspartners vertelden, en niet om *wie* het zei.

Het waren dikwijls lange sessies, aangrijpende gesprekken, met mensen die op hele jonge leeftijd al iets hadden meegemaakt, dat hen in het diepst van hun wezen had geraakt. Maar ook de professionals waren zeer betrokken, over het algemeen meer dan bereid tijd vrij te maken en hun kennis en zorgen te delen.

5.2 Het meisje op de foto

Het begint meestal zoals het begint. "We zijn gaan praten met elkaar en dat werd meer vertrouwelijk. Hij zei toen een keer van: waar woon jij? We zijn toen een keer gaan afspreken bij hem thuis en dat was supergezellig. Totdat hij op een keertje, ik was bij hem s 'middags en toen ging hij mij betasten en mijn shirt omhoog doen en allerlei dingen die ik eigenlijk niet wilde. En toen ging ik naar huis en heb ik hem online verteld, dat ik wat hij bij mij had gedaan niet fijn vond en dat ik eigenlijk geen contact meer wilde. En toen werd hij boos en zei hij dat hij alles stiekem had gefilmd. Hij ging toen dreigen, dat als ik niet nog een keer naar hem toe zou gaan en foto's van mijn lichaam stuurde hij de video online zou zetten. Dat is in grote lijnen het verhaal."

Zo ook bij een ander Nederlands-Marokkaans meisje: het gaat almaar verder met die foto's en de jongen, met wie ze zo 'normaal' kon praten, blijft haar via Instagram achtervolgen door foto's te verspreiden. Een meisje verspreidt ze vervolgens op school. "In de pauze werd ik *exposed*." Ze zegt het alsof dat moment in een foto is gestold, die op posterformaat boven haar bed is blijven hangen.

Sleutelwoord is 'eigenlijk'. En 'normaal'. Zoals in de internationale en Nederlandse wetenschappelijke literatuur wordt onderstreept, is het spannend en leuk en sociaal om dingen uit te proberen. Misschien omdat je denkt dat je toch al niet zoveel voorstelt. Omdat je buiten de groep valt. Of omdat het binnen het gezin niet lekker gaat. Dan komt aandacht geheid binnen. Wensen en grenzen worden vloeibaar. Er wordt in veel gevallen niet heel hard 'nee' gezegd. "Ik vond het erg moeilijk om 'nee' te zeggen en wilde 'pleasen'." Daarom zei ze dat ze niet kon, in plaats van dat ze niet wilde. "Ik was toen soms met de één en soms met de ander. Zij waren allebei in de tijd, eigenlijk al het hele jaar ervoor aan het pushen voor foto's. Ik wilde die niet geven. Op een gegeven moment, ik weet eigenlijk niet zeker waarom, heb ik dat dus wel gedaan. Ik denk omdat ik graag bij die groep wilde horen."

Er komen borsten in beeld, of meer, ook al was er eerst vertrouwen en werd er met die ene jongen veel seksueel getint beeldmateriaal gewisseld. "Onderling hadden we het vaak over seks." En met die beelden wordt gedreigd, om vaker af te spreken en meer seksueel contact. "Later hoorde ik dat

³² Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid 2013 (4) 1 – J. Jansen

hij die foto's heeft doorverkocht. Voor een stapel *Playboys*. Wat echt wel heel denigrerend is. En die tweede jongen heeft die foto's op een manier de school door laten gaan. Maar ik weet zelf niet hoe. Ik weet dat alleen doordat ik daarna jarenlang ben uitgescholden."

"Sinds dat dit was gebeurd, begonnen groepen jongens, ook die ik helemaal niet kende, op het schoolplein te roepen dat ik een hoer was, 'mooie foto's', en of ik nog meer had. En dat deden ze elke pauze, of altijd als ik ze zag. Ze stonden op een vaste plek en waren er altijd. De enige reden dat dit gestopt is, is dat ik van school ben gegaan."

"Zes jaar lang heb ik er daarna niet over gepraat."

Of het begint anders en draait op hetzelfde uit. Tijdens een feestje hoor je dat van jou en een vriendin een foto is genomen, onder de douche na het sporten. Een week later moet je bij de baas komen: "heb je jouw foto al gezien?" "Ik klapte eigenlijk dicht. Ik wist niet goed wat ik moest doen. Ik dacht dat het niet waar was." Verschillende jongens benaderden haar en maakten seksuele avances die ze niet wilde: jij bent toch "het meisje op de foto!" Drie jaar later relateert ze met gevoel voor *understatement*: "Ik stond niet eens goed op de foto: heel niet-charmant, bukkend." Want nu kan ze dat.

5.3 Wat is vrijwilligheid

Opvallend is dat de feitelijke gebeurtenis vaak nogal in nevelen is gehuld. De slachtoffers herinneren zich niet wanneer een gebeurtenis plaatsvond, of zelfs wat er precies is gebeurd. Hulpverleners of naasten corrigeren en vullen aan. Zo nu en dan valt het hen zelf op, gaandeweg in het gesprek: "ik heb geen besef van wanneer het is gebeurd." "Ik heb niets gemerkt van het moment waarop de foto is gemaakt." "Misschien is de foto eerder gemaakt en later verspreid, ik weet het niet."

"Als ik er nu over nadenk, realiseer ik ook dat ik veel dingen qua feiten helemaal niet weet. Ik weet eigenlijk helemaal niet of die foto's echt zijn verstuurd en allemaal mensen die hadden, of dat ze de foto's alleen gezien hebben. Ik weet dat niet. Of misschien niet eens gezien hebben en het alleen wisten." Gevoelens van toen laten zich niet altijd gemakkelijk herbeleven. "Ik weet niet of opluchting het enige was wat ik voelde. Maar wat ik nog meer voelde weet ik niet."

Maar die onwetendheid kwelt en schrijnt misschien nog wel harder. Dat is nu net waar je zo'n last van had, zegt een moeder. Net als van het gevoel dat je bekruipt als het tot je doordringt dat je dat beeldmateriaal zelf hebt gemaakt: "Daarom voelde het ook als mijn schuld." Daar zweert een angel: het medeweten van het slachtoffer, of dat nu heel bewust was of veeleer naïviteit rondom de risico's van online en seksueel exposed kunnen worden – in de literatuur worden veel tinten grijs besproken – vertaalt zich altijd naar schuldgevoel, soms jarenlang.

"Het heeft ook heel lang geduurd voordat ik niet dacht dat het mijn eigen schuld was. Dat vind ik nog steeds, ik weet dat het niet mijn eigen schuld is, maar..." "Maar omdat je dan zo érg voelt dat jij iets fout hebt gedaan. Na ongeveer anderhalf jaar heb ik het voor het eerst aan een vriend opgebiecht. En die was bij nader inzien niet zo'n goede vriend, want het enige wat hij zei was dat het mijn eigen schuld was en dat het dom van mij was."

Dat meisjes het er zelf naar maken, is een hardnekkig discours. Zijn die foto's of video's niet vrijwillig gemaakt en weggegeven? "Ik vind dat het feitelijke antwoord ja is," vertelt een meisje over haar exposing, nu al bijna tien jaar geleden, "maar ik wil persé nee zeggen. Ik zou dit nooit gedaan hebben. Ik heb zo ontzettend vaak nee gezegd op deze letterlijke vraag." Een moeder zegt dat het

nooit vrijwillig kan zijn. Vaak gaat het delen van expliciet beeldmateriaal terug op “er niet bij horen” – en dat wel heel graag willen. Groepsdruk: ook in de literatuur zagen we het steeds terugkomen. “Ja, wat is dan vrijwilligheid?”

5.4 Moeders, broers en vaders

De positie en rol van broers in de verhalen van slachtoffers is opmerkelijk. Moeders spelen een cruciale rol, zowel wanneer het exposen plaatsvindt dus publiek is gegaan, als in de maatregelen die vervolgens getroffen worden. Moeders staan vaak in de actiestand. Oudere broers ook, soms als steun, soms juist als het tegendeel van steun. Vaders zijn minder zichtbaar.

“Mijn broer kreeg de foto’s eerst onder ogen,” vertelt een Nederlands-Marokkaans meisje. “Hij was woedend op mij. Ik vond dat heel erg. Hij heeft het mijn moeder verteld. Die was ook heel boos.” Dat was overigens best lang nadat het exposen had plaatsgevonden. “Ik vond bij hen geen steun. Alleen verwijten dat ik de foto’s had gestuurd.” Een paar weken later was ze bij een vriendin thuis. Er was drank en lachgas. De vriendin was dronken en ging ‘out’, de broer van de vriendin was ook thuis, samen met wat vrienden van hem. Die dwongen het meisje om seksuele handelingen te verrichten, omdat ze ruzie hadden met haar broer. Ze werd verkracht; via haar wilden ze haar broer te grazen nemen. “Zo werd ik doodsbang voor mijn broer.”

In dit geval was de broer dominant, heerszucht en vooral met zijn eigen positie bezig. Maar in verschillende gevallen zit er een cultuurspecifiek element in de context van het exposen en speelt familie-eer een rol van betekenis. Dat is een complexe context, vanuit het gezichtspunt van slachtoffers. “Een broer is eigenlijk als een vader, hij bepaalt wat er gebeurt. Je mag niet met jongens omgaan en als hij er dan achter komt heb je ook een probleem met hem. En ook nog eens een probleem met je ouders. Ik heb gelukkig geen broer.” Een slachtoffer vertelt dat haar broer op dezelfde school zit. Nadat zij *exposed* is, weet ze dat haar broer het weet en durft ze niet naar huis. Als ze daar uiteindelijk toch aankomt, is de broer er al. Hij heeft hun moeder ingelicht. Allebei zijn ze erg boos, zegt ze: “ik werd geslagen.” Moeder pakte haar telefoon af en dwong haar om meteen een hoofddoek te gaan dragen. Dat duurde een half jaar en voelde “als een dubbele straf”. Ze heeft geen begrip voor die opstelling van haar moeder, paradoxaal genoeg juist omdat cultuur of familie-eer er niets mee te maken had. “Het was strengheid, geen cultuur.”

“Het meisje dat de foto van mij onder de douche heeft gemaakt, was een goede vriendin van mijn broer. Maar die vriendschap was direct over”. Haar broer koos meteen haar kant. “Hij houdt onvoorwaardelijk van mij”. “Die tijd is alles erg langs mij heen gegaan. Ik ervoer het als een waas. Het was voor mij heel moeilijk. Maar voor hun (broer en moeder) ook. Mijn broer praatte veel met mijn moeder.” Vanuit haar vader ervoer zij minder steun: “Hij zei: ga maar gewoon sporten, niet te veel overdrijven. Dat was misschien een reactie uit schrik en goed bedoeld, maar zorgde bij mij voor olie op het vuur.” “Later heeft hij zijn excuses ervoor aangeboden en hij doet nu erg zijn best voor mij. Maar hij is er twee jaar niet geweest voor mij en mijn broer en moeder wel. Dat stuk moet ik nog loslaten. Ik kan niet blijven straffen. Maar loslaten is heel moeilijk.”

5.5 Anders wordt mijn naam ook vies

De eerste reacties van de slachtoffers zijn heftig. “Ik raakte echt in paniek. Ik heb van de zenuwen ook overgegeven die dag, omdat ik het zo erg vond. Vooral omdat mijn familie er dan achter zou komen.” “Ik zat echt vastgeplakt aan mijn telefoon.” “Ik moest mij normaal gedragen en doen alsof er niets aan de hand was. Maar dat gaat best wel lastig. Dat was toen het grootste probleem. Mijn

ouders mochten er echt niet achter komen.” “Ik kreeg sombere gevoelens, verweet mezelf wat ik had gedaan. Ik ervoer schuld tegenover Allah.”

Die somberheid overvalt vrijwel alle slachtoffers die we spraken. Uit schuldgevoel, omdat vriendinnen afstand nemen. “Ik lag dagen in bed, sliep ’s nachts slecht, ging niet naar school of werken.” “Waarom leefde ik nog? En wilde ik nog wel leven?” “Die negatieve aandacht vanuit mijn omgeving maakte dat ik alles wilde wegstoppen, niet groter maken. Ik wilde nog meer aandacht voorkomen.” “Ik voelde me bekeken. Weet diegene het misschien?” “Een heel systeem beschuldigt je,” zo ervoer een Nederlands-Marokkaans meisje, “maar één meisje kwam voor me op.” “Mijn beste vriendin brak met me: ‘anders wordt mijn naam ook vies’, zei ze.” “Ik was heel eenzaam.”

Het verwerkingsproces kan vaak pas beginnen als er bij het slachtoffer en haar of zijn omgeving erkenning is voor wat er is gebeurd. “Het was een lang traject. En ik had gehoopt dat de dader het zou toegeven. Het heeft allemaal heel lang geduurd.” “Ik had het gevoel graag te willen weten wie het was die de foto had gemaakt. En waarom! Ik worstelde er mee waarom ik zo ongehoord was.” “Dat die foto was gedeeld, was nog niet eens zo erg, maar hoe mensen ermee om zijn gegaan. Ik voelde mij totaal niet gehoord, door de politie, door mijn vader, het team en de sportvereniging. Iedereen zei maar dat ik mij aanstelde. Als ze begrip hadden getoond, had ik er anders mee omgegaan. Maar ik werd als een zwart schaap behandeld.” “Daarom heb ik sinds 2020 [drie jaar na dato] pas aan mezelf gewerkt.”

5.6 Van een wond een litteken maken

“Wat je tot een slachtoffer maakt, heeft natuurlijk ook met geloof en cultuur te maken. In de Islam mag je geen seksueel contact voor het huwelijk. En ook niet afspreken met een jongen, je mag geen vriendje hebben. Maar in deze tijd is dat lastig, omdat het in deze tijd toch normaal is. Dus dan doe je het toch.” “Het stukje cultuur is dat wij in de Marokkaanse cultuur veel op elkaar letten. Dus als je dochter iets zou doen, dan kan de hele Marokkaanse gemeenschap daar een oordeel over geven. Het wordt zo verspreid, er wordt dan over je geroddeld. Jij wordt dan als slecht, als slecht persoon neergezet.”

“Dat is waar ik bang voor was, dat als het online zou komen, dan zouden mijn ouders daar heel boos over worden. Maar ook in een slecht beeld komen te staan, door iets dat ik heb gedaan. Binnen de gemeenschap. Dan ben ik eigenlijk, heel straight gezegd, het hoertje van de gemeenschap. Dat is waar ik zo bang voor was en waarom het echt niet mocht lekken.” Je kunt het niet aan ouders vertellen, omdat je ze wilt beschermen. “Je eer en waarde is weg. Sommige jongens en mannen vinden je geen geschikte vrouw meer. Je familie staat dan voor schut. Dat is het enige eigenlijk.”

“Ja. Alles wat niet mag, daar kun je mee *exposed* worden.”

Een slachtoffer met een orthodox-christelijke achtergrond geeft aan dat ze doodsbang was voor de reactie van haar ouders. “Ik dacht echt dat ze heel, heel kwaad zouden zijn. Dat is niet één seconde gebeurd. Dat had ik kunnen weten, eigenlijk.” “En één van de dingen was dat ik geen vriendje mocht hebben van papa en mama.” Ze waren bang dat ik nagewezen zou worden. “Omdat het op seksueel gebied verder gaat dan mag volgens de bijbel. In ieder geval volgens onze lezing toen.” “Daarna was ik nog steeds bang dat als ik dit aan iemand anders zou vertellen, diegene geen relatie met mij zou willen. Dat dacht ik nog op de dag dat ik mijn huidige vriend tegenkwam.”

Omgaan met jongens vinden sommige slachtoffers moeilijker geworden. “Ik merk aan mijzelf dat ik dat heb afgesloten. Dat hoeft van mij even niet.” “Ik vind het erg moeilijk om jongens te vertrouwen. Zeker allochtone jongens vind ik erg moeilijk om te vertrouwen.” Het gaat niet alleen over vertrouwen, ook over je durven overgeven. “Ik heb het mijn vriend snel verteld. Het had er voor mij ook mee te maken hoe ik was in fysiek contact. Al hebben de foto’s daar misschien niets mee te maken, maar voor mij wel. Daarom was het wel handig om te vertellen. Hij dacht dat ik hem aan het afwijzen was, terwijl ik dat natuurlijk niet wilde doen.”

“Ik betrok de gebeurtenis heel erg op mijzelf en gaf mijzelf de schuld ervan. Ik betrok alles op mijzelf, hierdoor kreeg ik een slecht zelfbeeld. Daarnaast voelde ik mij ontzettend smerig. En ik durfde zelf geen seks meer te hebben,” bekent een slachtoffer over hoe ze lang niet met jongens omging. Weer een ander meisje heeft ook haar knopen geteld, zegt ze. Zij hoefde geen aandacht meer van jongens, om zich goed te voelen. En zij heeft geleerd dat zij voor zichzelf mag kiezen en haar eigen gevoel, in plaats van enkel tegemoet te komen aan de wensen van anderen. “Ik hoef niet op aandacht van jongens te leven om het goed met me te laten gaan.” Sinds kort heeft ze een vriend. “Die is te aardig, te netjes. Bestaat hij wel echt, vraag ik me af.”

Een meisje benoemt hoe ze er destijds ook erg mee zat, dat ze degene die haar foto’s had doorverkocht niet meer zag, “dat het contact er niet meer was en dat hij mij haatte. Dat begreep ik niet, want ik gaf hem de foto’s waar hij lang om vroeg en daarna haatte hij mij om die reden. Dat begreep ik niet. Misschien dat het groepsdruk was, dat hij daarom niet met ‘die hoer’ kon omgaan.”

Hoe lang geleden ook, het blijft een beurse, pijnlijke plek. “Het verdriet van toen, ik ben er eigenlijk niet meer mee bezig. Sinds een jaar of één en misschien zelfs maximaal twee [de gebeurtenis is ongeveer tien jaar geleden]. Daar ben ik erg blij mee. Maar nu en de dag dat [de interviewer] hierover belde, toen heb ik de hele avond gehuild. Dus als ik er niet over nadenk gaat het goed. Als ik er wel over nadenk ben ik er ook weer veel mee bezig.”

“Je blijft doorgaan, je moet wel, maar het waren ontzettende kutjaren. Ik woog nog maar 45 kilo en kreeg een burn-out. Ik haalde nog wel mijn diploma, maar ik zat in de overlevingsmodus. Het was een kut-tijd”. “Ik gebruikte regelmatig drank en drugs. Heel erg vluchten ja, een uitweg. Dat was op dat moment heel fijn”. Het was, samen met veel werken “mijn methode om te verwerken. Maar voor mijn moeder was dat juist erg om te zien. We hebben een hele verdrietige tijd gehad. We hebben diep in de put gezeten.”

“En waar het dan om gaat, is van een wond een litteken kunnen maken.”

“Ik was het beu om zo slecht in mijn vel te zitten. Ik wil(de) weer gelukkig zijn en genieten van dingen. Ook voor mijn broer en moeder, zij hebben zoveel in mij geïnvesteerd. Ik wil(de) aan mijzelf werken om dit achter mij te laten.” Twee jaar is het nu geleden en er zijn nog best “veel slechte dagen”. “Dan ben ik heel emotioneel, of heel bozig en lig ik de hele dag in bed. Dat zijn depressieve klachten.” “Maar ik weet wel dat ik er nu boven sta, eerst niet”. “Ik laat nooit meer zulke mensen zo mijn leven beheersen”. Ik weet wat ik moet doen, zegt ze: eerlijk laten zien wie ik ben. “Ik ben best uitgesproken, terwijl ik heel onzeker ben. Dat laat een verkeerd beeld zien van mijzelf. Ik ben ook wel heel sterk, maar soms ook heel onzeker. Mijn familie ziet dat wel, anderen niet.”

“De schaamte duurde lang,” vertelt een Nederlands-Marokkaans slachtoffer. Uiteindelijk heeft het geloof haar geholpen. De laatste maanden bezoekt zij op Youtube veel religieuze sites waar over

vergiffenis wordt gesproken en gepredikt. “Je moet het vermogen te vergeven niet verliezen.” “Geef het de tijd. Vertrouwen moet je weer opbouwen.” De wond zit er nog steeds, geeft ook een ander meisje aan. “Jaren later was ik nog actief aan het zoeken of de foto’s online stonden. En eerlijk gezegd kijk ik nog steeds wel eens. Alleen veel minder ver. Maar toch even kijken wat er opduikt als ik mijn naam intyp.”

5.7 Ik ben sterker geworden, zij niet

Wat weten de slachtoffers van de daders, de mannen en vrouwen die hen pijn deden? Hoe praten ze hierover? En wie zijn die daders?

Een Nederlands-Marokkaans slachtoffer vertelt dat hij uit de buurt kwam en zich flink wat jonger voordeed dan hij bleek te zijn. “Hij is zelf half Turks, half Marokkaans. Ze wijst op de dubbele seksuele moraal die we in de literatuur ook bij herhaling terugzien. Bij ons is het ook zo dat het voor een jongen minder erg is als hij iets doet. Voor een meisje wordt ze gelijk als slet neergezet. En bij een jongen is het makkelijker, laat maar gaan. Daarom zijn het vooral de Marokkaanse jongens die meiden exposen en niet echt meisjes bij jongens.” Ze ziet de dader nog wel eens, in de supermarkt waar ze werkt. Hij heeft nog een paar keer geprobeerd contact te leggen. “Eén keer heeft hij zijn excuus aangeboden, maar die had ik niet nodig. Ik wilde dat hij mij met rust liet. Pas geleden nog, maar toen heb ik hem gelijk geblokkeerd.”

Het kan een heel dubbel gevoel zijn. “Ik vond hem [de dader] wel echt een leuke jongen. En in die zomer [dat hij de foto’s had doorverkocht] was dat steeds af en aan. Maar ik wilde ook niet helemaal weg, al hadden we het al voor de 30ste keer uitgemaakt, ik kwam toch steeds terug. Ik dacht, nou vooruit. Dat bleef heen en weer gaan.” In de dader schuilt ook slachtofferschap, redeneert ze: “Ik denk ook dat hij dit heeft gedaan omdat hij zelf met heel veel dingen zat te worstelen. En dat hij daar heel rebels van werd. Hij was in alle opzichten bezig met wat absoluut niet de bedoeling was. Dus daar is dit wel een duidelijke van. Maar ik denk ook absoluut wel dat statusdeel. Want hij had ook niet altijd een stabiele vriendengroep in school. En hij werd in diezelfde periode ook uit huis geplaatst en in een pleeggezin gezet. Dus ik denk dat hij heel erg bezig was met ‘waar hoor ik bij’ en dat dit hem wel op de één of andere bij vrienden verzekerd heeft van een plek. Volgens mij is hem dat ook wel gelukt trouwens.” Daarom vindt ze het moeilijk om het de dader kwalijk te nemen: “Dat lukt mij nog steeds niet. We [mijn ouders en ik] hebben het er ook over gehad. Ik probeerde toch kwaad te zijn en dat is mij misschien 3 dagen gelukt. Dan was ik gelijk ook wel heel kwaad. Maar het lukt mij niet.”

Bij andere slachtoffers ontbreekt begrip. “Ik kan nog steeds niet bedenken waarom ze dat gedaan hebben. Maar nu draaien ze de kop om en worden ze rood. Ik heb het idee dat ze mij ontlopen”. “Ik ben sterker geworden, zij niet.” Ondanks dat een ander slachtoffer in het geloof troost en verzoening vindt, voelt ze richting het meisje dat de foto’s verspreidde nog altijd “veel boosheid, geen begrip”. Het mannelijke slachtoffer dat we spraken, voelt zich vooral gebruikt.

De dader die we interviewden, een jongvolwassen man met beperkte cognitieve vermogens, vindt het ingewikkelder geworden om mensen te vertrouwen. Hij was in contact gekomen met een meisje en wisselde op Snapchat met haar seksfoto’s en -filmpjes uit. Maar zij was minderjarig en hij meerderjarig. Het meisje zette een naaktfoto van hem in een groepschat en vroeg geld om de foto te verwijderen. Ze heeft hem dus feitelijk *exposed*, terwijl zij en haar familie hem beschuldigden van het verspreiden van ‘kinderporno’. De politie heeft onderzoek gedaan en de zaak is geseponneerd.

Daders en slachtoffers met een verstandelijke beperking

Jongeren en jongvolwassenen met een verstandelijke beperking zijn kwetsbaar online. Ze gebruiken sociale media als ieder ander, hebben behoefte aan een vriendin en willen seksueel experimenteren, maar zijn net wat minder bewust van de risico's van online en kunnen de offline en online consequenties niet goed overzien. De casus uit de vorige alinea spreekt boekdelen: dader- en slachtofferschap loopt eigenlijk door elkaar heen. Voor familie en hulpverleners is dat ingewikkeld, omdat dikwijls ook gedrags- en agressieproblematiek speelt. De jongvolwassen 'dader' uit de casus voelde zich door de politie op het schavot gehesen: "er werd niet goed geluisterd naar mijn kant." Zijn hulpverleners bevestigen dat hij inderdaad onverkort als dader werd benaderd en dat ze moeite hebben moeten doen om zijn verklaring in het proces-verbaal van politie toegevoegd te krijgen. "Achteraf ben ik opgelucht," vertelde hij, "maar eerst was ik woedend!"

Onbegrip is een ding, vertelde een jongvolwassen man met een lichte verstandelijke beperking, die zelf de nogal wat negatieve online ervaringen had opgedaan met vormen van seksafpersing, maar daar komt nog bij dat "als je ook nog minima bent" er weinig mogelijkheden zijn om op een veilige manier online aan je gerief te komen. Offline sekswerkers zijn duur. En voor je het weet, dwingen online dating-sites je tot aankopen en uitgaven die je niet wilt en je niet kunt veroorloven. "Dat maakt me bang, gekwetst, ik schaam me en heb een muur opgetrokken" – en dan nog kan ik zo nu en dan "effe de benauwdheid hebben".

De deelnemers aan de expertmeeting met NVVS-seksuologen, gespecialiseerd in het werken met mensen met een verstandelijke beperking, onderstreepten op basis van eigen observaties de urgentie van de problematiek. In toenemende mate krijgt de doelgroep te maken met online grensoverschrijdend seksueel gedrag. Goede (prevalentie)cijfers zijn er niet; het laatste uitgebreide onderzoek dat Rutgers en Movisie hebben gedaan, gericht op seksueel geweld tegen mensen met een verstandelijke beperking, dateert van 2011.³³

Binnen de doelgroep heerst veel schaamte omtrent seksualiteit, zeker onder cliënten met een niet-westerse achtergrond en hun families. Daarnaast ervaren veel cliënten eenzaamheid en ze hebben een gering zelfbeeld, houden niet van hun lichaam. Dat maakt het gesprek erover niet eenvoudig. Hulpverleners gaan het geregeld uit de weg, zijn handelingsverlegen. Familieleden eveneens of ze taboeïseren het in meer of mindere mate, waardoor het als een 'mag niet' gaat voelen en stiekem gaat gebeuren.

Het beeld dat hulpverleners hebben van het (online) seksuele gedrag van hun cliënten is beperkt. Doorgaans wortelt het, zoals bij iedereen, in een sterke behoefte aan waardering, die ze online zoeken, denken te vinden en soms ook kunnen genieten. Sexting kan zo een mooi en helpend middel zijn om aandacht en nabijheid te ontvangen. De kwetsbaarheid zit in het disharmonische profiel van jongvolwassenen met beperkte cognitieve vermogens: zij kunnen meer informatie tot zich nemen dan zij emotioneel kunnen verwerken. En hun sociale vaardigheden zijn doorgaans minder goed ontwikkeld. In veel praktijksituaties waar het is misgelopen, vloeien volgens de deelnemers aan de expertmeeting slachtoffer- en daderschap dooreen. In weinig situaties – uitgaande van hun eigen observaties – is sprake van een moedwillige pleger.

Minderjarige daders bij Halt

Een professional vanuit Halt met de vakspecialisatie sexting werkt met minderjarige daders die de Interventie ongewenste sexting opgelegd hebben gekregen als zij een licht zedendelict hebben gepleegd. Als straf dient de dader een excuusbrief te schrijven aan het slachtoffer, zijn er

³³ https://www.rutgers.nl/sites/rutgersnl/files/pdf/Rapport_Beperkt_Weerbaar_Rutgers-WPF_Movisie1.19mb.pdf.

(reflectieve) leeropdrachten die gaan over het delict en worden er (herstel)gesprekken gevoerd. Soms moet de dader een schadevergoeding betalen aan het slachtoffer. Bij sexting-zaken worden ook de ouders van de dader betrokken. Vanuit de Leidraad afdoening sextingzaken worden lichte sextingzaken (zoals het verspreiden van seksueel getint foto- of filmmateriaal zonder toestemming) niet onder kinderporno ten laste te leggen, maar onder de strafrechtartikelen smaad/laster en/of belediging/bedreiging. In de Leidraad wordt exposen zwaarder gecategoriseerd.

Volgens deze Halt-professional werken jonge daders altijd via sociale media: WhatsApp, Snapchat, Instagram. Soms TikTok en in mindere mate Facebook. In veel gevallen is er aangifte gedaan, of is er een proces-verbaal opgemaakt en wordt de jongere via de ZSM-tafel doorverwezen naar HALT. In geval van online seksueel grensoverschrijdend gedrag / ongewenste sexting, maakt de Officier van Justitie gebruik van zijn discretionaire bevoegdheid om naar Halt te verwijzen. Terugkerende dadermotieven zijn dat die *'grappig wilde zijn'*, of het deed *'omdat iemand vervelend tegen hem/haar was'*, *'hij/zij diegene leuk vond en andersom niet'*, of uit wraak: *'wacht maar, ik pak jou wel'*. Andere, veelgehoorde argumenten zijn *'uit verveling'*, *'had ik zin in'*, *'niet nagedacht over de gevolgen'*, *'ik wilde het alleen een vriend laten zien'*, *'stoer doen'*, of als *'bewijs voor wie iemand heeft veroverd'*. Hoewel wraakmotieven wel naar voren komen, is het 'publiekelijk te schande maken' – dus exposen – zelden een motief. In de sexting-zaken zijn jongens doorgaans daders en meisjes slachtoffers, hoewel het andersom ook gebeurt, in shame-sexting zaken bijvoorbeeld. De meeste daders kunnen of hebben niet overzien wat de gevolgen zouden zijn van hun gedrag. Volgens de Halt-professional wijst de achtergrond van minderjarige daders niet op een bepaald profiel. Mogelijk komt het iets meer voor onder jongeren met een laag opleidingsniveau (Sondorp et al., 2019).

5.8 Alleen red je het niet

Studies naar de gevolgen van slachtofferschap van online delicten laten zien, dat slachtoffers goeddeels met dezelfde gevolgen te kampen hebben en dezelfde behoeften hebben als slachtoffers van vergelijkbare offline delicten. De aangiftebereidheid ligt sowieso laag bij alle vormen van online criminaliteit ('cyber enabled criminality') en er zijn nogal wat factoren in het proces tussen melding/aangifte en een rechtzaak, die de relatie van slachtoffers van 'seksueel exposen' met politie en justitie bezwaren (Leukfeldt, Notté & Malsch, 2018). De slachtoffers die wij interviewden, hebben behoorlijk uiteenlopende ervaringen met de professionele hulp die zij aangeboden kregen. Kanttekening hierbij is dat ze niet tot de meest kwetsbare groep behoorden, waarin slachtoffers dikwijls van huis zijn weggelopen, structureel niet meer naar school of werk gaan, met seksueel geweld en/of seksuele exploitatie te maken krijgen en in crimineel gezelschap verzeild raken. De groep die wij spraken, kon via schoolmaatschappelijk werk in de reguliere jeugdhulp terecht.

Over hoe de school met exposen of sexting omgaat, zijn slachtoffers en professionals kritisch. Een slachtoffer van Marokkaanse afkomst vertelde dat ze met een vriendin vrij snel naar een docent is gegaan. Die zag, naar eigen zeggen, de angst in haar ogen en heeft meteen de professionele hulp van Helpwanted.nl ingeschakeld. Ook belde ze de politie. Die adviseerde: alles negeren en blokkeren, en regelde een afspraak met een in sexting-zaken gespecialiseerde, Marokkaanse politiemanager. "Wat ik heel erg heb gevoeld is jouw paniek," vertelde deze docent. "Jij belde soms omstreeks twaalf uur in de nacht. Om maar tegen je te kunnen zeggen dat je hem moest blijven negeren en hij zou gaan verliezen. We moesten je soms moed inpraten." Haar uitgangspunt was om de ouders van het meisje niet meteen in te lichten, maar dat lag lastig op school. Het protocol is dat ouders altijd betrokken moeten worden. "De mentor – een collega – wilde het juist wel aan de

ouders vertellen. Wij probeerden haar uit te leggen dat het in dit geval, vanwege de culturele achtergrond, niet in het belang was om het aan de ouders te vertellen. Wat erg hielp is dat de politieman op school was en aangaf dat dit niet met de ouders moest worden gedeeld. Hij heeft zelf een Marokkaanse achtergrond en weet wat de consequenties kunnen zijn.” “Daar is te weinig kennis over. Dan wil je dat het zorgteam in de school daar meer begrip voor heeft.”

Het slachtoffer heeft op aanraden van de politieman wel gemeld, maar geen aangifte gedaan, zodat de ouders niet in kennis hoefden te worden gesteld. Vervolgens is hij meteen naar die jongen toe gegaan. Er bleken ook aangiftes van aanranding van andere meisjes tegen hem te zijn gedaan, vertelde de docent. Hierdoor hield die jongen zich meteen gedeisd. “En ik denk dat het heeft geholpen dat het iemand uit de gemeenschap was.” Dat bracht trouwens ook met zich mee, dat de politieman tamelijk streng was tegen het slachtoffer. Volgens de docent zei hij tegen haar: “Ik snap dat je wil flirten en verliefd kan worden. Maar het kan gewoon niet. De eerste jongen met wie jij iets mag doen is de jongen die eerst bij jou thuis komt en zich aan jouw vader voorstelt. Terwijl ik denk: het is 2019, ook Marokkaanse jongeren willen flirten. Maar het gaf jou wel vertrouwen, dat hij jou begreep.” De docent beschreef het als een positieve ervaring dat de politieman in burger naar school kwam. “In uniform zou het de vermeende dader kunnen ‘labelen’, maar ook voor een slachtoffer is het niet fijn.” “Het was erg fijn voor het slachtoffer dat deze agent het snapte.”

Bij een ander slachtoffer ontstond de behoefte om naar de politie te gaan pas recent, jaren na dato, vertelde ze. Haar moeder corrigeerde: “je wilde het toen wel”. Dat bracht bij het slachtoffer in herinnering dat het destijds de ouders waren die haar adviseerden om dat niet te doen: “Jullie zeiden ook: doe het vooral niet. Laat het gewoon gaan. Ik was toen heel boos.” Moeder beaamde, dat zij en haar man inderdaad vonden dat zij het in ieder geval rustig moest overwegen. Of je dat wel wilde. Want als je besluit zo’n proces aan te gaan dat heel lang gaat duren. Je kunt niet in een opwelling besluiten dat te gaan doen.” Het slachtoffer is er, aldus haar moeder, “in ieder geval maanden echt intensief weer mee bezig. Is dat wat je wilt?”

Voor de moeder zelf is het boek gesloten: “Ja, inderdaad. We hebben het er nooit met iemand anders over gehad en ik heb het er ook nooit met iemand anders over gehad. Ik denk dat er überhaupt, er is misschien een enkeling die ervan weet, maar ik ben daar nooit op aangesproken. Nee.” In de orthodox-christelijke gemeenschap waar zij en haar man leven is zo’n zaak: “toch wel iets dat je geheimhoudt.” Het slachtoffer herkent dat wel: “Ik heb een broertje en een zusje die er niet vanaf weten. Ze mogen het op zich wel weten. Maar toch liever niet.” Moeder stelt: “Ik sta er zo in, doe het alleen als jij daar op een of andere manier behoefte aan hebt. Maar niet om er iets voor de ander mee te moeten. Of nog iets als excuus achteraf, daarvoor hoef je het niet te doen, wat mij betreft.”

Het slachtoffer heeft eerst gesprekken gevoerd met de praktijkondersteuner van de huisarts. Daarna heeft ze bijna twee jaar op psychologische hulpverlening moeten wachten. “En in die tijd ben ik er letterlijk iedere dag mee bezig geweest. Ik droomde er veel over. De verwerking heb je dan al bijna helemaal zelf gedaan. Toen ik bij die vrouw aan de beurt was, dacht ik ‘het gaat eigenlijk wel weer goed’.” Naar de politie is ze niet gegaan, want ze verwachtte dat die haar iets zouden verwijten. Volgens haar moeder wilde zij destijds “ook naar school en het op school kenbaar maken. Het liefst wilde je daar dingen doen om te voorkomen dat er meer slachtoffers zouden komen.” Het slachtoffer vult aan: “Ik ben ook gegaan, naar mijn teamleider. Hij vond het heel erg, maar vertelde mij dat dat tegenwoordig nog veel vaker gebeurt. Eigenlijk wilde ik dat helemaal niet weten. Ik kwam

eigenlijk om duidelijk te maken dat dit is gebeurd terwijl school er gewoon bij stond. Er stonden docenten op het plein. Je kan mij niet vertellen dat ze het nooit hebben horen roepen. Daar wilde ik dingen over horen. Hij beloofde mij dat ik binnenkort meer van hem zou horen. Maar het is 4 jaar geleden en ik heb nooit meer iets gehoord. Qua school zit er wel een frustratiepuntje.”

De kern van adequate hulpverlening is slachtoffers laten weten dat het niet hun schuld is. “Want vooral het idee dat het slachtoffer zichzelf schuldig voelt, is het allergrootste probleem. De reden waarom ik nu niet bang ben voor een eventuele herhaling, is dat ik mij niet hoeft te schamen. Dat je weet dat je daarover kunt praten en dat het niet jouw schuld is.” En niet te lang wachten met het onderwerp aansnijden als je als ouder of docent een vermoeden hebt. “Ik zou vertrouwensfiguren, zoals ouders en docenten, aanraden om bij vermoeden al te praten. Als je het mis hebt, heb je het maar mis, dat maakt niet uit.”

Een ander slachtoffer heeft vooral baat gehad bij een training die het jongerenwerk aanbood. Doel was haar seksueel weerbaarder te maken. Later kreeg ze intensieve hulp vanuit het jongerenwerk, ging ze naar een nieuwe school, waar meer aandacht kan worden gegeven aan wat haar is overkomen en waar meer kinderen naar toe gaan die ingrijpende, persoonlijke situaties hebben meegemaakt. Dat ervaart ze als prettig. Ze voelt zich niet langer een buitenbeentje, zoals op de ‘gewone school’. Aan de band met haar moeder wordt gewerkt door middel van gezinsondersteuning en -begeleiding. Het gaat intussen de goede kant op. Op de vraag wat haar de meeste kracht geeft, antwoordt ze: “het begrip en het luisterende oor”. Veel hulpverleners, vertelde ze, stelden voorwaarden en gaven haar het gevoel dat “alles wat zij vertelde bepaalde consequenties had”. Dat riep weglooptgedrag bij haar op. Ook de groepsgesprekken waar ze in het kader van de training aan meedeelde, heeft zij als positief ervaren. “Jongeren delen onderling in vertrouwen hun verhaal en herkennen de verhalen van anderen, zodat zij zich niet alleen voelen. Het praten hierover, het ontvangen van steun van elkaar en het geven van steun, heeft mij erg geholpen. Ik trek me op aan meisjes die ook veel hebben meegemaakt.”

“Bij de politie verliep het contact van meet af aan allesbehalve vlekkeloos.” “Ik voelde me niet gehoord en de politie deed lelijk tegen ons mam, omdat ze druk op de ketel zette.” Volgens de politie: “was er te weinig bewijs en ze pakten niet door”. Moeder en dochter besloten aangifte te doen tegen de politie en deze zaak hebben ze gewonnen. “Het is belachelijk hoe de politie daarmee om is gegaan. Ze deden alsnog niets”. Ze gingen opnieuw naar de rechter. Die zei in eerste instantie dat “de foto niet seksueel getint genoeg was”. “Ik ben toen ter plekke tegen de rechter uitgevallen: wat nou niet seksueel getint genoeg? Ik heb vaak genoeg telefoontjes gekregen van jongens die zeiden dat ze zich aan het aftrekken waren op de foto”. Uiteindelijk worden ze in het gelijk gesteld en moet de politie een schadevergoeding betalen. “Dan zijn we inmiddels wel twee jaar verder. Ik had liever gehad dat de politie iets had gedaan.” Een veelgehoorde reactie trouwens. Van Mansom en Schwegler (2021) lieten zien, dat jongeren die slachtoffer zijn van seksafpersing, zelfs zij die uiteindelijk geen contact opnemen, de politie wel zien als hét instituut om steun van te krijgen.

Over psychologische hulp heeft ze gemengde gevoelens, maar dat zoekt ze vooral bij zichzelf: “Ik ben goed in het verbloemen van emoties. Hoewel ik heel onzeker ben, straal ik dat niet zo snel uit.” Dus dacht iedereen dat het wel ging, terwijl ik diep in de put zat. “Het klopte natuurlijk niet”. De EDMR-therapie had evenmin het gewenste effect, maar uiteindelijk vond ze wel een goede “mannelijke” psycholoog. Ook heeft ze veel gehad aan gesprekken met meiden die hetzelfde hebben meegemaakt: “horen dat je niet de enige bent, terwijl ik me destijds juist wel zo alleen had gevoeld

en dat het fijn is om er met anderen over te praten die weten hoe het is. Met mijn moeder en broer kon ik er goed over praten, maar zij wisten niet hoe het was.” “En het was heel fijn dat iedereen iets heftigs heeft meegemaakt, maar dat je merkt dat voor iedereen iets anders heftig is of kan zijn. Het één is niet erger dan het ander.” “Ik ben wel geschrokken van de verhalen van anderen, terwijl ze soms ook nog zo jong zijn”. Kortom, “praat erover, kom ervoor uit en schuif het niet onder tafel. Want alleen red je het niet.”

De beste tip van een psycholoog: “het komt wel goed.” “Op den duur gaat het over. Ik dacht toen dat het nooit zou aflopen. Ik dacht: ik kom nooit meer aan een baan en ik was in de stress over de toekomst. Maar het gaat over. Ik wil anderen laten beseffen dat er hoop is. Er komt een tijd dat het afgelopen is en het beter gaat.”

5.9 Conclusie

Eigenlijk is een concluderende paragraaf tot besluit van dit hoofdstuk over de praktijk van exposen wat ongepast. Want er is maar één slotsom: de impact is groot en grijpt diep in. Terwijl we uit de wetenschappelijke literatuur al weten, dat het aantal slachtoffers van allerlei online vormen van ‘seksueel exposen’ toeneemt.

Exposen doet zich voor ongeacht etniciteit, migratieachtergrond, sekse, cultuur, religie, opleidingsniveau, sociaaleconomische achtergrond. Bij Nederlandse jongeren met een Marokkaanse, Turkse of Hindoestaanse achtergrond, of jongeren die opgroeien in (cultureel) gesloten en religieus orthodoxe gemeenschappen in Nederland, zien we dat complexe contextuele factoren als religie, (wij-)cultuur en familiebanden belangrijk zijn voor de ervaren impact van exposen en de wijze waarop daarmee lijkt te worden omgegaan. Verschillende slachtoffers in ons onderzoek wijzen op de druk die zij van dergelijke contexten (hebben) ervaren, maar benadrukken tevens hoezeer individuele eigenschappen en gedragingen – van henzelf, hun directe familie en omgeving – een rol hebben gespeeld.

Slachtoffers zijn tijdens en na het exposen kwetsbaar, hoewel dit niet altijd meteen zichtbaar is. Zeker ook slachtoffers (en daders) met een verstandelijke beperking. De impact is groot en leidt tot somberheid, schuldgevoel en isolement – emotionele reactierepertoires die herhaald slachtofferschap kunnen bevorderen. In de verhalen die wij hebben gehoord, onderstreepten slachtoffers het cruciale belang van praten en horen dat het jouw schuld niet is. Dat de enige oorzaak van seksueel geweld de daders zijn. En niet jouw foto’s, of de filmpjes die van jou zijn gemaakt. Want veel slachtoffers, blijkt ook uit de literatuur, voelen dat ze – steeds opnieuw – de schuld krijgen (*victim blaming*), ook van de kant van naasten of professionals.

6. Besluit

Het doel van dit onderzoek is om bij te dragen aan inzicht in wat exposen inhoudt. Wat weten we uit de internationale wetenschappelijke literatuur over veelvoorkomende vormen van exposen: sexting, wraakporno en seksafpersing? Welke definities worden gehanteerd? Wat zit er eigenlijk aan kenmerken achter die verschillende manieren om belastend, dikwijls seksueel expliciet (beeld)materiaal online te delen? Op welke manier spelen, bijvoorbeeld, individuele, gezins- en omgevingsfactoren een rol? Hoe belangrijk is geslacht, culturele en etnische context?

Verder hebben we bekeken hoe met exposen wordt omgegaan in het strafrecht. Wat kan al en welke modernisering wordt op het ogenblik doorgevoerd in het strafrechtelijke kader om online grensoverschrijdend gedrag effectief aan te pakken. We hebben een beknopte analyse gemaakt van hoe de (sociale) media over exposen spreken, omdat online en offline discours elkaar conditioneren. En we vertelden de verhalen na, die slachtoffers en een enkele dader met ons deelden over hun lotgevallen. De dikwijls schrijnende praktijk van ineens jezelf 'ontmaskerd' te zien, 'te kijk' gezet, voor altijd en voor wie maar wil.

6.1 Wat is exposen?

Exposen wordt in de dagelijkse praktijk veelvuldig gebruikt om allerlei manieren te beschrijven waarop mensen online (beeld)informatie delen om bekende derden 'te kijk' te zetten ten overstaan van hun eigen directe omgeving van vrienden, familie, of collega's. Vrijwel altijd wordt daar seksueel expliciet, in elk geval belastend (beeld)materiaal bij gebruikt.

Soms is het bewust de bedoeling om iemand onder druk te zetten, te kwetsen, schade te berokkenen, of zelfs financieel voordeel te behalen. Dat kan zover gaan als afpersing, of gedwongen prostitutie. Ook vormen van eengerelateerd geweld kunnen voortvloeien uit exposen. En soms is die intentie er allerm minst, wordt het (beeld)materiaal met wederzijds goedvinden gedeeld, maar leidt het delen desondanks op een gegeven moment, in een gewijzigde omstandigheid, tot ongewenste schade.

Exposen wordt in de Nederlandse media en vakliteratuur geassocieerd met vrouwelijke slachtoffers van Turks- en Marokkaans-Nederlandse (soms ook Hindoestaanse) afkomst. Het verband met contextuele factoren als religie, wij-cultuur, familie-eer wordt dan benadrukt. Exposen draait in de praktijk niet altijd om seks, maar vaak over seksualiteit en conformeren aan culturele c.q. religieuze gedragsnormen. Toch wordt in het Nederlandse debat over exposen vrijwel altijd verband gelegd met seksueel geweld tegen meiden met een migratie-achtergrond. Deels zou dat verband kunnen houden met het gegeven dat in het debat rondom exposen (en aanverwante fenomenen) een relatief beperkte, onderling vertakte groep van beeldvormers zich manifesteert op sociale media.

In deze 'Nederlandse' contextuele betekenis van meiden met een migratie-achtergrond en seksueel geweld komt exposen in de internationale wetenschappelijke literatuur niet voor. De internationale literatuur concentreert zich op wat als seksueel exposen geduid kan worden: sexting, wraakporno en seksafpersing: verschillende manieren waarop belastend en/of seksueel expliciet (beeld)materiaal wordt gedeeld en publiek gemaakt, soms wel en soms niet met het oogmerk betrokken slachtoffers te schaden.

Sexting

Het delen van seksueel expliciet (beeld)materiaal komt veel voor. Jongeren doen het in allerlei contexten: in relaties, op school, in vriendengroepen – met wederzijds goedvinden. Sexting is niet per definitie negatief, maar maakt deel uit van de seksuele identiteitsconstructie en emancipatie van meiden en jongens. Precieze (prevalentie)cijfers zijn er niet. Voor de Nederlandse situatie lopen recente ramingen uiteen: tussen 12-25% van jongeren en jongvolwassenen heeft met het delen van seksueel expliciet (beeld)materiaal te maken gehad.

Bij sexting gaat het in het algemeen over jongeren die eigen beeldmateriaal produceren en delen, maar doorgaans ook andermans beeldmateriaal consumeren of delen (shame-sexting) – al dan niet met toestemming c.q. de intentie om degene(n) op beeld negatief te framen. Dikwijls wordt beeldmateriaal zonder instemming gedeeld met derden, met de bewuste intentie om iemand ‘te kijk’ te zetten binnen haar of zijn eigen vriendengroep of familie.

Daar kunnen allerlei redenen aan ten grondslag liggen. Een verbroken relatie, bijvoorbeeld, die leidt tot frustratie, of wraak. Maar ook de opvatting dat iemand zich niet houdt aan de culturele en religieuze normen van het gezin of de gemeenschap. Zo kan een context van (gesloten) gemeenschappen, religieuze opvattingen en (sub)culturele identiteit, bijvoorbeeld als de familie-eer in het geding komt, ook medebepalend zijn voor hoe de omgeving van slachtoffers op het publiek gemaakte (vermeende) gedrag van slachtoffers reageert. En natuurlijk ook op het gedrag van slachtoffers en daders zelf, omdat die zich zeer bewust zijn van die context. Daders gebruiken het als drukkingsmiddel, slachtoffers internaliseren en gedragen zich naar het risico dat hun naaste familie publiekelijk zou kunnen worden gediskwalificeerd en dat drukt zwaar, dikwijls jarenlang.

Wraakporno en seksafpersing

Wraakporno veronderstelt een negatieve, beschadigende (maar niet noodzakelijkerwijs criminogene) intentie om expliciet seksueel beeldmateriaal waarop herkenbare/herleidbare individuen te zien zijn, online te verspreiden zonder consent van de afgebeelde betrokkenen. In de literatuur en in de media wordt verwezen naar wraakpornografische websites en zogenoemde expose-groepen – al is het niet altijd duidelijk of hier een (crimineel of illegaal) verdienmodel achter zit.

Seksafpersing draait om voorbedachte rade en de dreiging om (seksueel) expliciet of intiem beeldmateriaal, dat op uiteenlopende manieren kan zijn verworven, zonder toestemming via internet openbaar te maken, al dan niet aan specifieke personen. Het gaat de afperser niet om de publieke vernedering van slachtoffers, maar om status, geld of diensten. Afpersers – en dat blijken in de praktijk bij vrouwelijke slachtoffers vaak mensen uit de eigen sociale omgeving te zijn, terwijl recent onderzoek laat zien dat driekwart van de mannelijke slachtoffers de afperser niet kent – zetten slachtoffers onder druk door te dreigen met het publiek maken, dan wel het verspreiden van het onwelgevallige (beeld)materiaal naar specifieke personen. Hun vooropgestelde doel is de wederdienst. In ruil voor het niet naar buiten brengen van het betreffende materiaal verlangen ze geld en/of aanvullende (seksuele) diensten. Over hoe vaak seksafpersing voorkomt in Nederland en welke bedragen er in omgaan bestaat geen duidelijk beeld. Recent onderzoek geeft wat eerste indrukken. Er zijn voorbeelden beschreven van professionele internationaal opererende netwerken die er criminele verdienmodellen op nahouden.

6.2 Is exposen strafbaar?

Handelingen die bewust bedoeld zijn om iemand 'te kijk' te zetten door online (beeld)materiaal te verspreiden, kunnen via diverse 'routes' strafbaar worden gesteld. Te denken valt aan schennis of aanranding van de eerbaarheid, verspreiding van afbeeldingen van seksuele gedragingen met jeugdigen, grooming, smaad, belediging, dwang, bedreiging en/of afdreiging, of schending van het portretrecht. Belangrijk is de leeftijd van slachtoffers en plegers, zowel bij het categoriseren van een zaak, als bij het bepalen van de strafmaat. Er is in Nederland nog beperkt jurisprudentie.

De samenhang tussen zeden (grensoverschrijdend seksueel gedrag), privacy en integriteit digitaliseert. Online en offline zijn elkaar voortdurend conditionerende 'werelden' waarin seksuele grenzen worden overschreden, met consequenties die echt en wezenlijk zijn zowel in de online als in de offline wereld. Dat heeft invloed op onze publieke opvattingen over seksualiteit en daarmee op hoe de wetgever afwegingen maakt tussen seksuele ontplooiing en de persoonlijke integriteit en leefsfeer enerzijds en de soms noodzakelijke bescherming tegen onzedelijke aberraties of grensoverschrijdend gedrag anderzijds. Daarnaast maken technologische mogelijkheden simpelweg ook nieuwe vormen van seksuele normovertreding mogelijk: 'een digitalisering van seksuele gedragingen'.

Modernisering van het strafrecht is urgent en vergt niet alleen een herziening van bestaande strafbepalingen, maar er dienen tevens nieuwe fenomenen in te worden opgenomen (Cleiren, Ten Voorde & Van Waas, 2019). De wetgever werkt al enkele jaren aan een 'inhoudelijke modernisering' van de zedenwetgeving. Die behelst niet alleen een herziening van bestaande strafbepalingen, maar voorziet tevens online gepleegde seksuele misdrijven van een duidelijke omschrijving, zodat een adequate en herkenbare strafrechtelijke reactie mogelijk wordt. Sinds 2020 is misbruik van seksueel beeldmateriaal als 'verbod op wraakporno' strafbaar gesteld in art. 139h Sr. De precieze reikwijdte van wat 'beelden van seksuele aard' zijn, is nog niet uitgekristalliseerd en zal in de rechtspraak vorm moeten krijgen. In maart 2021 is het Wetsvoorstel seksuele misdrijven in consultatie gegeven. Het oogmerk hiervan is het vergroten van de online veiligheid, vanuit de opvatting dat seksueel grensoverschrijdend gedrag offline én online even strafwaardig is.

6.3 De rol van de (sociale) media: offline en online verwevenheid

Exposen door op allerlei manieren belastend en/of seksueel expliciet (beeld)materiaal te delen, speelt zich goeddeels online af. De aantrekkingskracht van online representatie is groot, met name voor jongeren, omdat 'online' een bepaalde mate van zekerheid biedt. Hoe je bent en eruitziet is te controleren en zo nodig stante pede te veranderen: iedereen is 'editable'. Het internet is relatief anoniem en toegankelijk en biedt jongeren gelegenheid te over om contact aan te gaan, lotgenoten te zoeken, gelijkgestemden over wat dan ook te ontmoeten ('online bonding'). In de wereld van jongeren conditioneren online en offline aanwezigheid elkaar voortdurend.

De offline werkelijkheid is niet ver weg. Wat online gebeurt, kan direct offline gevolgen hebben (en vice versa natuurlijk ook). In sommige gevallen, bijvoorbeeld als familie-eer in het geding is, kan online exposen verstrekkende offline gevolgen hebben. Exposen is daarom niet een per definitie online – of offline – fenomeen. Het is het allebei. Wat er online gebeurt, is zonder grenzen, gaat overall naartoe, is ook in de 'echte wereld' niet te ontlopen. De groep van toeschouwers is eindeloos. Waar de rust offline weerkeert, dikwijls na lange tijd, is 'het exposed-zijn' online in principe nooit afgelopen.

In de kranten, zo bleek uit de media-analyse, is sexting een *totum pro parte*: met die term worden feitelijk alle vormen van online grensoverschrijdend gedrag aangeduid. Deels gaat het over de risico's van het online delen van seksueel getint (beeld)materiaal, deels over sexting als acceptabel, experimenteel en ontdekkend gedrag. Het valt op dat in nogal wat krantenberichten de term exposen wordt geframed als een bijzondere vorm van wraakporno, vanwege de mogelijk gewelddadige consequenties in familie- of gemeenschapsverband (eengerelateerd geweld). De analyse van Twitter-data laat zien, dat in het sociaalmaatschappelijke veld exposen bij uitstek wordt gelinkt aan seksueel geweld (sexting; sextortion).

Is exposen een nieuw fenomeen? Of hebben we feitelijk te maken met het traditionele 'naming & shaming' waarbij 'de schandpaal' simpelweg online staat? Jongeren drukken elkaar om uiteenlopende redenen in 'deugframes'. Via seks gaat dat heel makkelijk. Zodoende identificeren en manifesteren ze zichzelf – en dat proces is zo oud als de weg naar Rome. Ook al worden er nieuwe vehikels voor gebruikt, zoals smartphones, apps en allerlei web-based social platforms.

Online heeft 'naming & shaming' wezenlijk een andere werking gekregen. Zoals uit de literatuur over de 'affordances' van online media blijkt, heeft dat te maken met de gemakkelijke toegang die online platforms bieden om iemand te exposen. Met de anonimiteit van de online media en hun quasi onuitwisbaarheid. Maar ook met hoe anders netwerkkinterdependentie: intermediëren en interacteren offline en online werken.

Belangrijk is ook, dat technologische mogelijkheden invloed uitoefenen op wat we met z'n allen normaal, gewoon en fatsoenlijk vinden, maar ook steeds weer nieuwe (seksuele) normovertredingen creëren. Normen en het omgaan ermee zijn deel van de netwerkgemeenschap. Met wat aplomb geformuleerd: de moderniteit is net als de techniek een vehikel voor de groeiende omvang van online grensoverschrijdend gedrag én het exposen hiervan. Exposen is een klassiek mechanisme in een permanente dynamiek van offline-online situationaliteit.

6.4 Exposen in de praktijk

Met dit onderzoek hebben we geprobeerd om op grond van slachtoffer- en enkele daderervaringen een gedetailleerd praktijkbeeld van exposen te schetsen. Dit beeld hebben we aangevuld met ervaringen van direct betrokkenen, zoals familieleden en hulpverleners. Het beeld is niet compleet en representatief, maar geeft wel inzicht in wat er gebeurt, hoe het voelt en wat er dikwijls voor lange tijd bij je blijft als je *exposed* wordt. Het is nuttig om dat op te tekenen, de cijfers even de cijfers te laten en hoger accent op de verhalen te leggen. Want veel onderzoek maakt duidelijk dat het moeilijk is om respondenten bereid te vinden over hun lotgevallen te vertellen. Terwijl praten over wat je is overkomen en over dat het je schuld niet is de kern vormt van wat slachtoffers zeggen over wat hun uiteindelijk heeft geholpen.

Hoewel exposen in Nederlandse mediaberichten en vakliteratuur voornamelijk wordt geassocieerd met vrouwelijke slachtoffers van Turks- en Marokkaans-Nederlandse of Hindoestaanse afkomst, constateren we dat exposing zich over de 'hele linie' lijkt voor te doen, in verschillende vormen en gradaties, maar ongeacht etniciteit en achtergrond, sekse, cultuur, religie, opleidingsniveau, sociaaleconomische achtergrond. Bij (jonge) Nederlandse vrouwen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond, of die opgroeien in (cultureel) gesloten en religieus orthodoxe gemeenschappen in Nederland, zien we dat het complexe verband met religie, eer- en schaamtecultuur zichtbaar wordt. Contextuele factoren als religie, (wij-)cultuur en familiebanden spelen een belangrijke rol bij de ervaren impact van exposen en de wijze waarop daarmee lijkt te worden omgegaan. Verschillende

slachtoffers in ons onderzoek wijzen op de druk die zij van dergelijke contexten (hebben) ervaren, maar benadrukken tevens hoezeer individuele eigenschappen en gedragingen – van henzelf, hun directe familie en omgeving – een rol hebben gespeeld in hun verhaal.

Slachtoffers zijn tijdens en na het exposen kwetsbaar, hoewel dit niet altijd meteen zichtbaar is. A fortiori geldt dat voor slachtoffers (en daders) met een verstandelijke beperking. De impact is groot en slaat schuimkoppend stuk in een branding van sombere, angstige, soms wanhopige en schuldige gevoelens. Emoties komen tot uiting in (zelfgekozen) sociaal isolement, zelfverwijt, het internaliseren van minderwaardigheid, agressie soms. Veel slachtoffers die we spraken hadden zich ooit en dikwijls meer dan eens de vraag gesteld of en waarom zij nog zouden willen leven. In sommige gevallen wordt verlichting gevonden in (overmatig) middelengebruik. Stuk voor stuk reacties die, zoals de internationale literatuur onderstreept, op zich ook weer herhaald slachtofferschap kunnen bevorderen.

Slachtoffers willen gehoord worden en zich gesteund voelen, zoals we hiervoor al schreven. Bijvoorbeeld door hun familieleden, vrienden of vriendinnen, maar ook docent(en), hulpverleners en politie. In de verhalen die wij hebben gehoord, onderstreepten slachtoffers het cruciale belang van praten en horen dat het jouw schuld niet is (de-stigmatiseren). Dat de enige oorzaak van seksueel geweld de daders zijn. En niet jouw foto's, of de filmpjes die van jou zijn gemaakt. Sommige slachtoffers heeft het geholpen bij het verwerken of (leren) omgaan met wat er is gebeurd. Om ook 'uitgesteld' boos te durven zijn. Anderen schetsten juist hoe het gebrek aan praten hen extra heeft geschaad. Veel slachtoffers, blijkt ook uit de literatuur, voelen dat ze – steeds opnieuw – de schuld krijgen (*victim blaming*). Soms ook goed bedoeld, terwijl naasten je willen wijzen op de gevaren van het delen van mogelijk belastend beeldmateriaal. Maar het gaat veeleer om het aanpakken van de oorzaak: dat het leuk en spannend kan zijn om je lijf te delen als je dat wilt en dat je zelf daarin grenzen bepaalt. Dat moet je leren, zoals een voormalig slachtoffer in *de Volkskrant* (20 februari 2021) schreef: "wat instemming is, en wie welke verantwoordelijkheid daarin draagt." "Dat schaamte verdwijnt door over taboes te praten."

6.5 Uitdaging voor hulpverlening en politie

Studies naar de gevolgen van slachtofferschap van online delicten laten zien, dat slachtoffers goeddeels met dezelfde gevolgen te kampen hebben als slachtoffers van vergelijkbare offline delicten. En ze hebben vergelijkbare behoeften. Maar er zijn wel wat subtiele verschillen aan te wijzen.

Professionele steun – het kwam vooral in de praktijkverhalen naar voren – is niet evident op het juiste moment op de juiste manier op de juiste plek aanwezig. Dat is ook ingewikkeld, omdat hulp vragen *du moment* iemand aan de 'online schandpaal' lijkt genageld niet zo voor de hand ligt. Daar ligt een subtiel verschil met offline grensoverschrijdend gedrag, het tastbare geweld dat slachtoffers van aanranding of verkrachting is aangedaan, is momentaan, dikwijls net gebeurd, nog bewijsbaar wellicht. En dat maakt de afweging anders, dan bij de confrontatie dat jouw integriteit is geschaad met seksueel beeldmateriaal van eerder, waar je misschien wel aan meedeed, maar waarvan je nooit wilde dat het op de digitale snelweg belandde en waarvan je je afvraagt of de sporen nog wel te traceren zijn, laat staan te verwijderen. Sommige respondenten, maar ook Twitteraars over seksueel exposen wezen in dit licht nog op het feit dat er meestal wel aandacht is voor de geloofsachtergrond van slachtoffers van exposen, maar er lijkt een zekere verlegenheid te bestaan om door te vragen. Wat gaat die context precies betekenen in de gezins- en familiecontext van het

slachtoffer? Hoe diep gaat dat negatieve gevoel van schuld en schaamte? En op welke manier gaat daarop gereageerd worden?

Daarnaast is er bij online delicten sprake van een zogenaamde 'double hit'. Slachtoffers krijgen niet alleen te maken met de directe gevolgen van bijvoorbeeld het 'exposed-zijn', maar ook van verlies van steun van naaste familieleden, schaamte voor hoe de sociale omgeving gaat reageren, of zelfs afkeuring door politie (en justitie). Veel slachtoffers – dat blijkt ook uit de praktijkverhalen – hebben moeite met hoe de politie met exposen omgaat. Sommigen gaven voorbeelden van 'victim blaming' door de politie. Zij vinden dat de politie weinig bekend zijn met exposen en vooral ook met de impact die het kan hebben. Die herkenning is er vaak niet, waardoor de erkenning er evenmin kan zijn.

De NVVS-seksuologen wezen er tijdens de expertmeeting op, dat uit hun praktijk blijkt, dat de politie het moeilijk vindt om adequaat af te stemmen op cliënten met een (lichte) verstandelijke beperking. Als redenen noemen ze dat bij hun cliënten dader- en slachtofferschap van enigerlei vorm van exposen dikwijls door elkaar lopen. Hierdoor kan de politie niet goed bepalen hoe ze opvolging moeten geven aan een melding. Cliënten kunnen zich niet altijd voldoende goed uitdrukken. Er zijn privacy- en zeggenschapsissues en de politie wordt doorgaans ook pas ingeschakeld als een situatie is geëscaleerd, simpelweg omdat de hulpverlening of de ouders er ook te laat bij zijn.

Uit onderzoek naar slachtofferschap van online criminaliteit is een vergelijkbaar beeld naar voren gekomen. De aangiftebereidheid ligt laag. Slachtoffers die wel naar hun bureau komen voor een melding of aangifte, krijgen geen gehoor. En we weten niet waarom juist zij wél komen. Politie en justitie hebben in veel gevallen ook geen directe oplossing te bieden. In die sporadische gevallen dat het wel tot een zaak komt en een verdachte van een online misdrijf voor de rechter komt dan impliceert dat meteen, dat de identiteit van het slachtoffer bij de verdachte en de verdediging bekend is – wat mogelijk een 'triple hit' is op de emotionele gezondheid van het slachtoffer.

Naar aanleiding van een eerder aangenomen motie van de Tweede Kamer investeert het kabinet vanaf 2019 vijftien miljoen euro om de capaciteit van de zedenrecherche te vergroten. Met deze eenmalige investering kunnen in totaal ongeveer 90 specialistische rechercheurs worden geworven en opgeleid. Dat is belangrijk, want door de mogelijkheden voor vervolging die de nieuwe zedenwetgeving biedt, zou het aantal aangiften kunnen gaan stijgen. Experts binnen de hulpverlening, zoals het Centrum Seksueel Geweld, Amnesty International, Rutgers, Slachtofferhulp Nederland geven aan bezorgd te zijn of de politie hiermee voldoende capaciteit heeft om de (nieuwe aanwas van) slachtoffers op te vangen en een (lange) wachttijd voor slachtoffers van seksueel geweld te voorkomen. Recent onderzoek liet zien, dat de politie, zelfs voor jongeren die uiteindelijk geen contact opnemen, wel als hét instituut wordt gezien om steun van te ontvangen.

Deze zorg geldt overigens net zo goed voor de professionele hulpverlening in het sociaal domein, jeugd en jongeren, en de (jeugd)zorg. Met dien verstande, dat ten aanzien van die domeinen nog niet over grootschalige investeringen in capaciteit en kwaliteit wordt gesproken. Gegeven de groei van de problematiek in omvang en mogelijk in ernst is een niet te onderschatten rol weggelegd voor organisaties die hulp bieden aan jongeren die slachtoffer worden van online seksueel geweld. Het adjectief 'online' dient in dit licht trouwens benadrukt te worden: veel professionals bij organisaties die jongeren ondersteunen die slachtoffer of dader zijn van seksueel geweld, zouden consequent

moeten worden meegenomen in de snelle ontwikkeling van online platforms, het online gedrag van jongeren op die platforms en hun online belevingswereld.

Een ferme uitdaging, want exposen groeit. Net als vrijwel alle 'cyber enabled criminality'. De covid-19 pandemie heeft daar ongetwijfeld ook invloed op. Precieze cijfers zijn er niet, maar niemand twijfelt over de trendmatige ontwikkeling: het toenemende aantal online interacties tussen mensen. In die zin voorspellen de onderzoeken niet veel goeds en wordt de problematiek van wat de minister van Justitie en Veiligheid in 2016 een 'digitalisering van de seksuele gedragingen' noemde de komende jaren groter en complexer.

Dankwoord

Een onderzoek dat inzicht tracht te geven in de ervaringen van slachtoffers en plegers kan niet zonder hun medewerking. We zijn veel dank verschuldigd aan de respondenten die ons meenamen in hun verhalen over wat het met je doet om exposed te zijn, wat je dan meemaakt. Zonder hen hadden wij deze studie niet kunnen schrijven. Dank ook aan de betrokken professionals die ons met hen in contact hebben gebracht. Belangrijk was de expertise die experts en praktijkdeskundigen met ons hebben gedeeld. En natuurlijk het vertrouwen en de financiële steun van het CKO en zijn onafhankelijke Onderzoeksprogramma Politie en Wetenschap, waardoor dit onderzoek mogelijk werd.

In het bijzonder bedanken wij ook de leden van de leescommissie voor hun bijdrage aan de kwaliteit van deze studie: Janine Janssen (voorzitter), bijzonder hoogleraar Rechtsantropologie bij de Open Universiteit, lector Veiligheid in Afhankelijkheidsrelaties bij Hogeschool Avans en de Politieacademie en hoofd onderzoek bij het Landelijk Expertise Centrum Eergerelateerd Geweld van de Nationale Politie; Louella Spieker – de Graaf, beleidsadviseur bij het Ministerie van Justitie en Veiligheid; Annemarie van Oosten, universitair docent en onderzoeker bij Communication Science aan de Universiteit van Amsterdam; Nanda Hofstede, zorghulpverlener bij Qpido en Spirit; Nursel Köse-Albayrak, (strafrecht)advocaat bij ACS Advocaten; Adriaan Rottenberg, projectbegeleider vanuit Politie en Wetenschap.

Wij hebben geprobeerd ieders bijdrage recht te doen in de tekst. Eventuele fouten of omissies komen voor rekening van de auteurs.

Geraadpleegde literatuur

- AD. (2019, 29 november). Zeven personen aangehouden in Leidse sextortion zaak. AD. Geraadpleegd van <https://www.ad.nl>
- AD. (2021, 4 februari). Hoe een hack het leven van een profvoetbalster heeft verwoest: 'Ik begrijp zelfmoord nu beter'. AD. Geraadpleegd van <https://www.ad.nl>
- Ahern, N. R., & Mechling, B. (2013). Sexting: Serious Problems for Youth. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, 51(7), 22–30. <https://doi.org/10.3928/02793695-20130503-02>
- Albury, K., Crawford, K., & Byron, P. (2013). *Young People and Sexting In Australia: Ethics, Representation and the Law*. Geraadpleegd van <https://core.ac.uk/download/pdf/30677128.pdf>
- Algemeen Dagblad. (2016, 10 oktober). *Mannen in Nederland veel vaker afgeperst na sekschat*. Geraadpleegd op 3 oktober 2019, van <https://www.ad.nl/binnenland/mannen-in-nederland-veel-vaker-afgeperst-na-sekschat~a3cb7425/>
- Alonso, C., & Romero, E. (2019). Sexting behaviour in adolescents: Personality predictors and psychosocial consequences in a one-year follow-up. *Anales de Psicología*, 35(2), 214–224. <https://doi.org/10.6018/analesps.35.2.339831>
- AT5. (2021, 23 maart). Desteny (13) sprong van flat Zuidoost, moeder waarschuwt: “Stop online shaming”. AT5. Geraadpleegd van <https://www.at5.nl>
- Barak, A. (2005). Sexual Harassment on the Internet. *Social Science Computer Review*, 23(1), 77–92. <https://doi.org/10.1177/0894439304271540>
- Barmore, C. (2015). CRIMINALIZATION IN CONTEXT: INVOLUNTARINESS, OBSCENITY, AND THE FIRST AMENDMENT. *STANFORD LAW REVIEW*, 67(447), 447–478. Geraadpleegd van http://www.stanfordlawreview.org/wp-content/uploads/sites/3/2015/02/67_Stan_L_Rev_447_Barmore.pdf
- Barrense-Dias, Y., Berchtold, A., Surís, J.-C., & Akre, C. (2017). Sexting and the Definition Issue. *Journal of Adolescent Health*, 61(5), 544–554. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2017.05.009>
- Bartow, A. (2009). Internet Defamation as Profit Center: The Monetization of Online Harassment. *Harvard Journal of Law and Gender*, 32(2), 100–148. Geraadpleegd van <https://ssrn.com/abstract=1447472>
- Bates, S. (2016). Revenge Porn and Mental Health. *Feminist Criminology*, 12(1), 22–42. <https://doi.org/10.1177/1557085116654565>
- Baumgartner, S. E., Sumter, S. R., Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2012). Identifying Teens at Risk: Developmental Pathways of Online and Offline Sexual Risk Behavior. *PEDIATRICS*, 130(6), e1489–e1496. <https://doi.org/10.1542/peds.2012-0842>
- Baumgartner, S. E., Sumter, S. R., Peter, J., Valkenburg, P. M., & Livingstone, S. (2014). Does country context matter? Investigating the predictors of teen sexting across Europe. *Computers in Human Behavior*, 34, 157–164. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.01.041>

- Beechay, S. (2019). If i Go There Will Be Trouble, If i Stay There Will Be Double: Revenge Porn, Domestic Violence, and Family Offenses. *Family Court Review*, 57(4), 539–553. <https://doi.org/10.1111/fcre.12447>
- Benotsch, E. G., Snipes, D. J., Martin, A. M., & Bull, S. S. (2013). Sexting, Substance Use, and Sexual Risk Behavior in Young Adults. *Journal of Adolescent Health*, 52(3), 307–313. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.06.011>
- Beyens, I., & Eggermont, S. (2014). Prevalence and Predictors of Text-Based and Visually Explicit Cybersex among Adolescents. *YOUNG*, 22(1), 43–65. <https://doi.org/10.1177/0973258613512923>
- Beyens, J., & Lievens, E. (2016). A legal perspective on the non-consensual dissemination of sexual images: Identifying strengths and weaknesses of legislation in the US, UK and Belgium. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 47, 31–43. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2016.07.001>
- Bicanic, I., & Korver, R. (2020). *Dicht bij huis* (1ste ed.). Amsterdam, Nederland: de Arbeiderspers.
- Bindesbøl Holm Johansen, K., Pedersen, B. M., & Tjørnhøj-Thomsen, T. (2018). Visual gossiping: non-consensual ‘nude’ sharing among young people in Denmark. *Culture, Health & Sexuality*, 21(9), 1029–1044. <https://doi.org/10.1080/13691058.2018.1534140>
- Bloom, S. (2014). No vengeance for ‘revenge porn’ victims: Unraveling why this latest femalecentric intimate-partner offense is still legal, and why we should criminalize it. *Fordham Urban Law Journal*, 42(1), 233–289.
- BNN Vara. (2017, 16 december). *Exposed: meisjes online kapot gemaakt met slut shaming en wraakporno*. Geraadpleegd op 28 september 2019, van <https://joop.bnnvara.nl/nieuws/exposed-jonge-meisjes-online-kapot-gemaakt-slut-shaming-en-wraakporno>
- Bond, E. (2011). The mobile phone = bike shed? Children, sex and mobile phones. *New Media & Society*, 13(4), 587–604. <https://doi.org/10.1177/1461444810377919>
- Bradbury-Jones, C., Bradshaw, S., Clark, M., & Lewis, A. (2019). “I keep hearing reports on the news that it’s a real problem at the moment”: Public health nurses’ understandings of sexting practices among young people. *Health & Social Care in the Community*, 27(4), 1063–1073. <https://doi.org/10.1111/hsc.12723>
- Brown, E. (2018). Protecting Does and Outing Mobsters: Recalibrating Anonymity Standards in Revenge Porn Proceedings. *Duke Journal of Gender Law & Policy*, 25(2), 155.
- Budde, F., & Lagerwey, R. (2018). Seks, ICT en het strafrecht. *PROCES*, 97(2), 79–85. <https://doi.org/10.5553/PROCES/016500762018097002002>
- Burén, J., & Lunde, C. (2018). Sexting among adolescents: A nuanced and gendered online challenge for young people. *Computers in Human Behavior*, 85, 210–217. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.02.003>
- Burkett, A. (2015). William Blake and the Emergence of Romantic Media Studies. *Literature Compass*, 12(9), 439–447. <https://doi.org/10.1111/lic3.12248>
- Calvert, C. (2014). Revenge Porn and Freedom of Expression: Legislative Pushback to an Online Weapon of Emotional and Reputational Destruction. *Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal*, 24(3), 1–32. Geraadpleegd van <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1570&context=iplj>

- Cecil, A. L. (2014). Taking Back the Internet: Imposing Civil Liability on Interactive Computer Services in an Attempt to Provide an Adequate Remedy to Victims of Nonconsensual Pornography. *Washington and Lee University School of Law*, 71(4), 2513–2556. Geraadpleegd van <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=4431&context=wlulr>
- Charteris, J., Gregory, S., & Masters, Y. (2016). ‘Snapchat’, youth subjectivities and sexuality: disappearing media and the discourse of youth innocence. *Gender and Education*, 30(2), 205–221. <https://doi.org/10.1080/09540253.2016.1188198>
- Chawki, M., & El Shazly, Y. (2013). *Online Sexual Harassment: Issues & Solutions* (4). Geraadpleegd van <https://www.mensenhandelweb.nl/system/files/documents/29%20Jul%202015/online%20sexual%20harrasment.pdf>
- Citron, D. K., & Franks, M. A. (2014). CRIMINALIZING REVENGE PORN. *Wake Forest Law Review*, 345, 345–391. Geraadpleegd van https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2424&context=fac_pubs
- Clancy, E. M., Klettke, B., & Hallford, D. J. (2019). The dark side of sexting – Factors predicting the dissemination of sexts. *Computers in Human Behavior*, 92, 266–272. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.11.023>
- Cooper, K., Quayle, E., Jonsson, L., & Svedin, C. G. (2016). Adolescents and self-taken sexual images: A review of the literature. *Computers in Human Behavior*, 55, 706–716. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.10.003>
- Cox Communications. (2009, 1 mei). *Teen Online & Wireless Safety Survey*. Geraadpleegd op 28 september 2019, van <https://www.cox.com/wcm/en/aboutus/datasheet/takecharge/2009-teen-survey.pdf>
- Coy, M., Kelly, L., Elvines, F., Garner, M., & Kanyeredzi, A. (2013). “Sex without consent, I suppose that is rape”: How young people in England understand sexual consent. *Office of the Children’s Commissioner’s Inquiry into Child Sexual Exploitation in Gangs and Groups*. Geraadpleegd van <https://cwasu.org/wp-content/uploads/2016/07/CONSENT-REPORT-EXEC-SUM.pdf>
- Crofts, T., & Kirchengast, T. (2019). A Ladder Approach to Criminalising Revenge Pornography. *The Journal of Criminal Law*, 83(1), 87–103. <https://doi.org/10.1177/0022018318814361>
- Crofts, T., Lee, M., McGovern, A., & Milivojevic, S. (2015). *Sexting and Young People*. UK: Palgrave Macmillan.
- Dagelet, T. [NPO]. (2021, 23 april). *Mag ik je tieten zien?* [Videobestand]. Geraadpleegd van https://www.npostart.nl/mag-ik-je-tieten-zien/VPWON_1277238
- Dake, J. A., Price, J. H., Maziarz, L., & Ward, B. (2012). Prevalence and Correlates of Sexting Behavior in Adolescents. *American Journal of Sexuality Education*, 7(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/15546128.2012.650959>
- Daniels, M. (2014). Model Revenge Porn Legislation or Merely a Work in Progress. *McGeorge Law Review*, 46(2), 297–320. Geraadpleegd van <https://pdfs.semanticscholar.org/d5c4/325d80944f6f23f9fc374d8d18dd696229db.pdf>
- Davidson, J. (2015). *Sexting: Gender and Teens*. Netherlands: SensePublishers.

- Dawkins, J. T. (2015). A dish served cold: The case for criminalizing revenge pornography. *CUMBERLAND LAW REVIEW*, 45(2), 395–448. Geraadpleegd van <https://cumberlandlawreview.files.wordpress.com/2015/09/dawkins-final.pdf>
- De Balie. (2021, 22 juni). *EXPOSED*. Geraadpleegd op 25 juli 2021, van <https://debalie.nl/programma/exposed-15-06-2021/>
- de Volkskrant. (2017, 22 februari). *Een naaktfoto van de 14-jarige Onur belandde online. Uit schaamte pleegde hij zelfmoord*. Geraadpleegd op 28 september 2019, van <https://www.volkskrant.nl/wetenschap/een-naaktfoto-van-de-14-jarige-onur-belandde-online-uit-schaamte-pleegde-hij-zelfmoord~b0d9723c/>
- DeKeseredy, W. S., & Schwartz, M. D. (2016). Thinking Sociologically About Image-Based Sexual Abuse. *Sexualization, Media, & Society*, 2(4), 1–8. <https://doi.org/10.1177/2374623816684692>
- Demant, F. & Verwey-Jonker Instituut. (2005). *Islam is inspanning: de beleving van de islam en de sekseverhoudingen bij Marokkaanse jongeren in Nederland*. Geraadpleegd van https://www.verwey-jonker.nl/doc/jeugd/D5789437_def.pdf
- Diliberto, G. M., & Matthey, E. (2009). Sexting: Just How Much of a Danger Is It and What Can School Nurses Do About It? *NASN School Nurse*, 24(6), 262–267. <https://doi.org/10.1177/1942602X09348652>
- Dir, A. L., Coskunpinar, A., Steiner, J. L., & Cyders, M. A. (2013). Understanding Differences in Sexting Behaviors Across Gender, Relationship Status, and Sexual Identity, and the Role of Expectancies in Sexting. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(8), 568–574. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0545>
- Dir, A. L., & Cyders, M. A. (2014). Risks, Risk Factors, and Outcomes Associated with Phone and Internet Sexting Among University Students in the United States. *Archives of Sexual Behavior*, 44(6), 1675–1684. <https://doi.org/10.1007/s10508-014-0370-7>
- Dodge, A., & Spencer, D. C. (2017). Online Sexual Violence, Child Pornography or Something Else Entirely? Police Responses to Non-Consensual Intimate Image Sharing among Youth. *Social & Legal Studies*, 27(5), 636–657. <https://doi.org/10.1177/0964663917724866>
- Döring, N. (2014). Consensual sexting among adolescents: Risk prevention through abstinence education or safer sexting? *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 8(1). <https://doi.org/10.5817/CP2014-1-9>
- Drouin, M., & Landgraff, C. (2012). Texting, sexting, and attachment in college students' romantic relationships. *Computers in Human Behavior*, 28(2), 444–449. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.10.015>
- Drouin, M., & Tobin, E. (2014). Unwanted but consensual sexting among young adults: Relations with attachment and sexual motivations. *Computers in Human Behavior*, 31, 412–418. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.11.001>
- Drouin, M., Vogel, K. N., Surbey, A., & Stills, J. R. (2013). Let's talk about sexting, baby: Computer-mediated sexual behaviors among young adults. *Computers in Human Behavior*, 29(5), A25–A30. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.12.030>
- Ehman, A. C., & Gross, A. M. (2019). Sexual cyberbullying: Review, critique, & future directions. *Aggression and Violent Behavior*, 44, 80–87. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.11.001>

- Eindhovens Dagblad. (2017, 14 december). *Extreme vorm van wraakporno treft vooral islamitische meiden*. Geraadpleegd op 4 oktober 2019, van <https://www.ed.nl/eindhoven/extreme-vorm-van-wraakporno-treft-vooral-islamitische-meiden~a22c9f57/>
- Englander, E. (2012). *Low Risk Associated with Most Teenage Sexting: A Study of 617 18-Year-Olds*. Geraadpleegd van https://vc.bridgew.edu/marc_reports/6/
- Ermers, R. J. (2007). *Eer en eerwraak: definitie en analyse*. Amsterdam, Nederland: Bulaaq.
- Erni, J. N. (2016). Internet Sex Chatting and “Vernacular Masculinity” Among Hong Kong Youth. *Learning Bodies*, 105–122. https://doi.org/10.1007/978-981-10-0306-6_7
- Ersanilli, E. (2009). *Identificatie van Turkse migrantenjongeren in Nederland, Frankrijk en Duitsland* (Migrantenstudies nr. 1). Geraadpleegd van <http://www.migrantenstudies.nl/wp-content/uploads/MS-2009-NR1-P42-58.pdf>
- Federal Bureau of Investigation. (2020, 10 november). *Inside the FBI: Sextortion*. Geraadpleegd van <https://www.fbi.gov/news/podcasts/inside-the-fbi-sextortion-111020>
- Ferguson, C. J. (2010). Sexting Behaviors Among Young Hispanic Women: Incidence and Association with Other High-risk Sexual Behaviors. *Psychiatric Quarterly*, 82(3), 239–243. <https://doi.org/10.1007/s11126-010-9165-8>
- Fleschler Peskin, M., Markham, C. M., Addy, R. C., Shegog, R., Thiel, M., & Tortolero, S. R. (2013). Prevalence and Patterns of Sexting Among Ethnic Minority Urban High School Students. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(6), 454–459. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0452>
- Frankel, A. S., Bass, S. B., Patterson, F., Dai, T., & Brown, D. (2018). Sexting, Risk Behavior, and Mental Health in Adolescents: An Examination of 2015 Pennsylvania Youth Risk Behavior Survey Data. *Journal of School Health*, 88(3), 190–199. <https://doi.org/10.1111/josh.12596>
- Franks, M. A. (2013). Criminalizing Revenge Porn: A Quick Guide. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2337998>
- Franks, M. A. (2014). Drafting an Effective “Revenge Porn” Law: A Guide for Legislators. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2468823>
- Gámez-Guadix, M., & Mateos-Pérez, E. (2019). Longitudinal and reciprocal relationships between sexting, online sexual solicitations, and cyberbullying among minors. *Computers in Human Behavior*, 94, 70–76. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.01.004>
- Garcia, J. R., Gesselman, A. N., Siliman, S. A., Perry, B. L., Coe, K., & Fisher, H. E. (2016). Sexting among singles in the USA: prevalence of sending, receiving, and sharing sexual messages and images. *Sexual Health*, 13(5), 428. <https://doi.org/10.1071/SH15240>
- Geertz, C. (1966). *Religion as a Cultural System*. (C. Geertz, Red.). New York: Tavistock.
- Gewirtz-Meydan, A., Mitchell, K. J., & Rothman, E. F. (2018). What do kids think about sexting? *Computers in Human Behavior*, 86, 256–265. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.04.007>
- Ghosen, D. [Danny’s wereld]. (2021, 2 april). *Over de mannen achter slutshaming* [Videobestand]. Geraadpleegd van <https://www.gids.tv/video/320445/zien-danny-s-wereld-aflevering-10-over-de-mannen-achter-slutshaming>

- Goffman, E. (1990). *The Presentation of Self in Everyday Life*. United Kingdom: Penguin Books.
- Goggin, G., & Crawford, K. (2011). Generation Disconnections: Youth Culture and Mobile Communication. In R. S. Ling & S. W. Campbell (Eds.), *Mobile Communication: Bringing Us Together and Tearing Us Apart* (pp. 249–270). Geraadpleegd van <https://fabiengranjon.eu/wp-content/uploads/2018/12/LingCampbell-full-text.pdf#page=259>
- Gordon-Messer, D., Bauermeister, J. A., Grodzinski, A., & Zimmerman, M. (2013). Sexting Among Young Adults. *Journal of Adolescent Health*, 52(3), 301–306.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.05.013>
- Gorissen, El Akehal, Weerman, & Van de Weijer. (2020). *Het fenomeen online seksueel geweld: een literatuuronderzoek naar de kennis over omvang, aard en aanpak*. Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving. Geraadpleegd van https://nscr.nl/app/uploads/2020/06/OSG_NSCR_Eindrapport_090320.pdf
- Graaf, J. C., Van den Borne, M., Nikkelen, S. W. C., Twisk, D., Meijer, S., Rutgers, K., & Stichting Aids Fonds en Soa Aids Nederland. (2017). *Seks onder je 25e: seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017*.
- Gross, R., & Acquisti, A. (2005). Information Revelation and Privacy in Online Social Networks (The Facebook case). *ACM Workshop on Privacy in the Electronic Society (WPES)*, 1–11. Geraadpleegd van <https://www.heinz.cmu.edu/~acquisti/papers/privacy-facebook-gross-acquisti.pdf>
- Hall, M., & Hearn, J. (2017). Revenge pornography and manhood acts: a discourse analysis of perpetrators' accounts. *Journal of Gender Studies*, 28(2), 158–170.
<https://doi.org/10.1080/09589236.2017.1417117>
- Hansen Mandau, M. B. (2020). Homosocial positionings and ambivalent participation. *MedieKultur: Journal of media and communication research*, 36(67), 55–75.
<https://doi.org/10.7146/mediekultur.v36i67.113976>
- Hanssen, E. [BNNVARA]. (2020, 21 juli). *Help, mijn borsten staan online* [Videobestand]. Geraadpleegd van https://www.npo3.nl/help-mijn-borsten-staan-online/VPWON_1317481
- Harder, S., Bentzen, J. J. V., Demant, J. J., & Maxwell, C. (2020). “Tailored pornography”. *MedieKultur: Journal of media and communication research*, 36(67), 016–036.
<https://doi.org/10.7146/mediekultur.v36i67.115099>
- Harris, A. J., Davidson, J., Letourneau, E., Paternite, C., & Tusinski Miofsky, K. (2013). *Building a Prevention Framework to Address Teen “Sexting” Behaviors*. Geraadpleegd van <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojdp/grants/244001.pdf>
- Harvey, C. A., Harvey, T. A., & Thompson, A. E. (2019). The “Sexual” Double Standard: An Experimental Examination of Variations in Judgments of Men and Women Who Engage in Computer-Mediated Sexual Communication. *Sexuality & Culture*, 24(3), 712–732.
<https://doi.org/10.1007/s12119-019-09658-8>
- Hasinoff, A. A. (2013). Sexting as media production: Rethinking social media and sexuality. *New Media & Society*, 15(4), 449–465. <https://doi.org/10.1177/1461444812459171>
- Hasinoff, A. A. (2015). *Sexting Panic: Rethinking Criminalization, Privacy, and Consent*. Verenigde Staten: University of Illinois Press.

- Helpwanted. (z.d.). *Bedreigd of gechanteerd met foto of video* /. Geraadpleegd op 7 augustus 2019, van <https://www.helpwanted.nl/jongeren/bedreigd-gechanteerd-foto-video/>
- Henry, N., & Powell, A. (2014). Beyond the 'sext': Technology-facilitated sexual violence and harassment against adult women. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 48(1), 104–118. <https://doi.org/10.1177/0004865814524218>
- Henry, N., & Powell, A. (2016a). Sexual Violence in the Digital Age. *Social & Legal Studies*, 25(4), 397–418. <https://doi.org/10.1177/0964663915624273>
- Henry, N., & Powell, A. (2016b). Technology-Facilitated Sexual Violence: A Literature Review of Empirical Research. *Trauma, Violence, & Abuse*, 19(2), 195–208. <https://doi.org/10.1177/1524838016650189>
- Het Parool. (2019, 16 juni). *Advocaat Van Vugt: "Pakkans en straf wraakporno te laag"*. Geraadpleegd op 3 oktober 2019, van <https://www.parool.nl/kunst-media/advocaat-van-vugt-pakkans-en-straf-wraakporno-te-laag~b25183a8/>
- Hoekstra, H. (2019, 26 januari). *Social media onderzoek 2019 - Newcom Research*. Geraadpleegd op 3 oktober 2019, van <https://www.newcom.nl/socialmedia2019>
- Holoyda, B., Landess, J., Sorrentino, R., & Friedman, S. H. (2018). Trouble at teens' fingertips: Youth sexting and the law. *Behavioral Sciences & the Law*, 36(2), 170–181. <https://doi.org/10.1002/bsl.2335>
- Houck, C. D., Barker, D., Rizzo, C., Hancock, E., Norton, A., & Brown, L. K. (2014). Sexting and Sexual Behavior in At-Risk Adolescents. *PEDIATRICS*, 133(2), e276–e282. <https://doi.org/10.1542/peds.2013-1157>
- Huysmans, F. J. M., & De Haan, J. (2010). Alle kanalen staan open: De digitalisering van mediagebruik. *Het culturele draagvlak*, 10. Geraadpleegd van <https://dare.uva.nl/personal/search?identificatie=c86f0fed-fcb5-4d87-b8f1-100f945a75a1>
- Janssen, J. (2013). De rol van religie bij het afbakenen, verklaren en aanpakken van eengerelateerd geweld. *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, 4(1), 5–15. Geraadpleegd van https://www.bjutijdschriften.nl/tijdschrift/religierechtenbeleid/2013/1/TvRRB_1879-7784_2013_004_001_002.pdf
- Janssen, J., & Rasenberg, M. (2017). Dangerous liaisons. *PROCES*, 96(6), 438–447. <https://doi.org/10.5553/proces/016500762017096006006>
- Janssen, J., & Ten Voorde, J. M. (2019). Het digitale jasje van eengerelateerd geweld. *PROCES*, 98(3), 218–227. <https://doi.org/10.5553/proces/016500762019098003007>
- Janssen, N. (z.d.). *Nikki Lee Janssen*. Geraadpleegd van <https://nikkileejanssen.nl/>
- Jongebloed, J. (2021, 22 februari). Jantine was 16 toen haar naaktfoto's online verschenen. Nu confronteert ze de daders. *de Volkskrant*. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl>
- Jonsson, L. S., Bladh, M., Priebe, G., & Svedin, C. G. (2015). Online sexual behaviours among Swedish youth: associations to background factors, behaviours and abuse. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 24(10), 1245–1260. <https://doi.org/10.1007/s00787-015-0673-9>

- Jonsson, L. S., Priebe, G., Bladh, M., & Svedin, C. G. (2014). Voluntary sexual exposure online among Swedish youth – social background, Internet behavior and psychosocial health. *Computers in Human Behavior*, 30, 181–190. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.08.005>
- Jørgensen, C. R., Weckesser, A., Turner, J., & Wade, A. (2018). Young people's views on sexting education and support needs: findings and recommendations from a UK-based study. *Sex Education*, 19(1), 25–40. <https://doi.org/10.1080/14681811.2018.1475283>
- Kamal, M., & Newman, W. J. (2016). Revenge Pornography: Mental Health Implications and Related Legislation. *J Am Acad Psychiatry Law*, 44(359–67), 359–367. Geraadpleegd van <https://pdfs.semanticscholar.org/9283/a01263d26c34dfe2f7943ee18ea311a4a8da.pdf>
- Kantar TNS. (z.d.). *Media Standaard Survey*. Geraadpleegd op 3 oktober 2019, van <https://kijkonderzoek.nl/media-standaard-survey>
- Karmen, A. (2012). *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Geraadpleegd van <https://books.google.nl/books?id=9kAJXULxBrkC&printsec=frontcover&dq=Crime+Victims:+An+Introduction+to+Victimology+isbn+2012&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwi77rLIIPbkAhUMaFAKHWN3AQwQ6AEIKTAA#v=onepage&q=Crime%20Victims%3A%20An%20Introduction%20to%20Victimology%20isbn%202012&f=false>
- Kerstens, J., & Stol, W. P. (2012). *Jeugd en cybersafety: Online slachtoffer- en ouderschap onder Nederlandse jongeren*. Geraadpleegd van https://www.rutgers.nl/sites/rutgersnl/files/PDF-Onderzoek/Jeugd_en_Cybersafety_2012.pdf
- Kirchengast, T., & Crofts, T. (2019). The legal and policy contexts of 'revenge porn' criminalisation: the need for multiple approaches. *Oxford University Commonwealth Law Journal*, 19(1), 1–29. <https://doi.org/10.1080/14729342.2019.1580518>
- Kleijer, J. (2018, 14 september). *Reactie op het advies over sexting van de politie*. Geraadpleegd op 2 april 2021, van <https://www.bureaujeugdenmedia.nl/politie-sexting/>
- Klettke, B., Hallford, D. J., & Mellor, D. J. (2014). Sexting prevalence and correlates: A systematic literature review. *Clinical Psychology Review*, 34(1), 44–53. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.10.007>
- Konrad, K. I., & Skaperdas, S. (1998). Extortion. *Economica*, 65(260), 461–477. <https://doi.org/10.1111/1468-0335.00141>
- Kopecký, K. (2011). Sexting among Czech Preadolescents and Adolescents. *The New Educational Review*, 28(2), 38–48. Geraadpleegd van https://www.researchgate.net/publication/236019455_Sexting_among_Czech_Preadolescents_and_Adolescents
- Kopecký, K. (2017). Online blackmail of Czech children focused on so-called "sextortion" (analysis of culprit and victim behaviors). *Telematics and Informatics*, 34(1), 11–19. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2016.04.004>
- Korenis, P., & Billick, S. B. (2014). Forensic Implications: Adolescent Sexting and Cyberbullying. *Psychiatric Quarterly*, 85(1), 97–101. <https://doi.org/10.1007/s11126-013-9277-z>
- Korkmazer, B., Van Bauwel, S., & De Ridder, S. (2019). "Who Does Not Dare, Is a Pussy." A Textual Analysis of Media Panics, Youth, and Sexting in Print Media. *Observatorio (OBS*)*, 053–069. <https://doi.org/10.15847/obsobs13120191218>

- Kunseler, F. & FIER. (2017). *Resultaten onderzoek sexting bij residentiële behandel- en opvangvoorzieningen van Fier*. Geraadpleegd van [https://www.fier.nl/mediadepot/15265681850f/RapportagesextingFier\(def\).pdf](https://www.fier.nl/mediadepot/15265681850f/RapportagesextingFier(def).pdf)
- Larkin, P. J. (2014). Revenge Porn, State Law, and Free Speech. *Loyola of Los Angeles Law Review*, 48, 57–118. Geraadpleegd van https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2385620
- Lee, M., & Crofts, T. (2015). Gender, Pressure, Coercion and Pleasure: Untangling Motivations for Sexting Between Young People. *British Journal of Criminology*, 55(3), 454–473. <https://doi.org/10.1093/bjc/azu075>
- Lee, M., Crofts, T., McGovern, A., & Milivojevic, S. (2015). *Sexting and Young People*. Geraadpleegd van <http://www.criminologyresearchcouncil.gov.au/reports/1516/53-1112-FinalReport.pdf>
- Lenhart, A. (2009). *Teens and Sexting*. Geraadpleegd van https://www.pewinternet.org/wp-content/uploads/sites/9/2009/12/pip_teens_and_sexting.pdf
- Leukfeldt, R., Notté, R., & Malsch, M. (2018). *Slachtofferschap van online criminaliteit: Een onderzoek naar behoeften, gevolgen en verantwoordelijkheden na slachtofferschap van cybercrime en gedigitaliseerde criminaliteit*. Geraadpleegd van https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/2355/2839_Volledige_Tekst_tcm28-368216.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Lewis, R. (2018). Literature review on children and young people demonstrating technology-assisted harmful sexual behavior. *Aggression and Violent Behavior*, 40, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.02.011>
- Lievens, E. (2014). Bullying and sexting in social networks: Protecting minors from criminal acts or empowering minors to cope with risky behaviour? *International Journal of Law, Crime and Justice*, 42(3), 251–270. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2014.02.001>
- Limmer, M., & Horvath, M. (2013). Offensive materials. *New Scientist*, 220(2947), 28–29. [https://doi.org/10.1016/S0262-4079\(13\)62901-2](https://doi.org/10.1016/S0262-4079(13)62901-2)
- LINDA.nl. (2018, 8 februari). *Nikki (27) stond met pikante video op “Dumpert”, klaagde de site aan en won*. Geraadpleegd van <https://www.linda.nl/nieuws/interview/nikki-pikante-video-dumpert-rechtszaak-interview/>
- LINDA.nl. (2020, 30 juni). *Joline wilde niet meer verder leven nadat ze slachtoffer werd van sexting*. Geraadpleegd van <https://www.linda.nl/nieuws/fragment-gemist/sexting-slachtoffer-naaktfotos/>
- Lindenberg, K., & Van Dijk, A. A. (2016). *Interne consistentie WvS Titel XIV*. Geraadpleegd van https://www.wodc.nl/binaries/2392-volledige-tekst_tcm28-73306.pdf
- Lippman, J. R., & Campbell, S. W. (2014). Damned If You Do, Damned If You Don't. . . If You're a Girl: Relational and Normative Contexts of Adolescent Sexting in the United States. *Journal of Children and Media*, 8(4), 371–386. <https://doi.org/10.1080/17482798.2014.923009>
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2012). *Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents in 25 countries*. Geraadpleegd van <http://eprints.lse.ac.uk/33731/>

- Lounsbury, K., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2011). The True Prevalence of "Sexting". *Crimes against Children Research Center*. Geraadpleegd van <https://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1063&context=ccrc>
- Lumens. (2018). *Jongensprostitutie in beeld*. Geraadpleegd van <https://www.lumenswerkt.nl/lancering-rapport-jongensprostitutie-beeld/>
- Lunceford, B. (2011). The New Pornographers: New Media, Sexual Expression, and the Law. In K. German & B. Drushel (Reds.), *The Ethics of Emerging Media: Information, Social Norms and New Media Technology* (pp. 99–118). Verenigde Staten: Continuum.
- Lynch, L. (2016). *The National Strategy for Child Exploitation Prevention and Interdiction*. Geraadpleegd van <https://www.justice.gov/psc/file/842411/download>
- Maas, M. K., Bray, B. C., & Noll, J. G. (2017). A Latent Class Analysis of Online Sexual Experiences and Offline Sexual Behaviors Among Female Adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 28(3), 731–747. <https://doi.org/10.1111/jora.12364>
- Madigan, S., Ly, A., Rash, C. L., Van Ouytsel, J., & Temple, J. R. (2018). Prevalence of Multiple Forms of Sexting Behavior Among Youth. *JAMA Pediatrics*, 172(4), 327. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2017.5314>
- Matsui, S. (2015). THE CRIMINALIZATION OF REVENGE PORN IN JAPAN. *Washington International Law Journal Association*, 24(2), 1–29. Geraadpleegd van <https://digital.lib.washington.edu/dspace-law/bitstream/handle/1773.1/1516/24WILJ0285.pdf;sequence=1>
- McGlynn, C., Rackley, E., & Houghton, R. (2017). Beyond 'Revenge Porn': The Continuum of Image-Based Sexual Abuse. *Feminist Legal Studies*, 25(1), 25–46. <https://doi.org/10.1007/s10691-017-9343-2>
- McGraw, J. (2013). *Sexting Unleashed: The Social Phenomenon According to Youth Sexters*. Portland State University. <https://doi.org/10.15760/etd.1490>
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2019, 12 november). *Brief over de behandeling van zedenzaken door de politie en de motie voor extra capaciteit zedenzaken*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/11/12/tk-brief-over-de-behandeling-van-zedenzaken-door-de-politie-en-de-motie-voor-extra-capaciteit-zedenzaken>
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2020, 3 december). *Strafvorderingsrichtlijn misbruik seksueel beeldmateriaal*. Geraadpleegd van <https://www.om.nl/actueel/nieuws/2020/12/03/strafvorderingsrichtlijn-misbruik-seksueel-beeldmateriaal>
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2021a). *Consultatieversie memorie van toelichting bij wetsvoorstel seksuele misdrijven*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2021/03/08/memorie-van-toelichting-bij-wetsvoorstel-seksuele-misdrijven/memorie-van-toelichting-wetsvoorstel-seksuele-misdrijven.pdf>
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2021b). *Consultatieversie wetsvoorstel seksuele misdrijven*. Geraadpleegd van <https://internetconsultatie.nl/wetsvoorstelseksuelemisdrijven/document/6757>

- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2021c, 29 januari). *Celstraffen geëist voor groepsverkrachting 14-jarig meisje*. Geraadpleegd van <https://www.om.nl/actueel/nieuws/2021/01/29/celstraffen-geëist-voor-groepsverkrachting-14-jarige>
- Ministerie van Justitie en Veiligheid. (2021d, 25 februari). *Dickpics, tikkies en fake-accounts*. Geraadpleegd van <https://magazines.openbaarministerie.nl/opportuun/2021/01/de-zaak>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2021, 8 maart). *Nieuwe wet tegen seksueel geweld in consultatie*. Geraadpleegd op 18 juli 2021, van <https://www.huiselijkgeweld.nl/dossiers/seksueel-kindermisbruik/nieuws/2021/03/08/nieuwe-wet-tegen-seksueel-geweld>
- Mitchell, K. J., Finkelhor, D., Jones, L. M., & Wolak, J. (2012). Prevalence and Characteristics of Youth Sexting: A National Study. *PEDIATRICS*, 129(1), 13–20. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-1730>
- Molla-Esparza, C., Losilla, J.-M., & López-González, E. (2020). Prevalence of sending, receiving and forwarding sexts among youths: A three-level meta-analysis. *PLOS ONE*, 15(12), 1–16. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243653>
- Moors, H., Rovers, B., & Bouman, N. (2019). *Sociale media, delictgedrag & communicatie: Op zoek naar de 'Buzz' bij plegers van high impact crimes (Dutch Edition)*. Den Haag, Nederland: Boom Criminologie.
- Morelli, M., Bianchi, D., Baiocco, R., Pezzuti, L., & Chirumbolo, A. (2016). Not-allowed sharing of sexts and dating violence from the perpetrator's perspective: The moderation role of sexism. *Computers in Human Behavior*, 56, 163–169. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.11.047>
- Morris, A. (2012, 11 oktober). *Hunter Moore: The Most Hated Man on the Internet*. Geraadpleegd op 3 oktober 2019, van <https://www.rollingstone.com/culture/culture-news/hunter-moore-the-most-hated-man-on-the-internet-184668/>
- Movisie. (2018, 4 september). *Sexting: waar ligt de grens?* Geraadpleegd op 28 september 2019, van <https://movisie.nl/artikel/sexting-waar-ligt-grens>
- Movisie. (2020, 12 november). *Het gevaar van exposurelijsten op Snapchat*. Geraadpleegd op 2 april 2021, van <https://www.movisie.nl/artikel/gevaar-exposurelijsten-snapchat>
- Naezer, M. (2018). *Sexy adventures: An ethnography of youth, sexuality and social media*. *Radboud Social Cultural Research*. Geraadpleegd van <https://www.marijkenaezer.nl/publicaties/wetenschappelijke-publicaties/>
- Naezer, M., Rommes, E., & Jansen, W. (2017). Empowerment through sex education? Rethinking paradoxical policies. *Sex Education*, 17(6), 712–728. <https://doi.org/10.1080/14681811.2017.1362633>
- Naezer, M., & Van Oosterhout, L. (2019a). *Sharing is caring?* Geraadpleegd van <https://www.marijkenaezer.nl/sharingiscaring/>
- Naezer, M., & Van Oosterhout, L. (2019b, 15 november). *Met de opkomst van sociale media is ook een nieuwe vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag ontstaan: de ongeautoriseerde verspreiding van digitaal sexy beeldmateriaal*. Geraadpleegd van <https://www.radboudrecharge.nl/nl/artikel/sexting-is-voor-sletten-seksuele-normen-in-digitale-tijden>

- Nagel, P. O. ' N., Cummings, T., Hansen, C. H., & Ott, M. A. (2013). 137. Predictors of Sexting in a University Population. *Journal of Adolescent Health*, 52(2), S87. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.10.204>
- Nhass, H. (2019). *Niet jouw schuld!* Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/sites/default/files/niet-jouw-schuld-verkenning-shame-sexting.pdf>
- NOS. (2017, 16 december). *Vrouwen online "exposed": "Bangalijsten zijn hierbij kinderspel"*. Geraadpleegd op 2 oktober 2019, van <https://nos.nl/op3/artikel/2207855-vrouwen-online-exposed-bangalijsten-zijn-hierbij-kinderspel.html>
- NOS. (2018, 3 januari). *Waarom "kech" zo beladen is.* NOS. Geraadpleegd van <https://nos.nl>
- NPO Radio 1. (2021, 4 juni). *'Capaciteit politie moet worden uitgebreid bij nieuwe wet seksuele misdrijven'*. Geraadpleegd op 18 juli 2021, van <https://www.nporadio1.nl/nieuws/binnenland/f93fa2f8-3360-4336-8c66-0c1f39d6b245/capaciteit-politie-moet-worden-uitgebreid-bij-nieuwe-wet-seksuele-misdrijven>
- NRC. (2017, 18 december). *'Er is een seksualiteitsoorlog gaande'*. Geraadpleegd op 28 september 2019, van <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/12/18/er-is-een-seksualiteitsoorlog-gaande-a1585379>
- NRC. (2021, 31 maart). *Hardlopen is helend voor Sameena, slachtoffer van seksueel geweld en mensenhandel.* NRC. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl>
- O'Connell, R. (2003). *A TYPOLOGY OF CHILD CYBERSEXploitation AND ONLINE GROOMING PRACTICES*. Geraadpleegd van <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf>
- O'Neill, S., El Mawy, R., & Adamson, D. S. (2016, 27 oktober). *The Skype sex scam - a fortune built on shame*. Geraadpleegd op 3 september 2019, van <https://www.bbc.com/news/magazine-37735369>
- Osterday, M. (2016). Protecting Minors from Themselves: Expanding Revenge Porn Laws to Protect the Most Vulnerable. *Indiana Law Review*, 49(2), 555–577. <https://doi.org/10.18060/4806.0075>
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2018). Sextortion Among Adolescents: Results From a National Survey of U.S. Youth. *Sexual Abuse*, 107906321880046. <https://doi.org/10.1177/1079063218800469>
- Patrick, K., Heywood, W., Pitts, M. K., & Mitchell, A. (2015). Demographic and behavioural correlates of six sexting behaviours among Australian secondary school students. *Sexual Health*, 12(6), 480. <https://doi.org/10.1071/SH15004>
- Peterson-Iyer, K. (2013). Mobile Porn?: Teenage Sexting and Justice for Women. *Journal of the Society of Christian Ethics*, 33(2), 93–110. <https://doi.org/10.1353/sce.2013.0036>
- Phippen, A. (2012). *Sexting: An Exploration of Practices, Attitudes and Influences*. Geraadpleegd van <http://www.channel4.com/media/c4-news/pdf/11NSPCCresearch2.pdf>
- Powell, A., Henry, N., Flynn, A., & Scott, A. J. (2019). Image-based sexual abuse: The extent, nature, and predictors of perpetration in a community sample of Australian residents. *Computers in Human Behavior*, 92, 393–402. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.11.009>
- Recht.nl. (2020, 6 april). *Recht.nl*. Geraadpleegd van <https://www.recht.nl/login/?lgorigin=%2Fnieuws%2Fstrafrecht%2F183718%2Fwraakporno-art-139h-sr-kritisch-beschouwd%2F%3F>

- Renfrow, D. G., & Rollo, E. A. (2014). Sexting on Campus: Minimizing Perceived Risks and Neutralizing Behaviors. *Deviant Behavior*, 35(11), 903–920. <https://doi.org/10.1080/01639625.2014.897122>
- Renold, E., & Ringrose, J. (2011). Schizoid subjectivities? *Journal of Sociology*, 47(4), 389–409. <https://doi.org/10.1177/1440783311420792>
- Reyns, B. W., Burek, M. W., Henson, B., & Fisher, B. S. (2011). The unintended consequences of digital technology: exploring the relationship between sexting and cybervictimization. *Journal of Crime and Justice*, 36(1), 1–17. <https://doi.org/10.1080/0735648x.2011.641816>
- Reyns, B. W., Henson, B., & Fisher, B. S. (2014). Digital Deviance: Low Self-Control and Opportunity as Explanations of Sexting Among College Students. *Sociological Spectrum*, 34(3), 273–292. <https://doi.org/10.1080/02732173.2014.895642>
- Ricciardelli, R. R., & Adorjan, M. (2018). ‘If a girl’s photo gets sent around, that’s a way bigger deal than if a guy’s photo gets sent around’: gender, sexting, and the teenage years. *Journal of Gender Studies*, 28(5), 563–577. <https://doi.org/10.1080/09589236.2018.1560245>
- Rice, W. R., Friberg, U., & Gavrillets, S. (2012). Homosexuality as a Consequence of Epigenetically Canalized Sexual Development. *The Quarterly Review of Biology*, 87(4), 343–368. <https://doi.org/10.1086/668167>
- Richtpunt. (2012, 6 november). *Het tragische verhaal van Amanda Todd (met Nederlandse ondertiteling)*. Geraadpleegd van <https://www.youtube.com/watch?v=1tn97uBuk6k>
- Ringrose, J., Gill, R., Livingstone, S., & Harvey, L. (2012). *A qualitative study of children, young people and “sexting”: a report prepared for the NSPCC*. Geraadpleegd van <http://eprints.lse.ac.uk/44216/>
- Ringrose, J., & Harvey, L. (2015). Boobs, back-off, six packs and bits: Mediated body parts, gendered reward, and sexual shame in teens’ sexting images. *Continuum*, 29(2), 205–217. <https://doi.org/10.1080/10304312.2015.1022952>
- Ringrose, J., Harvey, L., Gill, R., & Livingstone, S. (2013). Teen girls, sexual double standards and ‘sexting’: Gendered value in digital image exchange. *Feminist Theory*, 14(3), 305–323. <https://doi.org/10.1177/1464700113499853>
- Robertiello, G., & Terry, K. J. (2007). Can we profile sex offenders? A review of sex offender typologies. *Aggression and Violent Behavior*, 12(5), 508–518. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2007.02.010>
- RTL Nieuws. (2021, 26 februari). Slachtoffers in actie tegen “exposen”: “Ik heb zoveel gezeik gehad”. *RTL Nieuws*. Geraadpleegd van <https://www.rtlnieuws.nl>
- Rutgers (Kenniscentrum seksualiteit). (2020, 24 november). *Rutgers zegt #tothier met nieuwe campagne tegen seksueel geweld*. Geraadpleegd van <https://www.rutgers.nl/nieuws-opinie/nieuwsarchief/rutgers-zegt-tothier-met-nieuwe-campagne-tegen-seksueel-geweld?destination=node/628>
- Saftner, M. A., Martyn, K. K., & Lori, J. R. (2011). Sexually Active Adolescent Women. *The Journal of School Nursing*, 27(3), 225–236. <https://doi.org/10.1177/1059840510397549>
- Salter, M. (2016). Privates in the online public: Sex(ting) and reputation on social media. *New Media & Society*, 18(11), 2723–2739. <https://doi.org/10.1177/1461444815604133>

Salter, M., & Crofts, T. (2015). Responding to revenge porn : challenges to online legal impunity. In L. Comella & S. Tarrant (Reds.), *New Views on Pornography: Sexuality, Politics, and the Law* (pp. 233–256). Verenigde Staten: Praeger.

Samimi, P., & Alderson, K. G. (2014). Sexting among undergraduate students. *Computers in Human Behavior*, 31, 230–241. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.10.027>

Schram, K., De Jong, M., & Eysink Smeets, M. (2020). *Exposen exposed* (De gevolgen van online slut-shaming voor jonge vrouwen met een migratieachtergrond in het hoger beroepsonderwijs.). Hogeschool Inholland: Lectoraat Publiek Vertrouwen in Veiligheid en Lectoraat Diversiteitsvraagstukken. Geraadpleegd van <https://www.inholland.nl/onderzoek/publicaties/exposen-exposed>

Scully, D., & Marolla, J. (1985). “Riding the Bull at Gilley’s”: Convicted Rapists Describe the Rewards of Rape. *Social Problems*, 32(3), 251–263. <https://doi.org/10.2307/800685>

Setty, E. (2018). Meanings of Bodily and Sexual Expression in Youth Sexting Culture: Young Women’s Negotiation of Gendered Risks and Harms. *Sex Roles*, 80(9–10), 586–606. <https://doi.org/10.1007/s11199-018-0957-x>

Siegle, D. (2010). Cyberbullying and Sexting: Technology Abuses of the 21st Century. *Gifted Child Today*, 33(2), 14–65. <https://doi.org/10.1177/107621751003300206>

Sondorp, E., Torregrosa, L., Höing, M., & Te Mebel, K. (2019). *Procesevaluatie Pilot HALT-Interventie Sexting*. Den Haag / Woerden: WODC / VanMontfoort. Geraadpleegd van https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/2396/2908_Volledige_Tekst_tcm28-388709.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Sorbring, E., Skoog, T., & Bohlin, M. (2014). Adolescent girls’ and boys’ well-being in relation to online and offline sexual and romantic activity. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 8(1). <https://doi.org/10.5817/CP2014-1-7>

Spithoven, Van Houten, & Misana-ter Huurne. (2020). Weerbaar tegen shame sexting en sextortion. *Pedagogiek*, 40(3), 261–287. <https://doi.org/10.5117/PED2020.3.002.SPIT>

Spooner, K., & Vaughn, M. (2016). Youth Sexting: A Legislative and Constitutional Analysis. *Journal of School Violence*, 15(2), 213–233. <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.974245>

Stones, J. K. (2014). THE INDECENT INTERNET: RESISTING UNWARRANTED INTERNET EXCEPTIONALISM IN COMBATING REVENGE PORN. *BERKELEY TECHNOLOGY LAW JOURNAL*, 29(929), 929–952. <https://doi.org/10.15779/Z386D9C>

Strassberg, D. S., McKinnon, R. K., Sustaíta, M. A., & Rullo, J. (2012). Sexting by High School Students: An Exploratory and Descriptive Study. *Archives of Sexual Behavior*, 42(1), 15–21. <https://doi.org/10.1007/s10508-012-9969-8>

Stroud, S. R. (2014). The Dark Side of the Online Self: A Pragmatist Critique of the Growing Plague of Revenge Porn. *Journal of Mass Media Ethics*, 29(3), 168–183. <https://doi.org/10.1080/08900523.2014.917976>

Symons, K., Ponnet, K., Walrave, M., & Heirman, W. (2018). Sexting scripts in adolescent relationships: Is sexting becoming the norm? *New Media & Society*, 20(10), 3836–3857. <https://doi.org/10.1177/1461444818761869>

Temple, J. R., Le, V. D., Van den Berg, P., Ling, Y., Paul, J. A., & Temple, B. W. (2014). Brief report: Teen sexting and psychosocial health. *Journal of Adolescence*, 37(1), 33–36.

<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2013.10.008>

Ten Voorde, J. (2017). Digitale seksuele delicten in het straf- en strafprocesrecht. *PROCES*, 96(6), 407–421. <https://doi.org/10.5553/PROCES/016500762017096006003>

Ten Voorde, J. M. (2019). Heimelijk of zonder toestemming? Op zoek naar de juiste grondslag van de nieuwe strafbaarstelling van misbruik van seksueel beeldmateriaal. *Delikt en Delinkwent*, 49(2), 84–97. Geraadpleegd van <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/69887>

Ten Voorde, J. M. & Vereniging voor de Vergelijkende Studie van het Recht van België en Nederland. (2016). Strafbbaarstelling van nieuwe vormen van ongewenste seksuele gedragingen in Nederlandse zedenwetgeving. In G. Van Haegenborgh (Red.), *Noodtoestand in het publiekrecht: Strafbbaarstelling van nieuwe vormen van ongewenste seksuele gedragingen. Schadebegroting en tijdsverloop* (pp. 191–256). Geraadpleegd van <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/45938/JMtV-Preadvies2016.pdf?sequence=1>

The Australian Law Reform Commission. (2014). ALRC Summary Report. In The Australian Law Reform Commission (Red.), *Serious Invasions of Privacy in the Digital Era* (pp. 1–26). Geraadpleegd van https://www.alrc.gov.au/wp-content/uploads/2019/08/summary_report_whole_pdf.pdf

the New Yorker. (2017, 19 juni). *The Story of Amanda Todd*. Geraadpleegd op 28 september 2019, van <https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/the-story-of-amanda-todd>

Thomas, S. E. (2018). “What Should I Do?”: Young Women’s Reported Dilemmas with Nude Photographs. *Sexuality Research and Social Policy*, 2018(2). Geraadpleegd van <https://www.springerprofessional.de/en/what-should-i-do-young-women-s-reported-dilemmas-with-nude-photo/15285550>

Tijmstra, F. & EenVandaag. (2017, 24 april). *TV Uitzending 24 april 2017*. Geraadpleegd op 8 augustus 2019, van <https://eenvandaag.avrotros.nl/panels/opiniepanel/alle-uitslagen/item/meer-jongeren-doen-aan-sexting/>

Tungate, A. (2014). Bare necessities: the argument for a ‘revenge porn’ exception in Section 230 immunity. *Information & Communications Technology Law*, 23(2), 172–188. <https://doi.org/10.1080/13600834.2014.916936>

Uhl, C. A., Rhyner, K. J., Terrance, C. A., & Lugo, N. R. (2018). An examination of nonconsensual pornography websites. *Feminism & Psychology*, 28(1), 50–68. <https://doi.org/10.1177/0959353517720225>

Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2011). Adolescents’ Online Privacy: Toward a Developmental Perspective. *Privacy Online*, 221–234. https://doi.org/10.1007/978-3-642-21521-6_16

Van Berlo, W., De Haas, S., Van Oosten, N., Van Dijk, L., Brants, L. A. P. M., Tonnon, S., & Stroms, O. (2011). *Beperkt weerbaar*. Geraadpleegd van https://www.rutgers.nl/sites/rutgersnl/files/pdf/Rapport_Beperkt_Weerbaar_Rutgers-WPF_Movisie1.19mb.pdf

Van der Hof, S. (2016). Wraakporno op internet, Een verkenning van de (on)mogelijkheden voor een strafrechtelijke aanpak. *Ars Aequi*. Geraadpleegd van <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/45206/arsaequifront.pdf?sequence=1>

- Van Hoboken, Appelman, Van Duin, Blom, Zarouali, Ó Fathaigh, . . . Helberger. (2020). *Voorziening voor verzoeken tot snelle verwijdering van onrechtmatige online content*. Geraadpleegd van https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/2489/3108_volledige_tekst_tcm28-464976.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Van Mansom, M., & Schwegler, V. (2021). *Eigen schuld, dikke bult. Een verkennend onderzoek naar financiële afpersing met naaktbeelden onder jongens*. Geraadpleegd van https://www.eokm.nl/wp-content/uploads/2021/04/EOKM_Onderzoeksrapport_LR.pdf
- Van Oosten, J. M. F., & Vandenbosch, L. (2020). Predicting the Willingness to Engage in Non-Consensual Forwarding of Sexts: The Role of Pornography and Instrumental Notions of Sex. *Archives of Sexual Behavior*, 49(4), 1121–1132. <https://doi.org/10.1007/s10508-019-01580-2>
- Van Wilsem, J. (2010). Digitale en traditionele bedreiging vergeleken: Een studie naar risicofactoren van slachtofferschap. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52(1), 73–87. Geraadpleegd van <https://core.ac.uk/download/pdf/15602812.pdf>
- Vanden Abeele, M., Campbell, S. W., Eggermont, S., & Roe, K. (2014). Sexting, Mobile Porn Use, and Peer Group Dynamics: Boys' and Girls' Self-Perceived Popularity, Need for Popularity, and Perceived Peer Pressure. *Media Psychology*, 17(1), 6–33. <https://doi.org/10.1080/15213269.2013.801725>
- Villacampa, C. (2017). Teen sexting: Prevalence, characteristics and legal treatment. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 49, 10–21. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2017.01.002>
- Walker, K., & Sleath, E. (2017). A systematic review of the current knowledge regarding revenge pornography and non-consensual sharing of sexually explicit media. *Aggression and Violent Behavior*, 36, 9–24. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.06.010>
- Walker, S., Sanci, L., & Temple-Smith, M. (2013). Sexting: Young Women's and Men's Views on Its Nature and Origins. *Journal of Adolescent Health*, 52(6), 697–701. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.01.026>
- Walrave, M., Ponnet, K., Van Ouytsel, J., Van Gool, E., Heirman, W., & Verbeek, A. (2015). Whether or not to engage in sexting: Explaining adolescent sexting behaviour by applying the prototype willingness model. *Telematics and Informatics*, 32(4), 796–808. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2015.03.008>
- Whitmarsh, A. (2015, 13 april). *Analysis of 28 Days of Data Scraped From a Revenge Pornography Website*. Geraadpleegd op 29 september 2019, van <https://everlastingstudent.wordpress.com/2015/04/13/analysis-of-28-days-of-data-scraped-from-a-revenge-pornography-website/>
- Willard, N. E. (2010). Sexting and Youth: Achieving a Rational Response. *Journal of Social Sciences*, 6(4), 542–562. <https://doi.org/10.3844/jssp.2010.542.562>
- Winkelman, S. B., Smith, K. V., Brinkley, J., & Knox, D. (2014). Sexting on the College Campus. *Electronic Journal of Human Sexuality*, 17(1). Geraadpleegd van <https://web.a.ebscohost.com/abstract?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=15455556&AN=94801436&h=6LWomwUqa00RVBh1MV6gFB4u5AJEPsH44IJCkrskwjVIBRpdCYqEEOCHJwOeTFxObsH9%2fqWopape%2fKmwI0TcTA%3d%3d&crl=c&resultNs=AdminWebAuth&resultLocal=ErrCrlNotAuth&crlhashurl=login.aspx%3fdirect%3dtrue%26profile%3dehost%26scope%3dsite%26authtype%3dcrawler%26jrnl%3d15455556%26AN%3d94801436>

- Winninghoff, M. (2019). *Modernisering zedenwetgeving. Een kwalitatief onderzoek*. Rijksoverheid: Ministerie van Justitie en Veiligheid. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/01/24/modernisering-zedenwetgeving>
- Wittes, B. (2019). Cyber Sextortion and International Justice. *Georgetown Journal of International Law*, 2017:(941+). Geraadpleegd van <http://bi.galegroup.com.inholland.idm.oclc.org/global/article/GALE%7CA537031514?u=inhlscl>
- Wittes, B., Poplin, C., Jurecic, Q., & Spera, C. (2016). *Sextortion: Cybersecurity, teenagers, and remote sexual assault*. Geraadpleegd van <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/05/sextortion1-1.pdf>
- Wolak, J., & Finkelhor, D. (2011). Sexting: A typology. *Crimes Against Children Research Center*. Geraadpleegd van <https://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1047&context=ccrc>
- Wolak, J., & Finkelhor, D. (2016). *Sextortion: findings from a survey of 1,631 victims*. Geraadpleegd van http://www.unh.edu/ccrc/pdf/Sextortion_RPT_FNL_rev0803.pdf
- Wolak, J., Finkelhor, D., Walsh, W., & Treitman, L. (2018). Sextortion of Minors: Characteristics and Dynamics. *The Journal of Adolescent Health*, 62(1), 72–79. Geraadpleegd van <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/29055647>
- Wood, M., Barter, C., Stanley, N., Aghtaie, N., & Larkins, C. (2015). Images across Europe: The sending and receiving of sexual images and associations with interpersonal violence in young people's relationships. *Children and Youth Services Review*, 59, 149–160. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2015.11.005>
- Wysocki, D. K., & Childers, C. D. (2011). "Let My Fingers Do the Talking": Sexting and Infidelity in Cyberspace. *Sexuality & Culture*, 15(3), 217–239. <https://doi.org/10.1007/s12119-011-9091-4>
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2014). "Sexting" and Its Relation to Sexual Activity and Sexual Risk Behavior in a National Survey of Adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 55(6), 757–764. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.07.012>
- Yeung, T. H., Horyniak, D. R., Vella, A. M., Hellard, M. E., & Lim, M. S. C. (2014). Prevalence, correlates and attitudes towards sexting among young people in Melbourne, Australia. *Sexual Health*, 11(4), 332. <https://doi.org/10.1007/SH14032>
- Zemmels, D. R., & Khey, D. N. (2014). Sharing of Digital Visual Media: Privacy Concerns and Trust Among Young People. *American Journal of Criminal Justice*, 40(2), 285–302. <https://doi.org/10.1007/s12103-014-9245-7>
- Zitvast, H. (2018). *Dader [on]bekend*. Nederland: Splint Media BV.

Jurisprudentie

- de Rechtspraak. (2015). *ECLI:NL:RBAMS:2015:3984, Rechtbank Amsterdam, C/13/587124 / KG ZA 15–594*. Geraadpleegd van <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBAMS:2015:3984&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBAMS%3a2015%3a3984>

de Rechtspraak. (2016a). *ECLI:NL:PHR:2015:2649, Parket bij de Hoge Raad, 14/05420*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:PHR:2015:2649&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aPHR%3a2015%3a2649>

de Rechtspraak. (2016b). *ECLI:NL:PHR:2015:2649, Parket bij de Hoge Raad, 14/05420*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:PHR:2015:2649&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aPHR%3a2015%3a2649>

de Rechtspraak. (2016c). *ECLI:NL:RBROT:2016:2538, Rechtbank Rotterdam, 10/965072-10.v*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBROT:2016:2538&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBROT%3a2016%3a2538>

de Rechtspraak. (2017a). *ECLI:NL:GHAMS:2017:4648, Gerechtshof Amsterdam, 23–002139-17*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHAMS:2017:4648&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aGHAMS%3a2017%3a4648>

de Rechtspraak. (2017b). *ECLI:NL:GHARL:2017:3108, Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 21–006284-16*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHARL:2017:3108&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aGHARL%3a2017%3a3108>

de Rechtspraak. (2017c). *ECLI:NL:RBDHA:2017:10363, Rechtbank Den Haag, 09–857083-17*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2017:10363&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBDHA%3a2017%3a10363>

de Rechtspraak. (2017d). *ECLI:NL:RBNHO:2016:10774, Rechtbank Noord-Holland, 760113–15*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBNHO:2016:10774&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBNHO%3a2016%3a10774>

de Rechtspraak. (2017e). *ECLI:NL:RBZWB:2017:2873, Rechtbank Zeeland-West-Brabant, 02–821324-16*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBZWB:2017:2873&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBZWB%3a2017%3a2873>

de Rechtspraak. (2018a). *ECLI:NL:GHAMS:2018:4620, Gerechtshof Amsterdam, 23–00107717*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHAMS:2018:4620&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aGHAMS%3a2018%3a4620>

de Rechtspraak. (2018b). *ECLI:NL:GHDHA:2018:2017, Gerechtshof Den Haag, 22–005205-17*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHDHA:2018:2017&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aGHDHA%3a2018%3a2017>

de Rechtspraak. (2018c). *ECLI:NL:GHDHA:2018:3062, Gerechtshof Den Haag, 22–003912-17*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHDHA:2018:3062&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aGHDHA%3a2018%3a3062>

de Rechtspraak. (2018d). *ECLI:NL:RBDHA:2018:9096, Rechtbank Den Haag, 09/852077-16.*

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2018:9096&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBDHA%3a2018%3a9096>

de Rechtspraak. (2018e). *ECLI:NL:RBGEL:2018:704, Rechtbank Gelderland, 05/740155-17.*

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBGEL:2018:704&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBGEL%3a2018%3a704>

de Rechtspraak. (2018f). *ECLI:NL:RBGEL:2018:1461, Rechtbank Gelderland, 05/800693-13.*

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBGEL:2018:1461&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBGEL%3a2018%3a1461>

de Rechtspraak. (2018g). *ECLI:NL:RBMNE:2018:3862, Rechtbank Midden-Nederland, UTR 17/ 2426 E.*

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBMNE:2018:3862&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBMNE%3a2018%3a3862>

de Rechtspraak. (2018h). *ECLI:NL:RBOBR:2018:830, Rechtbank Oost-Brabant, 01/879976-17.*

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBOBR:2018:830&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBOBR%3a2018%3a830>

de Rechtspraak. (2018i). *ECLI:NL:RBOVE:2018:2588, Rechtbank Overijssel, 08/770276-17 (P).*

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBOVE:2018:2588&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBOVE%3a2018%3a2588>

de Rechtspraak. (2018j). *ECLI:NL:RBROT:2017:10835, Rechtbank Rotterdam, 10/117249-17.*

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBROT:2017:10835&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBROT%3a2017%3a10835>

de Rechtspraak. (2018k). *ECLI:NL:RBROT:2017:10835, Rechtbank Rotterdam, 10/117249-17.*

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBROT:2017:10835&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBROT%3a2017%3a10835>

de Rechtspraak. (2019a). *ECLI:NL:PHR:2019:848, Parket bij de Hoge Raad, 18/00583.* Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:PHR:2019:848&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aPHR%3a2019%3a848>

de Rechtspraak. (2019b). *ECLI:NL:RBDHA:2019:1991, Rechtbank Den Haag, 7433816 RP VERZ 18–50700.* Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2019:1991&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBDHA%3a2019%3a1991>

de Rechtspraak. (2019c). *ECLI:NL:RBMNE:2019:5096, Rechtbank Midden-Nederland, 16–659255-18 (P)*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBMNE:2019:5096&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBMNE%3a2019%3a5096>

de Rechtspraak. (2019d). *ECLI:NL:RBOVE:2019:3530, Rechtbank Overijssel, 08/135059-17 (P)*.

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBOVE:2019:3530&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBOVE%3a2019%3a3530>

de Rechtspraak. (2019e). *ECLI:NL:RBOVE:2019:3531, Rechtbank Overijssel, 08/134270-17 (P)*.

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBOVE:2019:3531&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBOVE%3a2019%3a3530>

de Rechtspraak. (2019f). *ECLI:NL:RBROT:2019:569, Rechtbank Rotterdam, C/10/564674 / KG ZA 18–1352*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBROT:2019:569&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBROT%3a2019%3a569>

de Rechtspraak. (2020a). *ECLI:NL:RBLIM:2020:5774, Rechtbank Limburg, 03/292447-19 en 03/026621-20*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBLIM:2020:5774&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBLIM%3a2020%3a5774>

de Rechtspraak. (2020b). *ECLI:NL:RBROT:2020:5085, Rechtbank Rotterdam, 10/750503-19*.

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBROT:2020:5085&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBROT%3a2020%3a5085>

de Rechtspraak. (2020c). *ECLI:NL:RBROT:2020:9537, Rechtbank Rotterdam, 10/682002-19*.

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBROT:2020:9537&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBROT%3a2020%3a9537>

de Rechtspraak. (2021a). *ECLI:NL:RBDHA:2021:28, Rechtbank Den Haag, 09/852145-19 en 09/837277-20*. Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:28&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBDHA%3a2021%3a28>

de Rechtspraak. (2021b). *ECLI:NL:RBDHA:2021:1145, Rechtbank Den Haag, 09/205060-20*.

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:1145&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBDHA%3a2021%3a1145>

de Rechtspraak. (2021c). *ECLI:NL:RBOVE:2021:1359, Rechtbank Overijssel, RK 21/2403*.

Geraadpleegd van

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBOVE:2021:1359&showbutton=true&keyword=ECLI%3aNL%3aRBOVE%3a2021%3a1359>

Bijlagen

Bijlage I Verantwoording literatuuronderzoek

Het literatuuronderzoek is gebaseerd op drie (elkaar aanvullende) zoekstrategieën, namelijk literatuursearch via zoekmachines, literatuur zoeken en selecteren via de sneeuwbalmethode, en literatuur verkrijgen via experts.

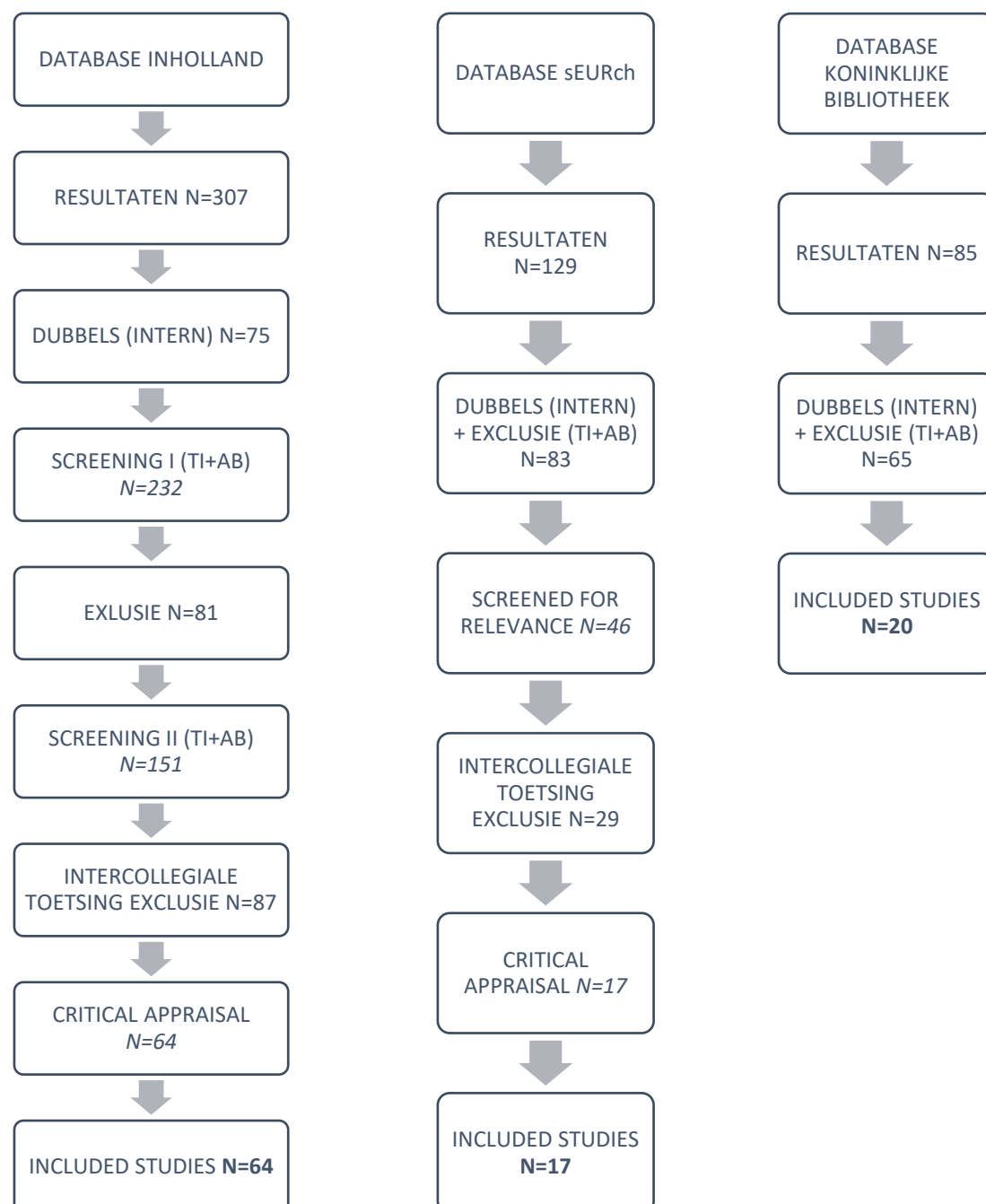
We hebben in eerste instantie een brede search gedaan om te inventariseren hoeveel hits verschillende (Boleaanse) combinaties van zoektermen (in het abstract) opleveren in de algemene zoekmachine van hogeschool Inholland (21 databases) en in de academische zoekmachine sEURch van de Erasmus Universiteit Rotterdam (87 databases). De titels voldoen aan de volgende inclusiecriteria: (i) gepubliceerd in 2010 of later, (ii) peer reviewed, (iii) Nederlands- of Engelstalig, (iv) volledig opvraagbaar.

Het literatuuronderzoek is verricht in juni 2019. Vanwege de doorlooptijd van het onderzoek is de literatuurstudie in maart 2021 voorzien van een gerichte update. We hebben de verrichte search opnieuw gedaan in geselecteerde databases (EBSCOhost: Academic Search Complete + Academic Search Ultimate) van de Koninklijke Bibliotheek om te inventariseren hoeveel (nieuwe) hits verschillende combinaties van zoektermen (in het abstract) opleveren. De titels voldoen aan de volgende inclusiecriteria: (i) gepubliceerd in de periode 05-2019 – 03-2021, (ii) wetenschappelijke (peer-reviewed) tijdschriften, (iv) Nederlands- of Engelstalig, (v) volledig opvraagbaar.

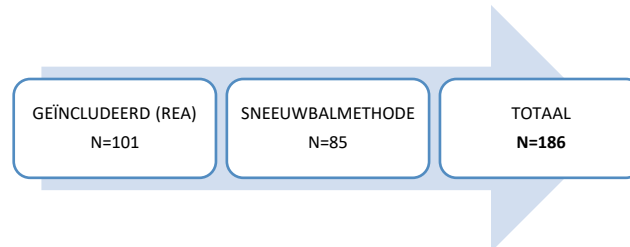
ZOEKTERMEN		RESULTATEN	
		INH	sEURch
S1	kw:(exposing) AND kw:(sexting)	78	28
S2	kw:(shame-sexting) AND kw:(sexting) OR kw:(shame-sexting)	3	44
S3	kw:(slut-shaming) AND kw:(sexting) AND kw:(exposing)	4	1
S4	kw:(wraakporno) OR kw:(revenge-porn) AND kw:(sexting)	79	27
	kw:(wraakporno) OR kw:(revenge-porn) AND kw:(exposing)	27	2
S5	kw:(sextortion) AND kw:(sexting)	27	7
	Kw:(sextortion) AND kw:(exposing)	8	4
S6	kw:(bangalijst) OR kw:(banga-list)	2	
	kw:(bangalijst) OR kw:(banga-list) AND kw:(sext*)		0
S7	kw: (doxing) OR kw: (doxxing) AND kw: (delegitimizing)	2	4
	kw: (doxing) OR kw: (doxxing) AND kw: (delegitim*)	3	5
	kw: (doxing) AND kw: (expos*)	41	1
	kw: (doxing) AND kw: (sext*)	7	0
	kw: (doxing) AND kw: (defamation)	10	3
	kw: (doxing) OR kw: (doxxing) AND kw: (online shaming)	8	2
	kw: (doxing) OR kw:(doxxing) AND kw: (revenge porn)	8	1
SUBTOTAAL		307	129
TOTAAL		436	

Twee onderzoekers bekeken los van elkaar alle artikelen in dit bestand (op basis van abstract, deel inleiding, methodenparagraaf en deel discussie) aan de hand van twee vragen: (i) Is het doel van de studie duidelijk weergegeven? (ii) Gebruiken de auteurs een passende onderzoeksmethode? Het onderzoek benadrukte primair de inhoudelijke verdieping en secundair de wetenschappelijke robuustheid van de geïncludeerde literatuur.

Die lijn volgden we ook bij de inclusie/exclusie van artikelen. De belangrijkste inhoudelijke reden om een artikel niet mee te nemen, is als het niet aantoonbaar over exposen en/of aanverwante (deel)fenomenen gaat, of als het aantoonbaar niet toepasbaar is op de Nederlandse situatie. Een artikel waar dit allebei expliciet wel voor gold, maar minder hoog op methodische robuustheid scoort, includeerden we toch. De artikelen die uit deze selectieprocedure kwamen, werden volledig gelezen. Bleek dan dat een artikel niet aansloot bij het onderwerp van onderzoek, dan excludeerden we het alsnog.

Naast bovenstaande search zochten we literatuur via de sneeuwbalmethode, dat wil zeggen relevante referenties in de geïnccludeerde artikelen. Deze (omvangrijke) lijst werd gescand op titel door twee onderzoekers, onafhankelijk van elkaar. De resterende artikelen werden toegevoegd aan de lijst en verwerkt zoals hierboven is beschreven. Tot slot noteerden we tijdens de interviews en (groep)sessies verwijzingen naar literatuur, die vervolgens bij inclusie aan de lijst zijn toegevoegd.

ACS Advocaten – advocaat.

Bureau Jeugd & Media – Specialist Media Opvoeding (online identiteit/seksualiteit/beïnvloeding).

Centrum Seksueel Geweld / Landelijk Psychotraumacentrum UMC Utrecht – Klinisch Psycholoog / Onderzoeker / Hoofd Landelijk Psychotraumacentrum / Landelijk Coördinator Centrum Seksueel Geweld.

Dynamo Jeugdwerk – Stagiaires Preventiemedewerker Expertisecentrum Mensenhandel en Jeugdprostitutie (N=4).

Dynamo Jeugdwerk – Preventiemedewerkers Expertisecentrum Mensenhandel en Jeugdprostitutie (N=2).

Expertisecentrum Mensenhandel & (Jeugd)Prostitutie / Lumens – Zorgcoördinator.

HALT – Medewerker met vakspecialisatie Sexting.

Hogeschool Inholland Rotterdam – Onderzoeksgroep Recht & Veiligheid, Expert.

Jong & Je Wil Wat – Jongerencommunicatiemedewerkers (N=2).

Ministerie van Justitie en Veiligheid – Directie Rechtshandhaving en Criminaliteitsbestrijding, Beleidsadviseur.

Movisie – Adviseur Sociale Veiligheid.

Nationale Politie – Coördinator Multicultureel Vakmanschap / Eergerelateerd Geweld en Adviseur Tijdelijk Huisverbod.

Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) – Onderzoeker.

Pretty Women – Specialist Seksuele Soevereiniteit / Trainer, Coach, Therapeut.

Respondent casestudy's, slachtoffer (N=5).

Respondent casestudy's, directe sociale omgeving slachtoffer (N=2).

Respondent casestudy's, pleger/dader (N=2).

Stichting Jongeren op Zuid – Expert.

Van Der Hoeven Kliniek – Expert Research Departement.

Bijlage III Deelnemers expertsessies

Mw. S. Bleeker – Trajectbegeleider sekse specifiek & Projectleider Seksuele – en Genderdiversiteit, Qpido Levvel.

Mw. El Abdouni, BSw. – Trainer en Sociaal ondernemer bij Nora el Abdouni.

Mw. N. Hofstede, MSc. – Ambulant hulpverlener, Qpido Levvel.

Dhr. K. Janga – Zorgverbinder gebiedsgericht werken, Qpido Levvel.

Mw. M. van Mansom, Phd – Wetenschappelijk medewerker, Expertisecentrum Online Kindermisbruik.

Mw. Drs. L. van Waesberghe – Senior-onderzoeker, Verwey-Jonker Instituut / Coördinator Internationale zaken, Kennisplatform Integratie & Samenleving.

Leden 'Special Interest Group VG/LVB', Nederlandse Vereniging voor Seksuologie (N=38).

Bijlage IV Deelnemers leescommissie

Voorzitter **Prof. dr. Janine Janssen**
Open Universiteit / Avans Hogeschool / Politieacademie / Landelijk Expertise
Centrum Eergerelateerd Geweld, Nationale Politie

Leden **Dr. Annemarie van Oosten**
Universiteit van Amsterdam

Louella Spieker – de Graaf MSc.
Ministerie van Justitie en Veiligheid

Nanda Hofstede MSc.
Qpido Levvel

Mr. Nursel Köse-Albayrak
ACS Advocaten

Drs. Adriaan Rottenberg
Politie & Wetenschap